

(پریلا بېلا و اثار و لیکل شوي سريزي)

محمد اسمعيل يون

Ketabton.com

د کتابونو په وړېمو کې

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د کتابونو په وړېدو کې
ليکوال:	محمد اسماعيل يون
خپرندوی:	يون کلتوري يون
چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړۍ چاپ:	۱۳۸۷ ل کال
د ليکوال	
پرله پسې شمېره:	(۲۷)
د خپرندوی	
پرله پسې نومره:	(۲۷)
کمپوزر:	ضيا الرحمن ضيا

نيوليک

گڼه سرليک مخ

۱	ددې سريزو په باب څو ټکي	۱
۹	سريزه (د غشو تنده)	۲
۲۰	د بې هویتۍ په درياب کې د هویت ډيوه	۳
۳۳	ازمون په خپل فرهنگي ازمون کې ډېر...	۴
۵۰	يادون ((سيندونه هم مري))	۵
۶۵	له ((څيرې گربوانه)) تر ((کوثر جامه)) د ...	۶
۷۸	د واقعیتونو يو هندهاره	۷
۸۰	د لويديځمېشتي فرهنگي بهير يو يار	۸
۸۸	د ارواپوهنې ښوونځي	۹

۹۰	ګام پر ګام له خوشال سره	۱۰
۹۶	((لا هو)) شاعر	۱۱
۹۸	پردېس ژوند او ((پردېسې نغمې))	۱۲
۱۰۱	ددې اثر لیکوال او خپرندوی په باب څو خبرې	۱۳
۱۰۷	زرین انځور	۱۴
۱۱۴	((د حقوقو بنسټونه)) د استاد ستانیکزي...	۱۵
۱۱۷	د جنګي جنايتکارانو محاکمه	۱۶
۱۲۵	لغمان او اوسنۍ فرهنگي بهير	۱۷
۱۳۳	پښتو غږپوهنه او وييپوهنه	۱۸
۱۳۵	په ((زړه کلا)) کې يو عالم خبرې	۱۹
۱۴۲	((افغانان په استراليا کې)) زموږ د تاريخ يوه ...	۲۰
۱۴۲	د فرياد سوي فريادونه	۲۱
۱۵۴	افغانستان د مکياويلي په سياسي...	۲۲
۱۶۲	((يوه شپه دوه خوبونه)) او د هغو تعبيرونه	۲۳
۱۷۰	((حقيقت)) او د کوچنيانو ادبيات	۲۴
۱۷۵	تر پاي ليک پورته هڅه	۲۵
۱۸۰	د محمد اسمعيل يون لنډه پېژندنه	۲۶

ددې سريزو په باب خوټکي

تر اوسه پورې ددې هڅو بېلگې ډېرې کمې ليدل شوي، چې يو څوک دې د نورو پر اثارو خپلې ليکلې سريزې د يوې ټولگې په توگه چاپ کړي او يا دې د يوه بل ليکوال هغه سريزې يا يادښتونه راټول کړي، چې د نورو ليکوالو پر اثارو يې ليکلي وي. يوازې استاد حبيب الله رفيع دا هڅه کړې، چې د بېلابېلو ليکوالو پر اثارو خپلې ليکلې سريزې او يادښتونه سره راټول او په ((کتابونه او دريابونه)) نومي اثر کې يې خوندي کړي دي. ښاغلي افضل شېرزاد بيا د ارواښاد استاد روحي نږدې هغه لس عنوانه سريزې او يادښتونه سره راټول کړل او په پېښور کې يې د يوه ځانگړي اثر په توگه چاپ کړل، چې استاد روحي د بېلابېلو ليکوالو پر اثارو ليکلي وو. نور نور دې دمه ماته د کوم بل چا داسې کړی کار معلوم نه دی او که وي هم خود گوتو په شمار دا ډول اثار به وي. په دې ورځو کې چې زه خپلې ليکنې په خپله

راتولوم، نو پر دې سريزو او يادښتونو مې هم سترگې ولگېدې، چې ما د نږدې پنځه لسو کلونو په ترڅ کې د هېواد د بېلابېلو ليکوالو پر اثارو ليکلي دي. دې ليکنو ته مې يو ځانگړی باب ورکړ او په يوه ځانگړې ټولگه کې مې راتولې کړې. په خپل لاس د خپلو ټولو يا هم اکثرو ليکنو له راتولولو څخه زما هدف دادی، چې زه نه غواړم، زما پر کړي کار په گانده (اينده) کې نور څوک ستړي شي، يا څوک پرې د راتولولو له امله خپل وخت ضايع کړي او يا هم ورته د اشک پيدا شي چې کومې ليکنې راتولې او خوندي او کومې نه کړي. په افغاني ټولنه کې ژوند ډېر بحراني دی، ان تر دې چې خلک د خپلو کورونو د مالونو خونديتوب ته حيران دي او ايله د خپل سر په غم کې دي، پاتې خولا د نورو د فرهنگي کار د خونديتوب مسئله.

نو هر ليکوال ته په کار دي، چې خپل اثار په خپله خوندي کړي، کوم اثار چې په بيا چاپ او راتولېدو ارزې، هغه راتول او د بيا چاپ له لارې يې د مرگ او ورکېدو له خطر څخه وژغوري. زموږ په فرهنگي ټولنه کې د ليکوال تر مړينې وروسته دا يو غټ بحث وي چې دې مرحوم ليکوال څومره اثار ليکلي؟ څومره چاپ دي؟ څومره ناچاپ؟ څومره يې په خپل نامه دي او څومره په بدل يا مستعار نامه؟ دغه ناندري، ابهامات او کښته پورته خبرې تر ډېره وخته د ليکوالو تر منځ روانې وي. ددې علت دادی چې ليکوال په خپل عمر کې د خپل کړي کار سم سپيناوی نه وي کړی.

دا سمه خبره ده چې مرگ نا خبره راځي او چاته له ډول و سورني سره نه راځي، خو په هر ترتيب ليکوال بايد د مرگي همدغه ناخبره خطر په پام کې ونيسي او څه يې چې کړي له سره منظم او د چاپ او خپراوي لپاره يې تيار کړي. پخوا حالات ستونزمن وو، د چاپ او تکثير شونتياوې کمې وې او ليکوال د خپلو او نورو ليکوالو د اثارو د خوندیتوب جوگه نه و، اوس خو زمانه بدله ده، د چاپ، کمپيوټر او انټرنیټ اسانتياوې د اثارو د خوندیتوب تضمین کوي، نو هر ليکوال ته په کار دي چې خپل فرهنگي ژوند شفاف کړي او څه يې چې کړي، هغه د ځينو په اصطلاح پر ریکارډ راولي. په هر څو کلونو کې خپل تېر فرهنگي کار او اثارو ته د ليکوال بیا نظر او ژوره کتنه هغه ته دا مسئله روښانه کوي، چې تېري څه کړي او راتلونکي کې ورته څه کول په کار دي؟

خپله د ليکوال اثار د ليکوال د علمي، سياسي، کلتوري او ټولنيز شخصيت د ارزونې لپاره ښه تله ده، ليکوال بايد تر هر څه لومړی د خپلو اثارو په تله کې ځان وتلي، چې څه يې کړي او څه بايد وکړي؟

ما هم دا سريزې په همدې نيت بيا راټولې کړې، چې زه هم خپل ځان د ماضي په هنداره کې وگورم او نور هم ما يو ځل بيا په دې تېره ايښه کې وگوري، چې څه مې ليکلي؟ او څرنگه مې ليکلي دي؟ ما په دې سريزو کې کوم بدلون نه دی راوړی، يوازې کوم ځای کې چې چاپي تېروتنه شوې، هغه مې سمه کړې ده. دا اکثره

ادبي اثار دي، پر ادبي ليکنو سريزي څه خاص خطرناک سياسي عواقب نه لري او که يې ولري هم، ليکوال بايد هغه وزغمي، ما خپلې سياسي ليکنې هم راټولې او تر کوم خاص بدلانه پرته مې چاپ ته تيارې کړي، له نورو ليکوالو مې هم هيله ده، چې له کوم ځانگړي تغيير پرته خپلې ليکنې بيا چاپ کړي. هره ليکنه د يوه مهال د پېښو او حالاتو انځورنه کوي، او سمهالې ليکنې بايد د اوسني وخت حالات منعکس کړي او د تېرو وخت ليکنې د هماغه تېر مهال په دې اثر کې چې تاسو مخې ته پروت دی، پر (۲۴) بېلابېلو اثارو د چاپ پر مهال بحث شوی، ځينې په کې واړه يادښتونه دي او ځينې په کې د منځنۍ کچې او يا هم د اثر له غوښتنې سره سم سريزي پر دې سريزو کې ما اکثره دا هڅه کړې چې نه يوازې پر دې مشخص اثر بحث وکړم، بلکې څه نا څه مې د ليکوال پر کړي کار هم بحث کړی دی. له دې څخه زما موخه دا ده چې د ليکوال د نور کړي کار د يادونې له لارې، د دې اثر شننه هم څه نا څه اسانه کېږي، خو پر ټولو اثارو داسې نه ده. د اثر او د ليکوال د شخصيت د شننې ترمنځ، د رابطې له مخې دا کار شوی دی. پر پورتنیو اثارو سربېره ما پر ځينو نورو اثارو هم سريزي او يادښتونه ليکلي دي، خو تر دې مهاله مې لا گوتو ته رانغلل، خو پاتې اثار د گوتو په شمار دي، اکثره هغه اثار چې تر دې مهاله ما پرې ليکنې کړې دي، همدا دي، چې دلته يې سريزي راغلې دي. دغه راز د ليکوالو پر ځانگړو اثارو مې ځانگړې تبصرې هم کړي،

چې په بېلابېلو خپرونو کې خپرې شوې دي. د بېلابېلو فرهنگي ټولنو د استازي په توګه مې، ددې ټولنو له خوا په چاپ شوو اثارو هم، د ټولنو په نامه سريزې او يادښتونه ليکلي، د هغو راوړل مې هم دلته مناسب ونه ګڼل. دغه راز په لسګونو ځوان شاعران او ليکوال مې د هغو د نشر او نظم له بېلګو سره د تېرو دوو لسيزو په بهير کې په ځينو خپرونو کې معرفي کړي، د هغو بيا چاپ مې هم ضرور ځکه ونه ګاڼه، چې هغوی بيا وروسته اکثره يا د خپلو اثارو او يا هم د نورو ادب تذکرو له لارې معرفي شول، نو ځکه خو ددې ډول ليکنو بيا چاپ ته ډېره اړتيا پيدا نه شوه. په پورتنیو سريزو کې د ليکوالو د اثارو پر مثبتو او بريمنو خواو ډېر بحث شوی، ځينې منتقدین کېدی شي له دې ډول سريزو سره موافق نه وي او ووايي چې دې کې د انتقاد مالګه نه شته، ددې ډول احتمالي نظرونو په باب بايد ووايم، چې دا سريزې د ليکوال تر بحث لاندې اثر له تشریح او تعارف سره مرسته کوي، نه دا کره کتنې دي او نه هم د يوه اثر ټوله ارزونه. موږ بايد د هغو منتقدينو په شان عمل ونه کړو چې تيارې مړۍ ته ناست وي او پر يوه اثر باندې د چاپ تر مهاله ټوله تېره شوې پروسه له ياده وباسي. زموږ ټولنه د ځينو نورو پرمختللو ټولنو په شان نه ده، چې ليکوال يوازې د اثر د ليکلو دنده سرته رسوي، دلته چاپېريال ډېر اغزن دی، له سياسي، کلتوري او نورو تنګسياوو سره سره د يوه اثر تخنيکي چارې هم له ګڼو ستونزو سره مخ دي. زموږ يو پښتون افغان

لیکوال هم خپل اثر لیکي، هم یې خپله ایډیټ کوي، هم ورته خپله پیسې پیدا کوي، هم یې خپله چاپوي، هم یې خلکو ته خپله وېشي او هم یې بیا خلکو ته خپله وړیا ډالۍ کوي، دا ټول بهیر چې په حقیقت کې د څو تنو کار دی، یو زیات شمېر لیکوال یې په یوازې ځان سرته رسوي. نو په دغسې تنگو او اغزنو شرایطو کې چې د لیکوال مخاطبین هم یا لږ وي او یا د کتاب لوستنې معیارونو ته نه وي رسېدلي، پر لیکوال تر توقع پورته انتقادونه، زموږ فرهنګي بهیر ته ډېر زیان رسوي. زه خپله د یو سالم انتقاد او مثبتې کره کتنې پوره پلوی یم، خو په داسې حالت کې چې کره کتونکي خپله یو ځل ځان د لیکوال په هنداره کې وويني چې: که دی چېرې د لیکوال پر ځای وای، له کوم چاپېریال او ستونزو سره چې لیکوال مخ دی، دی هم ورسره مخامخ وای او تر لیکوال یې ښه اثر پنځولای او چاپولای شوای، نو بیا کره کتونکي حق لري، چې پر لیکوال د شتو امکاناتو په هنداره کې، په خلاص مټ انتقاد وکړي. خو ځینې کره کتونکي په اصطلاح کره کتونکي دي، هغه دې ته ناست دی چې کوم لیکوال په ډېر تکلیف د خپل فکر او تندي په خولو یو اثر چاپ کړي، نو بیا دوی ورته قلمونه تېره کړي، داسې څه پرې ولیکي چې هغه لیکوال د خپل اثر له لیکلو پښېمانه کړي. دا ډول په اصطلاح کره کتونکي په واقعیت کې د بل لیکوال د اثارو په نقدونه او یا هم ارزونه کې خپل ژوند او شهرت ویني. که هغوی څه ونه لیکي نو ده ته د کلتوري ژوند او

شهرت هېڅ وسیله نه برابرېږي. زما لاره له داسې کره کتونکو بېله ده، خو ټولنې ته د ټولنې تر کچې د ټیټو او مبتدلو اثارو د وړاندې کولو ټینګ مخالف یم. هر اثر چې ټولنې ته وړاندې کېږي، باید د ټولنې اکثره او که نه یو ټاکلي شمېر وګړو ته خونوی وي او باید د هغوی د ذهني کچې د لوړاوي سبب شي. په هر حال ددې سريزو چاپ مې له دې پلوه هم ضروري وګانې چې لږ تر لږه زموږ هېوادوالو ته د شل پنځه ویشتنو بېلابېلو اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، له دې لارې دوی له هغو اثارو سره اشنا شي او که چېرې اړتیا یې ورته احساسوله، نو خپله هغه اثر ترلاسه کړي.

زه په پای کې یو ځل بیا له خپلو ټولو او سنیو لیکوالو څخه هیله کوم، چې خپل کار په خپله راټول کړي او دا بار راتلونکي نسل ته پرېږدي، زه د لوی خدای (ج) له درباره هیله من یم، چې زموږ د راتلونکي پښت غمونه او دردونه به تر موږه ډېر کم وي، خدای (ج) به هغوی ته د علم او پرمختګ زمینه برابره کړي او هغوی به پر داسې ګڼو علمي او ورځنیو کارونو مصروف وي، چې د دوی د ژوند د سوکالۍ سبب شي. په همدې هیله پردې سريزو دا سريزه پایته رسوم.

په ټوله فرهنګي مینه او ادب

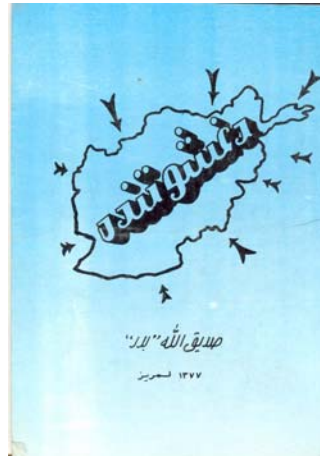
محمد اسمعیل یون

ارګ، د جمهوري ریاست ودانۍ، کابل - افغانستان

۱۳۷۸ ل کال د مرغومي ۲۲

سريزه: د غشو تنده

د روانې لمريزې پېړۍ شپېتم کلونه او په تېره بيا د يادو کلونو وروستي پنځه کلونه، داسې مهال و چې په کابل کې د (شعر)) او (شعار)) ترمنځ په ډاگه پوله او بريد راکښل شول. دا څه ناڅاپي خبره نه وه، ترڅو لسيزو واټن وروسته د دې لاره چاره برابره شوه. انساني ذهن، د گڼ شمېر ليکوالو او د شعر مينه والو فکر له پرله پسې کليشه يي نظمونو، سپوره منظومو ترانو او د ((شعر)) په نوم له ډانگ پېيلو خبرو څخه

ستړی شوی و. يو داسې عاطفي، ادبي بدلون او اوښتون ته سترگې پر لار وو، چې د دوی پر سترې احساس او فکر د کينې او غوسې پرځای د مينې او عاطفې باران ووروي او شعر هم په رښتيني مانا خپل هويت ترلاسه کړي. دا وخت سياسي فضا هم داسې وه، چې نور نو اکثره له سرو، گرمو او اورنيو شعارونو سترې شوي وو او ټولو يو ارام ته اړتيا لرله. د هنر بېلابېلې څانگې په تېره بيا ادبيات او په ادب کې بيا د شعر وزرونه

خلاص شول. د ځينو مخورو ليکوالو په تېره بيا د څو تنو کره کتونکو له خوا په ډېره ځيرکۍ کار پيل شو او هغه شاعران چې په کلام کې يې د شعریت تومنه زياته وه، دې ته وهڅول شول چې نور هم د خپل شعر هنري جوهر پياوړی کړي. د کره کتونکو په ډله کې د هېواد تکړه ليکوال او کره کتونکي زرین انځور او پياوړي کره کتونکي لطيف بهاند هڅې د زياتې يادونې او ستاينې وړ دي. پر همدې وخت د کابل په فرهنگي ټولنو او کړيو کې د شاعر او ناظم، شعر او نظم بريدونه له ورايه د بېلېدو او څرگندېدو په حال کې وو. د ۱۳۷۱ لمريز کال تر پيله پورې دومره کار شوی و، چې د ادب زياتو مينه والو د شعر او شعار تر منځ پوله ټاکلای شوه.

ځوان شاعر صديق الله بدر يو له هغو ځوانو شاعرانو څخه دی چې د همدغه شعري بهير له پيل سره يې خپله شاعري پيل کړې ده. ده د شاعرۍ د پيل پر وخت د ((شعار)) بازار ختم شوی و، ځکه نو ده د شاعرۍ دا پړاو چې له ورايه د ځينو شاعرانو په کلام کې دا وخت محسوس و، تېر نه کړ او ژر يې پر خپل کلام د شعر د هنري جوهر رنگين شال وغوړاوه.

صديق الله بدر د دولسو کلونو په بهير کې ښه ډېر شعرونه وليکل او ډېرې نورې ادبي ليکنې يې وکړې، خو تراوسه يې نه د ادبي او څېړنيزو ليکنو او نه هم د شعرونو کومه ځانگړې مجموعه چاپ شوې ده.

ده خپله شاعري په اوډلي او سيستماتيک ډول پيل کړې ده،
 د ده د شاعرۍ د لومړيو وختونو شعرونه هم پاڅه ښکاري او د
 ابتدايي شاعرۍ په شان ډېرې کمزورۍ پکې نه ليدل کېږي، خو
 د دې ترڅنگ د ده د شاعرۍ د پرمختگ سرعت چټک او
 توپاني نه دی. د څو کلونو په بهير کې د ده شاعري پرمختللي
 ده خو دا پرمختگ يو ناڅاپي نه دی، د ده د شاعرۍ وده او
 پرمختگ هغه پوخ پرمختگ ته ورته دی چې ورو پرمخ ځي او
 د تجربه کارو پوځيانو په شان تر شا خپله نيمگړتيا او خلا نه
 پرېږدي، بدران يوه پوه معمار په څېر دی چې د خپلې ودانۍ
 بنسټ په ډېر ښه شکل ږدي، ودانۍ ورو ورو ودانوي، خو ښه
 يې ودانوي، ده هم د خپلې شاعرۍ پيلامه همدا سې راپيل
 کړې، نو ځکه يې شاعرۍ کې د يو مستحکم او پرله پسې
 پرمختگ څرکونه ليدل کېږي.

په همدې وجه د خپلې شاعرۍ په وروستيو وختو کې يې له
 زړه نه دومره شاعرانه غمونه راتاوي چې ټول زړه يې د خپل
 ارمان جانان ته سپارلی او يوازې همدا شاعري ده چې د ده
 غمجن زړه ته ارام او ډاډ ښلای شي:

داسې چې ډېر ډېر پر ماگران دی زړه مې
 زما خونه دی د جانان دی زړه مې
 توري چې پرې هر نظر پرېوزي

د وینو کور افغانستان دی زړه مې
 ستا د نظر د پرېو کو هنده
 د بنایستونو بیابان دی زړه مې.

ځینې وختونه چې څوک یو ادبي یا هنري اثر لولي نو د هغه
 اثر د لیکوال د شخصیت انځور یې هم سترگو سترگو ته کېږي،
 کله خو لیکوال په خپله د خپل اثر مرکزي اتل وي نو لوستونکي
 د اثر له لوستلو څخه د هغه باطني او ظاهري کرکټر څه نا څه
 مجسم کولای شي، کله بیا د یو اثر د بېلابېلو کرکټرونو په
 خپرو کې د لیکوال د اندروني شخصیت ځینې څرکونه ښکاري.
 خو کله کله داسې هم وي چې د لیکوال ټولنیز-ځاني او اخلاقي
 شخصیت د هغه د اثر له مانیزې خوا او فکري پېچلتیا سره یو
 شان او یو رنگ نه وي، یانې د لیکوال فزیکي جوړښت داسې
 وي لکه د تورو کاهو غر، خو د دې غره په زړه کې بیا د ښکلو
 غمیو یو کان هم وي. یانې داسې چې کله د لیکوال او شاعر
 ځاني، ټولنیز او اخلاقي شخصیت د هغه د هنري اثر له مانیز
 جوهر سره سمون خوري او کله هم نه یوازې دا چې سمون ورسره
 نه لري، بلکې له هغه سره مغایر او مخالف هم وي.

صدیق الله بدر لکه څنگه چې له نامه څخه یې څرگندېږي یو
 رښتینی انسان دی، همداسې په عملي ورځني او ټولنیز ژوند
 کې هم یو سپېڅلی او رښتین شخص دی. دلته د اروا پوهانو

هغه خبره هم په يو ډول رښتيا خبرې چې وايي: ((نوم د نومول شوي (اسم له مسمی) سره يو نه يو ډول اړيکي لري.))
 څرنگه چې صديق الله بدرپه ورځني ژوند کې يو سپېڅلی او رښتيني انسان دی، همداسې يو هنري، روڼ، روښانه او سپېڅلی شخص دی. د کينې، تکلف او تصنع تورو گردونو او پردو يې د شعر د ملکې مخ د بېځايه ابهام په حجاب کې نه دی پټ کړی. هغه هر څه چې ويلي دي سرزوري لېوني په شان يې رښتيا ويلي او که د يار قاتل نظريې هم انځور کړی، نو ښه صفا او د زړه د هندارې په زور يې انځور کړی دی:

قاتل نظر انځوروم د اشنا
 ځکه د زړه ورته هنداره نيسم
 زه يم ه داسې لېونی ملگرو
 او ښکه مې سترگو کې ايساره نيسم.

وايي د شاعر پوټکی ډېر زيات نازک او نری وي، د عادي پېښې پروړاندې ډېر ژر عکس العمل ښيي او د زړه، خيال او فکر د خوب ښاپېرۍ يې دومره په زړه بيداره ده، چې په ډېره عادي خبره له خوبه پاڅېږي.

کله چې شاعر د پېښو د عاملينو گروان ته په لاس غځولو کې بېوسه شي، نو مایوسه شي او له سخت رواني او روحي کړکېچ سره مخامخ شي، په همدغه حالت کې د شعر عقاب د شاعر پر سرد شعر وزرونه وغوروي او نوی شعر راوتوکېږي.

صديق الله بدر هم كله له داسې رواني كشمکشونو او
ستونزو سره مخامخ شوی دی:

اشناته خاندمه دنيا ته خاند م
د غريب خوله يمه هر چاته خاند م
ستا مجبوري نه عشقه نه پوهېږم
چې چاته ژاړمه او چاته خاند م
يا:

داسې رنگ بې رنگ غمونه يې خوري زړه مې
خومره كه هم ژاړم ژړا نه راځي.

شاعر كه له يوې خوا په خپلو ځاني غمونو كې غوتې وهي نو
له بلې خوا ټولنيز دردونه يې هم ارام ته نه پرېږدي، هغه د ټولنې
او هېواد د يوه غړي په توگه ټوله ټولنه او هېواد خپل وجود
گڼي او هر ټولنيز او هېوادنی درد تر ټولو دمخه د شاعر پر بدن
احساسېږي. سره له دې چې ده په هېواد او ټولنه كې د مادي
شتمنۍ يو څاڅكی هم په برخه نه وي، خو د استاد الفت په خبره
(كه په ټول وطن كې يې يوه كوډله هم نه وي نو دی به وايي چې
هله وطن مې)) د ټول وطن د عوه به كوي. نو د شاعر زړه د تخيل
خان او باچا دی. ټول كلي، ټوله ټولنه او ټول وطن او د هغو
غمونه او دردونه د هغه شتمني جوړوي. د دردونو عوامل او له
هغو نه د خلاصون لارې گودرې په گوته كوي:

لمر چې زموږ کلي ته لار نه کوي
هغه دوه غرونه نرېدلي نه دي
هسې له بخته زورور یو اشنا
که نه نو چا سترگې نیولي نه دي.
شاعر ته تر هر چا خپله په وینو رنګ ټولنه ښه معلومه ده،
ځکه چې د ټولنې د هر فرد څاڅکي وینه تویه شوې، نو شاعر
پرې خپلې اوښکې خڅولي دي، نو له دې کبله ده ته تر هر چا د
خپل رنګ بڼګ کلي، کور، ټولنې او هېواد په وینو رنګ خپره
ښه معلومه ده. بیا نورو ته وایي چې که ((زموږ د کلي پته)) د
چا په کار وي نو داسې ده:

زموږ کلي
دا د دنگو غرونو شاته
که دې زړه وي
چې ته راشې
د زړګي پردې دې خلاصې کړه
په خیر شه
او بیا...
وګوره په مینه:
یوه سره د وینو لیکه
غزېدلې ده له غرونو
چې تر کلي پورې

رسي.

شاعر دې خبرې نور هم غمجن کړې چې پخوا به کلي کې ډزې وشوې، نو په کلي کې به کوم نوی گل (ماشوم) راتوکېدلای و او ملا به یې د تبرک لپاره په ډېره خوښۍ په غوږ کې اذان کاوه، خو اوس هر وخت په کلي کې ډزې کېږي خو دا بل ډول ډزې دي او تر ډزو وروسته زموږ د کلي ملا د جنازې مونځونه کوي، (ياس شعر). شاعر په يوه شعر کې خپله سوې لوي ټولنه له يو سوي ځنگل سره تشبيه کړې ده، چې خولاړورکو د ځان د خلاصون په خاطر ټول ځنگله ته اور واچوه، خو په پای کې همدا اور له دوی څخه هم راتاو شو. شاعر په دې شعر کې د خپلې ټولنې د شل کلنې غميزې د عاملينو يو ډېر دقيق انځور باسي چې څنگه يې د ځان د هوساينې لپاره ټوله ټولنه په اور ورسته او وسوځوله، خو په پای کې يې دوی ته هم لمبې ورسېدې (لارورکي لاروي) شعر.

صديق الله بدر د شعري جوړلو په دو فورمونو (غزل-ازاد) کې زياته شاعري کړې ده، آزاد شعرونه يې هم بنسکلي دي، خو د ازاد شعر په اندول يې غزل کې تجربې پخې دي. د ده په غزلو کې د ژوند د بېلابېلو خواوو رنګارنګ ناخوالې انځور شوي او د ژوند ډول ډول مانيزه رنګارنګي په کې ليدل کېږي. د څو غزلو دا څو بيتونه به يې د بېلګې په توګه راوړو:

چې يارانۀ يې ورانۀ کړې زموږ
کوم يو غماز مو په ملگرو کې شته
بدرۀ تاوېږي لېوني چې درنۀ
وايۀ خۀ راز ستا په خبرو کې شته
يا:

ما د هجران خطري وزغملې
نور ځان د وصل په خطر کې وينم
بدرۀ اخربۀ شې رسوا په مينۀ
د مينې راز دې هراثر کې وينم
يا:

د زړه وينۀ مې د هغو گلورنگ دى
په وږمو يې نارام زړگى قرار شي
د کابل د پېغلو زلفې شي وږمينې
چې راخورد نارنج گل د ننگرهار شي

د صديق الله بدر شعرونۀ د نورو شاعرانو په شان د ډېرو
برياوو ترڅنگ يو لړ خفيفې نيمگړتياوې هم لري. بدر د
ننگرهار د سره رود د شاعرانۀ سيمې بلبل دى. کله چې د هر سره
رودي شاعر شاعري تر نظره تېرېږي، نو سړي تۀ له ورايۀ د
ژبنۍ ستونزې مسئلۀ راتر سترگو کېږي.

صديق الله بدر د ځينو نورو سره روديانو په شان په کور کې
فارسي وايي. ځينې سره روديان په ځانگړي ډول ليکوال او

شاعران داسې دي چې کورنۍ او گړنۍ ژبه يې فارسي وي، خو
ليکنۍ، قلمي او د شاعرۍ ژبه يې بيا پښتو وي. د بدر په ليک
په ځانگړي ډول په شعر کې ژبنۍ نيمگړتيا ډېره کمه ده او ان
اوس بېخي رفع شوې، خو د ژبنيو ترکيبونو په برخه کې بيا
سړی د ځينو نيمگړتياوو او کميو احساس کولای شي.
په ټوليز ډول صديق الله بدريو بریمن شاعر او ليکوال دی
چې په اوډلي ډول يې شاعري او ليکوالي مخ په بره روانه ده. د
ځينو په اصطلاح يو ژمن شاعر او ليکوال دی. دا لاندې شعر
يې هم د ده د ټينگې ژمنې څرگندونه کوي:
چې کړو ښکاره د زړگي زور ملگرو
راشئ چې ودانگو په اور ملگرو

له نيمې لارې ستنېدل به څه وي
له دې نه غير چې شي پېغور ملگرو.
زه ځوان او هڅاند شاعر صديق الله بدر ته د ده په هڅاند
فرهنگي يون کې د لاسياتو برياوو او نوښتونو هيله کوم.

په شاعرانه مينه
اسماعيل يون
۹-۲-۱۳۷۷
کابل

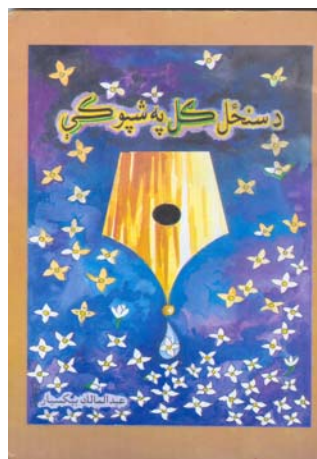
بېکسيار

د بې هویتۍ په درياب کې د هویت ډيوه

د بېکسيار قلمه دومره وکړه

د وخت پر تنډه انسانیت وکړه

په تېرو شلو کلونو کې چې زموږ پر ټولنې کوم درد وونکی
ناتار تېر شو، نو د ژوند پر ټولو خواوې يې خپلې اغېزې
وښيندلې. د شعر نړۍ هم له دې ناتاره خوندي پاتې نه شوه.

شاعران او ناظمان دواړه په یو نه یو
ډول له یو فکري، سیاسي او عقیده
يې لوري سره وتړل شول. په پایله کې
هغه کشمکش چې په سیاسي برخو
او تگلورو کې موجود و، تر یوه
بریده یې پر ادبیاتو او په تېره بیا پر
شعر هم خپل سیوری خور کړ. خو په
دې منځ کې بیا ځینې داسې شاعران

او لیکوال هم راوتوکېدل، چې د کینې او سیاسي غرض پر
ځای یې عاطفه، احساس او لوړ انساني ارزښت د خپلې
ایجادې ښکارندې محور وټاکه او داسې ادبي اثار یې رامنځته

کړل چې د څرنگوالي له پلوه یې تر هغو نورو ارزښت او مقام لوړ دی.

عبدالمالک بېکسیار د همدغې دویمې کټګورۍ د شاعرانو له جملې څخه دی. ده خپل شعر له همدغه پیله د سیاسي شعار تر بریده راتیت نه کړ او پر خپل شاعر شخصیت یې د وخت د سیاسي غوښتنو تور پورې نه کړ.

شپېتم کلونه د هېواد په دننه کې د شعار او شعر ښه گرم پېر او و. همدغه لسيزه د بېکسیار د شاعرۍ د ټوکېدو کلونه دي، خو ده په دې کلونو کې هېڅکله هم خپله سپېڅلې شاعري د سیاسي شعار گردونو او بادونو ته پرې نه ښوده. له همدې کبله خو دی په دې کلونو کې د هېواد په دننه کې د یو شهرت ګټلي شاعر په توګه مطرح نه شو؛ یوازې هغه شاعران او لیکوال چې له ده سره یې فرهنګي اړیکې درلودل، ده د شاعرۍ پر ارزښت پوهېدل. همدا یاده لسيزه لا پای ته رسېدلې نه وه، چې شاعر بېکسیار له خپلو شعرونو سره د خپل ټاټوبي په پرېښودلو محکوم شو؛ پېښور ته راغی، یو کال نیم یې لا تېر کړی نه و چې دلته یې هم د (شعاریت) بازار ولید او د ذهني ستړیا احساس یې وکړ، پېښور کې ده د ازاد هنر وزرونه ونه غوړېدل، ځکه چې دلته هم د کابل په شان د ازاد ذوق او اند د شعر د شاهین پر پرواز بندیز لګېدلی و. بیا له دې ځایه لرې ((د رڼاګانو هېواد)) (ډنمارک) ته لاړ او داسې اټکلېده چې نور به

نه خپل سوی لوی هېواد ورپه یاد وي او نه به هم د خپلې
جوندگړې تیلې خراغ.

د وخت په تېرېدو سره دا اټکل بېخي اوښتې بڼه غوره کړه؛
هغه د رڼاگانو د ښارد سندرو په گلبن کې د خپل ټاټوبي (د
سنځل گل شپې) هېرې نه کړې، تن یې هلته و خور و او اروا
یې دلته دی په خپل هېواد کې د ذهني بلوغ داسې یو پړاو ته
رسېدلای و چې نور نو پردیو سندرو او د پردیو گلونو رنګ یې
پر ذهن هغه اغېز نه شو شیندلای چې د خپل هېواد، د سنځلو
گلانو او سوو ټپو پرې خورولای شو.

بېکسیار زموږ د ډېرو کلونو د یو ملي او فرهنگي سفر
ملګری دی، کله چې دی بهر ته لاړ، نو تقریباً اته کاله موده
سره ونه شو کتلای، خو بیا مو لیکني اړیکې پیدا شول، ما
فکرو کړ چې هلته خو بېله ټولنه ده، کېدی شي د سړي پر ژوند
او شخصیت ډېره اغېزه وکړي، خوه راته په یو لیک کې
لیکلي وو: ((... زه همغه مالک یم چې تاسو په کابل کې لیدلای
وم، ما هېڅ تغیر نه دی کړی...)) تر لیکنیو اړیکو وروسته مې
بیا په پېښور کې ولید، همغه بېکسیار و، چې پخوا و، لا
کلیوال شوی و، لا صمېمي شوی، تکلف، تصنع، ځان ښودنه
او د مصنوعي تبارز او شخصیت هېڅ نښې نښانې په کې نه
څرګندېدې، همغه فرهنگي مینه او ولوله یې په زړه کې وه چې
پخوا یې درلودله، خو نور یې دا اور په زړه کې نه شو ساتلای،

د یوې فرهنگي مجلې (هیلې) د خپرولو په تکل کې شو او دا بې هم وویل چې ((گوره هېڅ ځوان لیکوال درنه بڼوا او خفه لار نه شي او د هېچا لیکنې ته د سانسور زندي وانه چوئ، سانسور او د ادب د زنداني کولو ترخه تجربه خو موږ او تاسې لیدلې ده. تاسې د مجلې د لگښت په اړه هېڅ تشویش مه کوئ، زه شپه ورځ کار کوم خود مجلې لگښت برابر وم...)). ده همداسې وکړل. یو وخت ماته زموږ یو بل فرهنگي ملگری ممتاز ارمان له مسکو نه ټیلفون وکړ چې: ((تاسو به خبر یئ که نه، چې بېکسیار په څومره ستونزو د مجلې لگښت برابر وي؟ هغه د خپلې رخصتۍ په ورځو کې هم کار کوي چې مجلې ته مالي لگښت برابر کړي.)) دې سره ماته دا خبره نوره هم ثابته شوه چې فرهنگي کار او خدمت د څومره قربانیو په بدل کې سرته رسېږي، خو بېکسیار په خپلې دې قربانۍ سره د فرهنگي خدمت یو بېساری ریکارډ ټینګ کړی دی. (بېساری ریکارډ) خو ورته ځکه وایم چې تر بېکسیاره نور غښتلي، مټور، ژبور او د زیاتې پانګې څښتنان شته، خو په لویديځ کې چا هم داسې یوې قربانۍ ته ځان ورنه کړ. البته زموږ د پرو افغان لیکوالو او فرهنگیانو په ډله بیز او هم په ځاني ډول د یاد وړ کارونه کړي دي، خو هغه د بېکسیار په شان د خپل ځاني او کورني ژوند د قربانۍ په بیه نه دي، یو څه یې ورسره د خپل ژوند خیال هم ساتلای دی.

بېکسيار پر ١٣٧٢ کال د هيلې مجلې تر څنگه د خپلو شعرونو لومړنۍ مجموعه (سوچونه او کړلېچونه) هم چاپ کړه. دې شعري ټولگې د يوه ښه شاعر په توگه په ادبي کړيو کې د بېکسيار نوم څرگند کړ. تردې دمخه د هغه د شعرونو د څرنگوالي په اندول د هغه شهرت کم و.

(د سنځل گل په شپو کې) د بېکسيار د شعرونو دويمه مجموعه ده. شاعر په خپل شعري يون کې ښه بريمن دی. خداي (ج) ورکړی شعري استعداد او خپله کسبي پوهه يې دواړه سره ډېر ښه اوډلي او د دواړو له ښکلي اوډنې نه يې خواږه شعرونه ټوکولي دي. د شعر فکري او ښکلاييزه (لفظي) خوا يې دواړه په ټول تللي دي. د شاعر زړه او ذهن دواړه له شتمنۍ ډک دي، غواړي لوستونکي او ټولنې ته خپل انساني رسالت ترسره کړي. د ده شعر د يو ټولنيز او ځاني درد زېږنده ده، د خپلو او پرديو غمونو د دواړو انعکاس ته يې اوږه ورکړې ده. د فرانسیس بېکن په وينا ((شاعران پر دريو کتگوريو وېشل کېږي، يو هغه دي چې د مېړي په شان ټول عمر له نورو څخه هر څه راټولوي او خپله هېڅ نه لري او بل هغه دي چې د غنې په شان هر څه له خپلې گېډې باسي له نورو څخه هېڅ نه اخلي او درېيم هغه دي چې د شاتو د مچيو حيثيت لري، پر لرې لرې گلونو گرځي، له هغو څخه شيره را اخلي او بيا يې په شاتو بدلوي.)) بېکسيار هم لکه د يو پتنگ په شان د خپلې ټولنې پر

تپي گلونو، سويو ساندو، ټولنيزو ناخوالو او نورو ذهني
 ټپونو گرځېدلای او هغه ټول يې په روح او روان سره لمس کړي
 او بيا يې د شعر د شاتو په کنډولي کې ټولنې ته وړاندې کړي
 دي. دده شعر د همدغو پېښو انځور، د بريو او نابريو او ټکلو
 زړونو د اهو نو هنداره ده. کله چې موږ دده شعرونه لولو نو په
 ذهن کې مو همغه پېښې او انځورونه راژوندي کېږي. دده په
 شعر کې د نورو ځانگړتياوو تر څنگ دغه لاندې ځانگړنې
 زياتې څرگندې دي:

۱- صداقت او رښتينولي: دده په شعر کې يو سپېڅلی
 صداقت او رښتينولي ښکاري، دی څه چې وايي رښتيا يې
 وايي او له خپلې مينې سره رښتينې مينه لري.
 دده شعري صداقت دده له ځاني صداقت سره هم مستقيم
 اړيکي لري، په ځاني ژوند کې هم داسې يو انسان دی، چې
 دروغ، ټگي، بازاری کېدنه، تېرايستنه او د نورو درغليو چل
 نه ورځي. وگورئ دغه شعر دده سپېڅلی صداقت په څه ډول
 انځوروي:

ما يو څلور بنده غزل ليکلی

هغه به وگورو لږ،

په تناره کې مېلمنو نه پاتې شونې وريجي

به سره يو ځای وخورو،

ماته ترورۍ وېل دا ستا ډېرې خونې

بيا د ژوند نورې څه کيسې به وکړو ،
شپې به له ميندو پټې په بام ويده شو ،
تر پېشلمي پورې به ستوري شمارو .

۲- فکري تړون: په شعر کې د شاعر د روحي سپېڅلتيا تر
څنگ فکري سپېڅلتيا او له مقدس ارمان سره ټينگ تړون هم د
شعر د مانيز ارزښت په لوړولو کې ستره ونډه لري. د لوړو
اشخاصو او شاعرانو ارمانونه لوړوي. بېکسيار هم يو ستر
هېوادني ارمان ته ژمن دی. د هغه د زړه پردې د هر هغه ناتار په
شمال رپي چې د ده په ذهن کې د ده د سترې هيلې (د هېوادنۍ
سوکالۍ) د له منځه تلو سبب کېږي، نو ځکه خويي په زړه کې
وېره وي:

دا شپه ډېره اوږده نه شي ملگرو زه ډارېږم
د وخت کيسه توده نه شي ملگرو زه ډارېږم
دا مسته قافله د خړ خادرو پښې لوڅو
په نيمه لار ويده نه شي ملگرو زه ډارېږم

يا هم دا شعر:

د ځول شپې سرې هوا ته اور مو مړ
غواړو چغې کړو دنيا ته شور مو مړ
په پردې نظر کړه يې کړو بيا ډز
چې بيا ښه يې ورشو خوا ته ورور مو مړ.

۳- انتقاد ي روح: لکه څنگه چې شعر خپله د ټولنيزو ناخوالو پر وړاندې يو غبرگون دی او شاعر د دې پېښو انځور گر، نو د پېښو د عامل پر وړاندې فکري بغاوت او نيوکه د شاعر حق دی. د پېښو بيان که څه هم د پر تريخ وي خو شاعري ي له بيان څخه ډډه نه کوي، ځکه چې ((شاعران له قيد او بنده بې پروا دي)) بېکسيار هم د يو شاعر په توگه دا رسالت تر سره کړی دی:

شروع ته اخرت وايي زموږ د کلي خلک
مرگونو ته غيرت وايي زموږ د کلي خلک
بښې دنگې کلاگانې کې بندي پښتنې پېغلې
بس دې ته خپل عزت وايي زموږ د کلي خلک
برغره کې چېرته پټ دي يو ملا او بل يې زوم دی
ځانونو ته دولت وايي زموږ د کلي خلک

يا:

د مينې نوم د دې مخلوق له ژبو مرور
مرگي دي جنازې دي ټول وطن مو هديره
وراني کوه، مرگي کوه چې نوم دې وي اتل
د هر څه اجازې دي ټول وطن مو هديره.

۴- لفظي ښکلا: بېکسيار د خپل شعر مانيز جوهر د ښکلو کلمو په ګلا بپانو کې تاو کړی. د ده د شعر لفظي خوا خوږه، نرمه، پسته او روانه ده. په شعر کې يې تکلفي او تصنعی ښکلا نه شته، د شعر الفاظ يې داسې سره اوډل شوي چې ظاهري ځلا يې دومره ښکاره نه ده چې سړی فکر وکړي شاعر په جبري ډول پر ځان فشار راوړی چې حتمي بايد ښکلې کلمې وکاروي، بلکې په طبيعي ډول د شعر له مانيزې او لفظي ښکلا سره برابرې شوې دي.

وګورئ دا شعر:

((د پېشلمي په خوب ويدي پېغلې په ښي موتي کې،

ږدي د ديدن خوبونه)).

يا:

سړ کالې بيا فصلونه ښه راغلي

سړ کالې بيا سنځلې ډېرې ډکې

سړ کالې ډېر غريبانان نه يو لږ ډېره راځه.

بل شعر:

دا څنگه يو ناخاپه راپه ياد شوې لکه هېر

د زړه په کور چې هغسې آباد شوې لکه هېر

دا چا کړې له نظره يه زما خوږه وطنه!

لوګی دې شم دا ولې يو هېواد شوې لکه هېر.

۵- نوښت: د بېکسيار په شعر کې تر زياته بريده نوښت ليدل کېږي. سره له دې چې په ځينو شعرونو کې به يې د پښتو شاعري دوديز رنگ موجود وي او په طبيعي ډول به پکې د دوديزې شاعري اغېز پروت وي، خو په ټوليز ډول د هغه شاعري له نوښته ډکه ده، زيات شعرونه يې له دوديزو شعرونو خپله لار بېلوي؛ هغه پېښې او حالات انځوروي چې تراوسه لا ورته د ډېرو د فکر نيولي ورسېدلي نه دي. د هغه د وينا دود هم له نورو توپير کوي. د ده په شعر کې ډېرې ((قلقلې)) نه شته، يوه ارامه وينا ده، خو دننه په کې بيا يو ((غلي شانتۀ انقلاب دی.)) د ده له هغو شعرونو څخه چې نوی رنگ پکې زيات دی، لوستونکي په لومړي ځل ډېر خوند نه شي اخيستلای، خو چې دويم درېيم ځل يې ولولي نو زيات خوند ترې اخيستلای شي. ځينې نوي شعرونه يې داسې هم دي چې په آني ډول يې انځور تر سترگو کېږي او سپرې ترې ژر خوند اخيستلای شي. دی داسې کليوالي، ځنگزنو مسايلو ته متوجه شوی، چې تراوسه يې پښتو شاعري کې بېلگې کمې وې، دا شعريې وگورئ:

خپله

راته يې وې

((هغه پرون چې هغه زه، ته روان

د گاونډي لور رانه وروسته کې

بيا وپوښتل چې

څه دې کېده؟

ما ورته ووي

چې دا ((خپل)) دی زما))،
خو زه قسم دی ((خپلې))؟
چې لا تراوسه پورې،
ستا بس په دې ټکي ونه پوهېدم،
چې دا دې ((وینه))
که دې ((مینه)) ښوده؟

۲- معیاریتوب: بېکسیار یو داسې شاعر دی چې د خپل
فطري استعداد تر څنګ د ادبیاتو کسبې زده کړې هم لري. هغه
د پښتو ژبې او ادب په څانګه کې خپلې لوړې زده کړې ترسره
کړي، د همدغو لوړو زده کړو له کبله د هغه د شعر ژبه کره او
معیاري ده. که په شعر کې یې ځینې سیمه ییزې پېښې او د
ځاني ژوند ځینې ذهني تاثرات څرګند کړي، نو بیا یې هم د
معیاري ژبې خیال ساتلی دی. له دې پرته ځینې نورې ځانګړنې
هم شته چې د هغه د شعر ښکلا او ځلا یې زیاته کړې ده.

د بېکسیار د شعر په کره والي او ښکلا کې دې ټکي هم زیاته
ونډه لرلې چې شاعر زیات عمر له خپل شعر سره ملګری پاتې
شوی دی، څومره مینه چې ده له شعر سره پاللې، له بل څه سره
یې نه ده پاللې، د هغه زیات ذهني ځواک او د زړه زور په همدې
شعر کې مصرف شوي دي.

په پښتو کې دا دود دی چې زموږ د ادبي پدیدې زېږندوی
لومړی شعر لیکي، کله چې په شعر کې تر یوه ځایه د شهرت
پړاو ته ورسېږي، بیا پر لیکنو پیل وکړي، بیا سیاستوال شي
او بیا نور...

خو بېكسيار له پيله تردې دمه يوازې د شعر له بنا پېړۍ سره
 خپله مينه لوبولې او لوبوي يې. دې كار هم دده د شعر بڼكلا
 زياته كړې ده. د يو باثباته شاعر شخصيت تر څنگ د هغه
 ټولنيز، ملي او ځاني شخصيت هم د زياتې ستاينې او يادونې
 وړ دی. هغه په يو داسې چاپېريال كې ژوند كوي چې ډېرو په
 كې خپل هویتونه او شخصیتونه بایللي او د بې هویتۍ په
 درياب كې داسې ډوب شوي چې بيا يې پته هم لگېدلې نه ده.
 خو بېكسيار د بې هویتۍ په دې لوی دریاب كې د افغاني
 هویت او پښتو داسې يوه ډيوه (هيله) لگولې، چې رڼا يې نه
 يوازې زموږ د ستم خپلي هېواد گوت گوت ته رسېږي، بلكې د
 هغو افغانانو چې په لوېديزو هېوادو كې د هویت ورکېدنې پر
 يو نري رنځ اخته دي، د هغو د وينو لپاره هم يوه ځلانده
 ډيوه ده. د اوبو په منځ كې د ډيوې لگول څه اسانه كار نه دی،
 هغه د بېكسيار په شان اشخاصو د اندو او ژوند قرباني
 غواړي.

زه ورته د لوی خدای (ج) له درباره همداسې برياليتوب
 غواړم.

په درناوي
 د ادب په خوږه مينه
 محمد اسمعيل يون
 ۱۳۷۷-۱۱-۱۵
 پېښور- پښتونخوا

ازمون په خپل فرهنگي ازمون کې ډېر بريمن دی

را وینبومه د مړوند مازیگری سندرې
د رباب مزو کې مې بیا د گودر تال گډه دی

له ډول ډول سيليو سره سره اوس
زموږ فرهنگي چاپريال له
رنگارنگ گلانو ډک دی، خو
ازمون بيا په دې نويو گلانو کې يو
گلاب گل دی.

هغه د خپل زړه هېندارې د مينې
او عاطفې په اوبو داسې وللې دي
چې د هېڅ ډول کينې گرد يې په کې

نه دی پرې ايښی. هغه سره له دې چې د دوو سترو کينه ييزو
ناتارونو په توپان کې د راگير شوي پښت يو استازی دی، خو
بيا هم د اور په ژبه خبرې نه کوي، هغه د توتکيو ژبه زده کړې او
په همدې ژبه يې يوازې د مينې او عاطفې سندرې ليکلي دي.

((دده په ژبه يوازې د جانان د نامه توري شنه دي)) همدغه
مينه وړي توري د ازمون د ژوند او اند يوه داسې خزانه ده چې نه
يې ترېنه څوک اخستلای شي، نه يې ترې اړولای شي او نه يې

هم ترې بېلولای شي. ازمون لکه د یو سندريز بلبل په شان پر مینه او سندرو مین دی، ځکه خو ده د مینې له هغو تورو نه چې د ده په ژبه او زړه کې لیک دي، سندري جوړې کړي او د همدې مینې په مینه پایي:

په سندرو یو مین سندري وایو
ستا د مینې د کعبې په طواف پایو

xxx

موږه د هر چا په زړه کې کور د مینې جوړ کړلو
تنگه پر موږ خیر که تش همدا کره خاورینه شوه
له فطري پلوه خدای پاک د شاعر خټه د عاطفې او احساس په
اوبو لمده کړې، ځکه خو نو د هرې پېښې پر وړاندې غبرگون
خپل طبیعي حق گڼي، ازمون هم په هغو شاعرانو کې راځي چې
د شاعري فطري جوهر په کې زیات دی، یو وخت هغه
(احساس)) و خو کله چې د حالاتو په بټۍ کې د احساس د
ازموینې شېبې پرې راغلې نو پخپله په ((ازمون)) واوښت او
بیا په دې ازموینه کې دومره بریمن شو چې د خپل عمر په انډول
یې د اند او هڅو ثمره زیاته ده او زیاته خو باید ځکه وي چې ده
له خپل فطري او خدای (ج) ورکړي استعداد سره خپله کسبي
پوهه او هڅې هم ملگرې کړي دي.
د ده ټکلي او گلاب رنگه شاعري د فطري او کسبي
استعداد د یو ځای کېدو نتیجه او ثمره ده. ځکه خو کله چې موږ

دده شعرونه لولو، نو د شعاري نظمونو پرځای له شعرونو او
شعري کیفیت سره مخامخېږو، لکه څنگه چې شاعر پخپله
مینه کې د انطباق پړاو ته رسېدلی او له خپل جانان سره وصل
شوی، داسې یې شعري کیفیت هم ښکلی شوی دی.
ستا له مینې مې جانانه مینه زده کړه
ایله اوس مې له خپل ځانه مینه زده کړه

xxx

سیوری مې بادوړی تصویر نه لرم
له سترگو پرېوتم تعبیر نه لرم
څوک به د اوبښکو کفن راکړي راته
بې وسه مړی یمه ویر نه لرم.
ازمون زموږ د ټولنې یو حساس شاعر دی، زموږ ټولنه اوس
له ډول ډول روحي، رواني، ټولنیزو او نورو ستونزو سره لاس
او ګرېوان ده، شاعر هم د خپلې ټولنې یو انځور ګر او عکاس
دی، دی پخپل هنر کې د خپلې ټولنې د اوږدې غمیزې د هغې
برخې یو دردونکی، عیني او رواني تصویر وړاندې کوي چې
زموږ د ټولنې ګڼ شمېر وګړي د هغې قرباني شوي او نورو پرې
د خپلې بېوسۍ او بېکسۍ اوبښکې تویې کړي او له همدې
اوبښکو یې د خپل زړه شهید وټوټو ته (کفن) ورکړی دی.

په خپلو اوبښکو پټوي ستر د خپلو مړو

خدايه بنسنة له تا غواړي د كفن وړې
 خو شاعر له دې سترو ناخوالو سره سره بيا هم دومره مايوسه
 نه دی، چې د غمونو پېټۍ پرې دومره دروند وي، چې د ده د
 هيلو ټولې څانگې ماتې كړي او ژوند يې د تيارو كومي ته
 گوزار شي، لكه څنگه چې يتيم په ژړا پوخ وي دغه راز شاعر له
 غمونو سره روږدی وي، غم او تخيل، درد او عاطفه د شاعر
 همېشني ملگري دي. تيارې د ژوند دېمنې او شاعر د رڼا
 پټنگ دی ځكه خو شاعر د رڼا پاللو لپاره د زړه له كومي هوډ او
 ژمنه كوي:

د رڼا فصل مې خداى (ج) شين كه كړ د اوښكو په كر
 ورته ژړا به تل په سترگو كې عادت ساتمه
 خومره چې شاعر پر مينې او رڼا مين دی، دغسې له خپل
 هېواد، ټولنې او خپل ولس سره هم مينه لري، د شاعر د زړه د
 رباب تارونه ډېر حساس دي، يوازې د غم او خوشالۍ په يوه
 عادي باد په اهتزاز راځي خو د زړه دنيا يې بيا ډېره پراخه ده
 هغې كې نه يوازې د خپلې ځانې مينې غمونه، بلكې د ټول ولس
 دردونه ځايېږي، شاعر په ټولنيزو غمونو كې ډوب وي، ژوند يې
 له ټولنې سره تړلی وي.

چې په شونډو يې پتري د وينو ښكاري
 هغه زه هغه وطن، هغه مې قام دی

د ازمون د شاعري، مانيز او جوليز جوړښت په طبيعي او شعوري ډول داسې سره اوډل شوی او اوډل شوی چې د دواړو د درنښت تله برابره ده. هغه د خپل شعر جوليز جوړښت ته د ښکلو ګلويونو له پانودومره ښکلې جامې جوړې کړي، چې دا لفظي ښکلا له ورايه د سړي په ذهن کې د هغه د شعر د لوستلو د راکښون ځواک پياوړی کوي. ده د خپل شعر د مانا مرغلره د ښکلو ويونو د ګلپانو په حجاب کې نغښتې او د شعر د هر درغل له روا او ناروا نيوکې يې خوندي کړې ده، د ده د شعر لفظي ښکلا د ده د مانيز فقر زېږنده نه ده او نه د استاد الفت په وينا داسې ده چې ((شاعر هڅه کړې خپل معنوي فقر د کلمو په ځل بل کې پټ کړي)) بلکې کونښن کوي چې د خپل شعر ښکلې ښاپېرۍ د تکلف په رنځ رنځوره نه کړي. شاعر په پوره طبيعي او کسبې مهارت هڅه کوي چې د شعر پر حریم باندې د شعار د بريد او يرغل مخه ونيسي، ځکه خويي له ((پرهرونه دي چې خاندې)) څخه تر دې شعري يون د شعاري نظمونو د څرګندېدو مخه نيولي ده.

ازمون هم د هغه شاعرانو په ډله کې راځي چې د شعار ((ازمېښتي)) دوره يې تېره کړې نه ده، د شاعري په پيل کې يې کېدې شي ځينې داسې شعرونه وي چې شعري نيمګړتياوې به ولري، خو کله چې د ده شاعري په مطبوعاتو کې د خپرېدو او بيا د يوې ځانګړې شعري مجموعې د چاپ جوګه شوې، نو له

شعاري نظمونو، سپوره پېيلو خبرو او لنډ مهاله نظمونو څخه يې په څرگند ډول خپله لاره بېله کړې ده. د شعر د شعاري کېدو لاملونه يوازې دا نه دي چې د شعر ژبه او استردي پيکه، سپوره، سولېدلي او بدرنگه وي، بلکې د شعر له مانيز جوهر سره هم اړه پيدا کوي، چې شاعر کومه موضوع، او پېښه او د هغو مانيز جوهر څه ډول د کلمو په شال کې تاو کړي او څه ډول يې د خپل اند د بيان لپاره بېلابېل وييونه استخدام کړي دي. ايا بېلابېل الفاظ د شاعر د فکر د لېږد ځواک لري او که نه؟ او يا هم د شاعر فکر د دې وړ دی او که نه چې ښکېلې کلمې ورته وگمارل شي؟ د شاعر د شعر ځواک په همدغه تقاطع کې راڅرگندېږي، چې د شعر دا دوه جوړونکي توکي په څه ډول يو له بل سره او بدلاي، پېيلای او تړلای شي؟

لال پاچا از مون هغه شاعر دی چې د شاعرۍ په دې اصل کې دقيق او بريمن دی. هغه د شاعرۍ دوه استعدادونه لري، يو دا چې خدای پاک پرده د شاعرۍ فطري استعداد لورولای او بل د ده کسبې استعداد دی، ده د يو مسلکي تحصيل کړي ليکوال په توگه د شاعرۍ ډېر رغنده تخنيکي توکي زده کړي او بيا يې د عملي تجربې ترڅنگ دا دواړه استعدادونه د خپلې شاعرۍ او ليکوالۍ لپاره کارولي دي، نو ځکه خويې شاعري تر زياته بريده په تول تللې ده.

له مانيز پلوه هم د ده شاعري لنډ مهالې او موسمي نه ده، د ده شاعري داسې نه ده چې په ټولنه کې د سياسي بدلون په رامنځته کېدو سره له چلنده ولوېږي او د ((ځينو)) په شان خپله شعري مجموعه بيا له خلکو پټه کړي. د ده د شاعرۍ پر زياتو څانگو د ملي فکر عاطفي کوترې خپل وزرونه غوړولي دي. د ادبپوهانو په اند که ملي او عقيدېي فکر او ارزښتونه د يوې ټولنې د شاعر د شعر مانيز ملاتړ او منځپانگه شي، نو د شعر د ژوند دوام به يې تر زياته وخته تضمين شي. د دې علت دادی چې ملي فکر، عقیده يي او ملي ارزښتونه د نورو هغو په اندول باثباته او تلپاتې وي، نو هر څه چې د دې تلپاتې ارزښتونو په ملاتړ رامنځته شي، نو طبيعي ده چې عمر به يې زيات وي. د ازمون د شاعرۍ د مانيز جوړښت زياته برخه همدا ملي فکر، درد او ناخوالې دي. خو ده يو بله نښېگنه هم ورسره يوځای کړې، هغه د خپلې ځانې مينې، درد، عاطفې او احساس وړانگې دي چې ده له خپل ملي فکر سره تړلي او په پايله کې يې د شعر په بڼه د مينې، فکر، درد، تخيل او احساس يوه رنگينه شفاهي تابلو او ګالري زموږ مخې ته ايښې ده. وګورئ ((زخمونه د کوتر و)) شعر چې په ښکلي عاطفي حالت کې ليکل شوی او د زماني واټن، لوړې ژورې يې د عمر د اوږدوالي وزرونه نه شي تړلای:

طواف ته د بنایست راځي سيلونه د کوترو
 اسمانه مبارک شه امېلونه د کوترو
 يه ځمکې د دې لوی اسمان په غېږ کې څه کیسه ده
 چې اوږي گام په گام په کې رنگونه د کوترو
 مېنو کو کې راوړي د غنم وږي يې يوې
 دا ولې نن اوښتي دي فکرونه د کوترو
 په وړانو ځالو راشي بيا يې اوښکو باندې نمانځي
 د دمې په نيت نه راځي سوچونه د کوترو
 د عشق د ژوند سندرې د رباب له تارو باسي
 قفس ماتوي حسنه چې وزرونه د کوترو
 د مينې هنګامه د زمانې په ټنډه ليکي
 په تورو کې گلونه ږدي زخمو نه د کوترو.

دا لاندې شعر هم د ځانگړي کيفيت لرونکی دی:
 زما د ژوند د فلسفې خوږلني داده وخته
 د شاعر بخت يم د قحطۍ پر اوږو بار تېرېږم
 ځان ته له سويو اسوېلو کړی، د عشق جوړوم
 د مين شپه يم په سوچونو کې په دار تېرېږم
 وږمه په زړه کې د حالاتو د رنځونو انځور
 د افغان ژوند يم په تمه د بهار تېرېږم
 غزل ته اخلم ښکلي توري او رنگونه ترېنه

ازمونه ستاد پرهرونو پردې ښار تېرېږم.

د شعر د رغنده عناصرو له جملې څخه يو هم تصوير (انځور) دى. د ازمون په شاعرۍ كې د انځور برخه هم د پام او ياد وړ ده. په شعر كې انځور هم بېلابېلو ډولونه لري. عيني انځورونه، ذهني انځورونه او د دواړو تركيب. عيني انځور هغه دى چې شاعر په خپل شعر كې داسې يوه پېښه او صحنه انځور كړي چې په عيني ډول موږ په خپل ذهن كې د هغې پېښې تصوير مجسم كړاى شو او يا هم كه يورسام يا انځور گرته د شاعر د الفاظو دا انځور وركړاى شي، نو هغه يې بيا د كاغذ پر مخ انځور كړاى شي. ذهني انځور هغه ته وايي چې له فزيكي پلوه د هغه ترسيم ناشونى ښكاري، يوازې په ذهن كې كېدى شي د هغه مانا جوړه او ترسيم شي او د لوستونكي او اورېدونكي د ذهني خوند جوگه شي. تركيبى انځور دې ته وايي چې يوه برخه يې له عيني او بله له ذهني انځور نه جوړه شوې وي.

د ازمون په شاعرۍ كې دا ډول انځورونه ډېر زيات دي، كله يو بيت يو انځور جوړوي، او كله هم يو ژبنى تركيب يو انځور.

ستاد كافر نظر د تورې تېره سيوري لاندې

زما ماشومه مينه لاس په دعا خوب وړې ده

دلته (نظر) او (مينه) داسې كلمې او ماناوې دي چې هغه په ذهن پورې اړه لري او عيني تصوير نه جوړوي، خو كله چې له

(نظر) سره د (تورې) او (ماشومه) کلمې يوځای کېږي خبره له
ذهنیت نه عینیت ته راوځي، او سړي ته له عیني پلوه داسې یو
تصویر وړاندې کوي چې یو کافر له تورې سره ولاړ دی او ماشوم
په شنه جامه کې ویده دی او دی پرې د گوزار په حالت کې دی،
دغسې یو عاطفي حالت د سړي پر ذهن اثر ښکاري او سترگو
سترگو ته یې کېږي. اوس که دا بیت انځورگر ته ورکړو په ډېره
اسانۍ یې تصویر رسمولای شي.
دا بیتونه هم وگورئ:

پاولي دې پرې چې په ټټر کې دي اتن واچوي
د غنم وږي په غزا کې خو شملو اخیستي

xxx

د چنار خانګې له ښارو سره موسکېږي لږ ورو
سترې اروا مې شینکې ډډ ته دا ستا خوب وږي ده

xxx

په مزاری تندي دې خال د کابل وځلېده
که خر طالب په تېره غاښي د شیبې ختلی

xxx

ټپو د غنم لو ته د مرغیو سیل رانغی
ټټر کې د پاولیو انقلاب کړي غځونې
د ذهني انځور په باب به دا لاندې بیت وگورو:

د سبا زېږی د شپو له زندگی خلاص کړه
د سپېدو په ګلاب توی د رڼا جام کړه
دلته د (سبا زېږی) او (د شپو زندگی) ذهني انځور جوړوي او
عيني تصویر کښل يې مشکل دي، د سپېدو ګلاب او د ((رڼا
جام)) د ذهني او عيني تصویر يو ترکیب دی.
د مینې هنگامه د زمانې پر تڼده لیکي
په تورو کې ګلونه ږدي زخمونه د کوټرو
لومړی نیم بیټی ذهني تصویر او دویم عيني تصویر جوړوي.
د بشپړو بیټونو تر څنګ د ازمون په شاعری کې زیات شمېر
داسې ژبني ترکیبونه راغلي چې ډېر ښکلي شاعرانه مفاهیم،
عيني او ذهني تصویرونه جوړوي لکه (د رڼا فصل، د اوبنکو
کفن، د زړه شپېلۍ، د ځنډو سینګار، د وږمو وزرونه، د اور په
ذهن، د عطرونو څلۍ، د ګودرتال، زما په ژبه د جانان د نامه
توري شنه دي، د شفق جام، د سهار پګړۍ، د کوټرو فکر،
سندريزه فضا، د دیدن فصل، د سهار اوبنکه، د شراب په خم
کې) او داسې نور... که په ټولیز ډول د ازمون د شاعری ارزونه
کوونو ویلای شو چې د ده شاعري تر ډېره بریده د پښتو د
اوسنۍ شاعری پر معیارونو برابره ختلاي شي. که د ازمون د
عمر په انډول د هغه د شاعری ارزونه وکړو، نو بیا خودی ډېر
پرمختللی دی. د ده شاعري د جولي او مانا له مخې ډېره پخه نه
ده، ځکه چې ازمون تراوسه پورې ډېر ځوان دی، له ده نه د نور

فکري يا جوليز نوښت هيله کېدی شي. د ازمون د اوسنۍ شاعرۍ له مخې سپړی ویلای شي چې د ده راتلونکې شاعري به په اټکلیز ډول تردې اوسنۍ شاعرۍ د څرنگوالي له مخې خوږه او پخه وي.

کله چې څوک د یو شاعر د شعر په باب گږېږي او یا یې لولي نو د هغه خپل تصویر ورتنه تر سترگو شي او دې سره سره د هغه ځاني شخصیت، څرنگه چې ازمون له ډېرو کلونو راپدېخوا زما د فرهنګي سفر نږدې ملګری دی او د فرهنګي ژوند ډېر رازونه یې ماته معلوم دي، نو دلته لازمه بولم چې د هغه د شخصیت او فرهنګي هڅو په باب هم یو څو څرګندونې وکړم:

لال پاچا ازمون ته خدای (ج) ښه روغتیا او ښه ځواني په برخه کړې ده او دې سره سره سرشاره ادبي استعداد هم لري.

د ده طبیعي استعداد او کسبي زده کړې د دې سبب شوي چې د ده د فرهنګي شخصیت په تبارز کې مثبت رول ولوبوي.

د نورمال اقتصاد او د یو روښنفکره پلار شتوالي په فرهنګي چارو کې د ده مټ نور هم پیاوړی کړی دی.

زه چې له څوارلسو کلونو راهیسې له ازمون سره فرهنګي ملګرتیا لرم، نو دا راته ښه څرګنده شوې ده چې د ده فرهنګیال پلار ښاغلي (وطنخېل صاحب) پر خپل فرهنګیالي زوی ازمون باندې د کورنیو ستونزو، اقتصادي رېږو او د ژوند د نورو ورځنیو چارو د مشکلاتو د بار جال نه دی خور کړی، بلکې دې

ډول اکثرو ستونزو ته يې خپله اوږه ورکړې ده. دې کار د ازمون په فرهنگي وده کې ډېر رول لرلای دی، په حقيقت کې ازمون په هغو فرهنگي اشخاصو کې راځي چې د وجود زيات ځواک يې فرهنگي کار ته متوجه دی. داسې هم نه ده چې دی د خپل ورځيني ژوند له چارو نه ياغي دی او په خپله د ژوند چارې پرمخ نه شي وړلای، بلکې اوس دی له رواني پلوه په دې ډاډه دی چې شاته يو مستحکم ډاډ ځای او ملاتړ لري، نو کومې برياوې چې دی په فرهنگي ډگر کې ترلاسه کوي په حقيقت کې دا د هغه ملاتړ برکت دی چې دی يې لري.

څرنگه چې ازمون په کورني ژوند کې له سختو رواني، اقتصادي او نورو کرکېچونو سره نه دی مخامخ شوی، نو ځکه خو د اروا پوهنې له مخې هغه يو عقده يي انسان نه دی، د هغه شخصيت له صميميت نه جوړ شوی دی. کله چې دی له هر چا سره مخامخ شي ان که لومړی کتنه يې هم وي نو د ((گپ شپ)) محفل پيل شي، دی په خپل صميميت کې کله دومره ډوب وي چې ځينې وخت خپل احساسات هم نه شي کابو کولای. له فکري او د حافظې د ذهني ځواک له پلوه د هغه قوت زيات دی ځکه خو د پوهنځي په ټولو سمسترونو کې له پيله تر پايه اول نمره بريالی شوی دی.

د غيرت او زړورتوب له کبله هم د ياد وړ صفتونه لري. هغه په خپله ټاکلې فرهنگي او ملي لاره کې د خطرونو پروا نه لري او نه

لکه د ځينو نورو په شان ((د مضر احتياط)) په لومو کې ګیر دی.

هغه د خپل کلتور ډېر وړ ارزښتونه ساتلي او پاللي دي او لا یې پالي. مېلمه پالنه، ښه چلند او له ټاکلو فرهنگي، اداري، او سياسي اشخاصو سره ژر پېژندنه د هغه د شخصیت نورې ځانګړنې دي.

هغه تر زیاته حده د نورو پروړاندې له کینې او لنډ فکري نه پاک دی، خود نورو د کینې او تنګنظري ګوزار ته هم خپل فرهنگي برخلیک نه پرېږدي.

له دې پرته ازموڼ یو هڅاند او تپاند شخص هم دی او د استاد زیار په اصطلاح ((بیرندویه ژوند لوبی او ژوند دود لري)) د هغه اکثره فرهنگي کارونه په منډو او هلو ځلو کې ترسره شوي، له همدې کبله خو تر ننه پورې د ده په زیار هڅو او نوښت تر پنځوسو پورې لویې او وړې مشاعرې او ادبي غونډې جوړې شوي دي. دغه راز ده تراوسه پورې د ځوانو شاعرانو (تر خپل عمر کښته) همزولي او ان د عمر په انډول تر ځان نه څه نا څه مشرانو شاعرانو او لیکوالانو په روزنه، پالنه او هڅونه کې زیاتې هلې ځلې کړي او د ده دې هلو ځلو ټاکلې نتیجې هم ورکړي دي. همدغو هلو ځلو او فرهنگي خدمتونو د ده د شخصیت په وده او تبارز کې کارنده رول ولوباوه، نو ځکه خو په ځینو ځایونو کې د ((ځینو اشخاصو)) له خوا د ده پروړاندې یو

ډول بسکاره او پټو عقدو او کینو د څرگندېدو څرکونه ولیدل شول، خو ازمون بیا هم خپلو هلو ځلو ته دوام ورکړ او ورکوي بې. په نتیجه کې ده د خپل کار او هلو ځلو فرهنګي ثمره ټولنې ته وړاندې کړه چې په لاندې ډول یې یادونه کېږي:

۱- د ملنګ جان خوږې نغمې، له نویو زیاتونو سره، کابل، ۱۳۷۰ل کال چاپ

۲- د سین غاړې گلونه، د لغمان د ولسي شاعر محمد نور شعري ټولګه، پېښور ۱۳۷۲.

۳- پگړۍ، کې کم نه یې له کاکله ګله، د نارنج گل په ویاړ ګډه شعري غورچاڼ، اوډنه او سریزه ۱۳۷۴ل، ننګرهار، جلالکوټ.

۴- په څله کې ګلابونه، د ننګرهار د یوولسو ځوانو شاعرانو شعري غورچاڼ، اوډنه او سریزه، پېښور ۱۳۷۷ل کال چاپ.

۵- کابل د وینو او لمبو په سین کې، ګډه شعري غونډه، اوډنه، پېښور ۱۳۷۳ل کال چاپ.

۶- پرهرونه دي چې خاندې، لومړۍ شعري ټولګه، پېښور ۱۳۷۲.

۷- برگودر، د ننګرهار د ولسي شاعر توکل شعري ټولګه، راټولونه او سریزه، ۱۳۷۷ل کال پېښور.

۸- د شګې گل، د ننګرهار د ولسي شاعر سید کمال شعري ټولګه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.

- ۹- قلم او قیام، د لغمان د ولسي شاعر عبدالرحمن الینگاري شعري ټولگه، راټولونه او سریزه.
- ۱۰- نمجنې سترگې، د لغمان د ولسي شاعر بسم الله گلکاریوال شعري ټولگه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.
- ۱۱- سندریزې کیسې، د لغمان د ولسي شاعر شیخ احمد خان شعري ټولگه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.
- ۱۲- منگولې، د لغمان د ولسي شاعر سید باووجان شعري ټولگه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.
- له دې پرته یې په ولسي ادبیاتو کې نورې ګڼ شمېر علمي او ادبي پروژې هم ترلاس لاندې دي، چې په راتلونکي کې به یې د خپلې ژبې او ادب مینوالو ته وړاندې کړي.
- د پښتو ولسي ادبیاتو په برخه کې د ده هڅې ځکه د زیاتې ستاینې وړ دي چې ولسي ادب زموږ د ادبیاتو یوه درنه برخه جوړوي. د حالاتو او وخت په تېرېدو سره کېدای شي د ولسي ادب یوه برخه د خلکو له ذهنونو څخه ووځي او یا د زمانې تر گردونو لاندې شي، نو دا د دغسې هڅاندو لیکوالو کار دی چې د خپل ادب غوره پانګې له احتمالي مرګ او خطرونو څخه وژغوري. زه ځوان، هڅاند او نوښتګر لیکوال او شاعر لال پاچا ازموڼ ته په فرهنگي چارو کې نور هم همداسې بریالیتوبونه غواړم او خپلو خبرو ته د ده په دې لاندې بیت د پای ټکی ږدم.

اغزي به پاڅي خلاصوي به د وږمو وزرونه
د اورپه ذهن نخوي به د عطرونو څلي

په ټوله فرهنگي مينه

اسماعيل يون

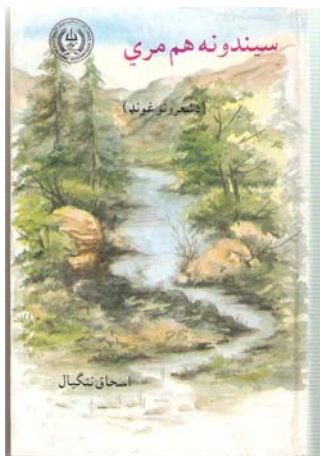
۱۳۷۷- وږی- ۲۴

جلال کوټ

يادون

((سيندونه هم مري))

د تېرو دوو لسيزو په بهير کې د پښتو شاعرۍ د څو مطرح
څېرو له جملې څخه يو هم خدای بښلی اسحق ننگيال و. ده د
ځوانۍ په شېبو (پنځوسمو کلونو په
بهير) کې شاعري پيل کړې وه، خو د
ژوند تر پايه پورې له هېڅ شي سره
دومره خواخوږۍ او نږدې پاتې نه شو
لکه له خپلې شاعرۍ سره. شعر په
حقيقت کې د هغه د ټکلي روح او
روان د ټکورولو اغېزمنه وسيله وه.
ننگيال لږ تر لږه د خپلې څلېرو وېشت

کلنې شاعرۍ په بهير کې د شاعرۍ دومره پخې تجربې ترلاسه
کړې او بيا يې د همدې تجربو له کبله دومره ښکلي شعرونه
وزېږول چې په پښتو شاعرۍ کې د ښکلو غميو حيثيت لري او
کولای شي د ننگيال نوم زموږ د ولس په ذهن کې تر ډېرو څه
ژوندۍ وساتي. شاعر هم د بل هر انسان په شان په ټولنيزو،
سياسي، فکري او نورو مسايلو او چارو کې د بريو تر څنگ له

یو لږ ښویدنو، تېروتنو، هیلو او نهیلو سره مخامخېږي. کله چې پر ننګیال او دده پر شاعری خبرې کېږي، نو ځینو ته ضرور د هغه د شاعری تر څنګ، د هغه د ټولنیز، سیاسي او اخلاقي شخصیت انځور هم تر سترګو کېږي. د هنرمند د پېژندنې لپاره خو تر ټولو غوره لاره داده چې د هغه خپل هنر وکتل شي. د هنرمند تخلیق او زېږونه پخپله د هغه د ظاهري او ترزياتي کچې د باطني شخصیت هنداره ده. نو کله چې د ننګیال پر شخصیت خبرې کېږي، مجبور یو د هغه د شعر نړۍ وګورو او هغه کلمه یوه یوه تر سترګو او فکره تېره کړو چې د ننګیال له ضمیره یې سرچینه اخیستې او بیا د شعر پر بنسټ په خپلو اوښکو مینځلې او د مینې د نړۍ د ابدیت غېږې ته یې سپارلې ده. دا خبره د منلو وړ ده شاعر تر هغه پورې چې د فکري بلوغ پر او ته رسېږي، د فکر ستنې به یې یو او بل فکري لور ته کږېږي. تر هغه پورې چې شاعر خپله ذهني او فکري شتمني بشپړوي تر هغه وخت پورې یې د فکري ښویدنو اټکل کېدی شي.

ننګیال د خپلې ځوانۍ په درشل کې پر شاعری پیل وکړ او دا هغه مهال و چې نور نو ټول هېواد د ((عقیدې د بحران او د معنویت د سقوط)) پر لور روان و. ګڼو فکرونو د بېلابېلو شعارونو تر پردې لاندې د هېواد د ځوان پښت د ذهنونو د

خپلونې هڅه کوله. شعارونه یې خواږه وو، خو وروستي عملونه یې ترڅه...

د ننګیال د ذهن یوه برخه هم د یو سیاسي فکر د جال په کړۍ کې گیر شوه، خو دې فکر لا د شاعرۍ پر بې تکلفې ښکلا خپل سیوری نه وغورځولی چې د ناوړین لومړی پړاو پیل شو. بیا د ناوړین د پاسه بل ناوړین او غمیزه راغلل چې نه یوازې زموږ د هېواد او ولس د هر ډول شتمنۍ ستنې یې ولړزولې، بلکې له ګڼ شمېر متفکرو مغزونو څخه یې هم لاره ورکه کړه.

دې پړاو د پریزیاټ دوام وموند او ننګیال هم په داسې یو جغرافیایي او مسلکي چاپیریال کې ژوند تېراوه چې هلته د یو داسې فکر واکمني وه چې د ننګیال د اصلي شاعرۍ له سپېڅلي روح سره یې تګلوری په ټکر کې و. ننګیال په دې کلونو کې لکه د نورو ګڼو لیکوالو او د فکر د خاوندانو په څېر په داسې یو جال کې راګیرو، چې تردې دمه یې لا نه پوره سترګې رڼې شوې وې او نه یې د شعر د ښاپېرۍ وزرونو خپلواک پروازونه کولای شول. په دې پړاو کې د ننګیال فکري بلوغ هم د خپل پوځوالي پړاو ته رسېدلی نه و، نو ځکه خویې د هغه وخت په نظمونو (نه په شعرونو) کې یو لږ فکري ښویدنې لیدل کېږي، خو پر همدې وخت بیا هم دده په شاعرۍ کې د فکري او انساني بغاوت او د عاطفي سیند د خپو یو پټ شور پروت و او داسې اټکلېده چې یوه ورځ به دده ددې فکري

تېروتنې پر ځای دده د فکر او ضمير هغه د نننۍ نړۍ راڅرگنده او د خپل شعر ناوې به پرې سينگار کړي.

کله چې شاعر د فکري او شعري بلوغ پر لوري بريمن گامونه اخلي، نو تپل شوی، تصنعی او ناشعوري اندود يې هم ورو ورو له منځه ځي. کله چې لږ نوره رڼايي هم راغله او په کابل کې د يوزيات شمېر ليکوالو سترگې رڼې شوې، نو هر چا د خپل هېوادني اند اصلي جوهر ميندلو ته هڅه وکړه. ننګيال چې په پټ ضمير کې يې همدا راز پټ و، له ځينو نورو څخه په دې لار کې څو گامه دمخه شو. جرئت او رښتينولي يې ددې مرغلرې د ځلونې او خپلونې لپاره امېل کړل. تر ۱۳۲۲-۱۳۲۴ کلونو وروسته وختونو کې په کابل کې د مقاومت د ادبياتو او د شعر د شعري جوهر د پياوړتيا لپاره په څرگند ډول هڅې پيل شوې. په همدې کلونو کې په څرگند ډول د شعراو شعار ترمنځ پوله ډاگيزه شوه. د ادبي مبارزې په دې تاوده ډگر کې د هېواد د پياوړي کره کتونکي او کيسه ليکونکي زرین انځور او بيا د تکړه کره کتونکي لطيف بهاند او نور زيار او هڅې د يادونې او ستاينې وړ دي. دوی يوزيات شمېر هغه ځوان شاعران چې په شاعرۍ کې يې د ((شعاريت)) پر ځای د ((شعریت)) جوهر پياوړی برېښېده او يا په کې د شاعرۍ تومنه څرگندېدل، د پته راوبلل چې له شعارونو څخه خپله لاره بېله کړي. ننګيال يو له هغو ځوانو شاعرانو څخه و، چې تر ټولو لومړی له همدې پيل

شوي بهير سره يوځای شو. دا د شعر د پوځوالي پر لوري د ننګيال د بريمنو هڅو د پيل کلونه دي. دې بهير تر ۱۳۷۱ ل کال پورې خپل عمر ته دوام ورکړ.

په همدې واټن کې د ننګيال شاعري، دومره خوږه، سپېڅلې او عاطفي شوه، چې د هغه محبوبيت يې د هېواد د يو ستر عاطفي شاعر تر بريده ورساوه. ننګيال د همدې کلونو په بهير کې د خپلو شعرونو څلور مجموعې (ډالۍ، سپېره ډاګونه او غوړېدلي بزغلي، هغه شېبې هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي) چاپ کړل. څرنگه چې دده شعور څ پر ورځ د خوږوالي او کره والي پر اوونه وهل، نو په (۷۰) کلونو کې دې د خپلو شعرونو له ځينو چاپي مجموعو په ځانګړي ډول (ډالۍ او سپېره ډاګونه او غوړېدلي بزغلي) څخه څه ناڅه پېښمان و او هغه يې ((شعرونه)) نه ګڼل. دده شاعرۍ د پرمختګ بهير دومره ګړندی و، چې د خپلې د مخنۍ شاعرۍ زياتو شعرونو ته به يې خنډل، سره له دې چې دده په شاعرۍ کې د شعر اصلي تومنه او جوهر له پيله ښکاره کېده، خو وروسته وروسته يې د خوږو کلمو يو زرین شال ور په سر کړ. کله چې د ۱۳۷۱ ل کال د غويي مياشتې پر ۸ نېټه په کابل کې د اسلامي انقلاب (!) په نوم يو ستر ستمي ناوړين او غميزه پر افغانانو ورو تپل شول او د هېواد ټول نظام ګډ وې شو، د ننګيال ژوند او ان دده فرهنگي کارونه هم له سختو ستونزو سره مخامخ شول. د سرو گوليو په باران کې يې ايله

دومره وکړای شول چې خپله کورنۍ تر لغمانه پورې ورسوي، د کور شته یې ټول تیت و پرک شول او خو ځله په یوه ښار کې له یوه ځایه بل ځای ته مهاجر شو. د کور د کالیو په کیسه کې خونه و، خو د کتابتون د چور او تالان له غمه یې له سترگو لمبې پورته کېدلې او همدا یې ویل: ((یاره پیرجانه افسوس چې دا کتابونه یې راڅخه نه وای وړي)). د کتابونو غم لانه و سوړ شوی چې د یوې درنې گولۍ گوزار هم ورته ورسېد؛ د توپ یوه گولۍ یې څنگ ته ولگېده او خو ټوټو یې د بدن ځینې برخې غلبېل کړې. له ناروغۍ لا پوره ښه شوی نه و، چې بېرته یې د لیکوالو په ټولنه کې خپلې دندې ته ځان ورساوه. شپه او ورځ به همالته په ټولنه کې و. د لیکوالو انجمن یې هم کور و او هم د دندې ځای. خو میاشتي لا وتې نه وې چې کوم چا ورته کوم پنځشپړی ولمساوه. تیاره ماښام و، دیوه یې لا لگولې نه وه، چې د وره له ټک ټک پرته دا شخص له خپلو نورو ملگرو سره یو ځای په کوټه ورننوت. خدای (ج) خبر هغه په کوم فکر کې ډوب و، چې یو ناڅاپه یې پر دوی سترگې ولگېدې. ده لا هغو ته د ناستې او ست هیله لرله چې یو گوزار دده تر مخه داسې راوړسېد، چې دده یو غوږ یې هم د څه وخت لپاره بې حسه کړ او دا یې ورته وویل چې: ((ما چرم کن استم، سبا تايي وقت این اتاقه ايله می کنی، دیگر ده اینجا نبینم ات، ای اتاق را ما برای چرم کنی کار دارم)). خو ورځې د هغه په سترگو کې له اوبسکو او په خپره کې یې له یوې سترې

نهیلی پرته بل څه نه لیدل کېدل او داسې یو حالت ته په هیله و چې بیا په دې هېواد کې د یو ملي فکر د حکومت وزرې خپرې شي او د یو سوله ییز ژوند وړانګې هره خوا رڼا کړي. کال دوه لا وتي نه وو چې د طالبانو اسلامي غورځنګ پر کابل سپین بیرغونه ورپول. سهار د وخته، چې لا ډېر خلک د کابل پر فتحې خبر نه وو، زموږ د کور ورپې ټک ټک کړ او په بېرني ډول یې وویل: ((پیرجانه راوځه، طالبانو کابل نیولای او سقاوي ختمه شوه)). هغه د یو سپین سباوون په هیله و، خو شاعر لکه چې ازلي بدمرغه وي. ننګیال بیا خپلې دندې ته لاړ، خو دا ځل دا دنده بل ډول وه؛ نوي نظام د لیکوالو د ټولنې پخواني تشکیل ته بدلون ورکړ، خو ننګیال بیا هم په همدې تشکیل کې پاتې شو. دا تشکیل د دولت لوړ مقام ته د منظوري لپاره ولېږل شو. تر هغه وخته چې د ننګیال د مقرري امر راته، په دې کې یوولس میاشتې تېرې شوې، خو په دې یوولسو میاشتو کې ننګیال هره ورځ د پخوا په څېر خپله دنده پرمخ وړله، یو ځل بیا یې شپې په همغه ټولنه کې شوې چې ده ته ترې د وتلو امر شوی و. ننګیال دنده سرته رسولې خو بې معاشه او بې امتیازه. ګڼ شمېر ځوان لیکوال او شاعران به ترې راتا وو، خو یو وخت یې اقتصادي حالت دومره ویجاړ شو چې د چا خبره د پولې ټک ته کېناست. څو ځله یې دا خبره زما تر غوږ تېره کړه: ((یاره پیرجانه د ماشومانو غمه مې که نه وای ما په نهره هم شپې سبا کولې، خو

له کابل نه وتلم، کابل خو زما د دردونو، غمونو، بریاوو او ماتو کور دی، زه دا کله یوازې پرېږدم. خو افسوس چې د ماشومانو غم دی)). بیا به یې یو سوړ اسویلی وکېښ او یوه ترخه موسکا به یې پر شونډو تېره کړه. نور یې د دندې د ساتلو لپاره پیسې او مالي لگښت نه درلود، چې دی پرې خپله دنده وساتي. لغمان ته راغی او بیا یې د پېښور مخه ونيوله. په پېښور کې هم تردې پرو انتظارونو او کړاوونو وروسته ورته د بي بي سي د روزنيزې ډرامې د لیکوال په توګه دنده وسپارل شوه. د کلداری معاش مزه یې لا ځکلی نه وه، چې د مرګ پرېښتو یې روح پخپلو وزرونو کې د ابدیت پر لوري یووړ او بیا د بي بي سي راډیو له لارې داسې یو خبر خپور شو: ((په خواشینۍ سره مو خبر ترلاسه کړی چې د هېواد نامتو شاعر اسحق ننگیال نن په پېښور کې د ۴۲ کلونو په عمر د زړه د درېدو له کبله په حق ورسېد)). ددې خبر په اورېدو سره د هېواد ټولو فرهنګیانو که په داخل کې وو او که په بهر کې داسې یو دردونکی ټکان وخوړ، چې د ټولو زړونو ته یې د غم لمبې ورسولې. دا د ننگیال د سرگردانه ژوند په باب څو یادونې وې چې دلته یې لنډیز راوړل شو. سره له دې چې ننگیال د ژوند په اوږدو کې له ډول ډول کړاوونو سره مخامخ شوی، خو د تېرو شپږو کلونو کړاوونو هغه دومره ځورولی او ټکلی دی چې نور په هېڅ وخت کې هغه دومره روحي، رواني، سیاسي، اقتصادي او نور فشارونه نه دي زغملي. د یو لیکوال په اند: ((غوره ادبیات د

اختناق په حالت کې رامنځته کېږي)) او شاعري يا ليکوال د
اختناق په مقابل کې له ادبياتو څخه د يوروحې او رواني
غبرگون په توگه کار اخلي.

هر څومره چې دا فشار او اختناق پياوړی وي، عکس العمل
يې هم هماغسې وي. د ننگيال د تېرو شپږو کلونو شاعري د
همدغو ډول ډول ظلمونو او اختناق زېږنده ده، نو ځکه پکې سوز
او درد دده تر پخوانيو شعرونو څه زيات دی.

د غم او درد په دې تېرو څو کلونو کې د ننگيال د شعر بڼا پېرې
لا پسې سينگار شوې ده. دده د فکري تگلوري ليکې او ستنې
محکمې شوي او شاعر د شعر د پوخوالي، فکري ثبات او د
بشپړو انساني ارزښتونو په پېژندنه او ځلونه کې بريالی شوی
دی. په حقيقت کې د ننگيال د وروستيو کلونو شعرونه د هغه د
بنکلي او اوچتې شاعرۍ رنگين او مانيز ګلابونه دي. (بنکاري
ته) دده يو بنکلی عاطفي او انساني شعر دی چې دده د ۱۳۲۵ل
کال د غبرگولي د مياشتې پر لومړۍ نېټه ليکلی دی. دې شعر نه
يو ازې په هېوادنۍ کچه زيات منښت پيدا کړ او ډېر اغېز يې
وښود، بلکې د شمالي کوريا په هېواد کې د ځوانانو د يو
نړيوال فيستوال په ترڅ کې چې د افغاني سندرغاړو له خوا د
موسيقي په څپو کې په سندرېزه بڼه ولوستل شو، نو د ټولو
اورېدونکو او مينوالو د منښت وړ وگرځېد او دې شعر هلته
لومړی مقام وگټه، خو د ننگيال د شعري بهير د پرمختگ په وجه

د مړينې په نږدې وختونو کې هغه دا شعر ((پوره شعر)) نه گانه او ويل يې چې د ((شعاريت)) نښې په کې ليدل کېږي. ننګيال د تېرو او و اتو کلونو په موده کې ښه ډېر شعرونه وليکل، خود ځانگړو مجموعو او يا مجموعې د چاپ امکانات ورته برابر نه شول له دې کبله د هغه د وروستيو کلونو شاعري د شعر د زياتو مينوالو او لوستونکو له ليدنه لرې پاتې شوه. ځکه نو کله چې به کوم ليکوال او يا کره کتونکي دده د شاعري په باب ناسم نظر ورکاوه، نو دى به ډېر په قهرېده او ويل به يې: ((دى نو زما له او سنى شاعري څخه خبر دى هغه خو ټوله له ما سره په کتابچو کې پرته ده...)).

دده يوه ستره هيله همدا وه چې د خپلو شعرونو ټولې مجموعې چاپ او په خپلو سترگو وويني. د ننګيال په ژوند خود هغه هيله پوره نه شوه، خود ادى د هغه تر مړينې وروسته، په جرمني کې د افغان فرهنگيانو او فرهنگپالو په مالي مرسته د هغه دا ارمان پوره شو. ما چې کله د هغه د ناچاپه شعري مجموعو د چاپ پر کار پيل وکړ، نو ننګيال مې يوه شپه په خوب کې وليد، خوله يې له خدا شنه وه او همدا سې په خوشالۍ يې راته وويل: ((پيرجانه! زما مجموعې چاپېږي؟ بېشکه واللہ...)) ما ورته ويل هو ستا ټول شعرونه چاپېږي. په هغه شپه له خوبه راويښ شوم، تر سهاره خوب رانغى، لاتين مې ولگاوه او د

ننگيال په چورت کې لارم- يو ځل مې د هغه ټولې خاطرې تر نظر تېرې شوې.

کله چې مې د هغه د شعرونو توري لوستل، نو په هر توري، هر شعر او د شعر په هره پاڼه کې راته د ننگيال تصوير تر سترگو سترگو کېده. زه د دې شعرونو تر پايه په دې پوه نه شوم، چې زه په کوم حالت کې يم، لکه يو څوک چې په خلا کې روان وي. د ننگيال د وروستيو کلونو، فکري او عاطفي شخصيت کې مې د هغه د اوسنيو شعرونو له مانيزې او عاطفي خوا سره منطبق و. هره پاڼه کې ننگيال و، په هر توري کې ننگيال و، دا هغه ننگيال نه و چې د خپلې شاعرۍ په پيل کې او يا تر هغه وروسته د څو کلونو په شاعرۍ کې ځلېده. دلته يو بېل ننگيال و. هغه د خپلې مينې او عاطفي پر سپين آس سور او د بيا پېريو بنار ته روان و او لکه له هغه ځايه يې د خپل ستي او ټپي ولس د درملونې لپاره د بنکلاوو ټکورو نه راوړل. ما هره شېبه له ننگيال سره خبرې کولې او دومره خبرې چې د هغه په ژوند به مې ورسره نه وي کړې او کېدې شي لوستونکي هم زما پر برخليک اخته شي.

خو د دې سوچونو او فکرونو په منځ کې خوشاله په دې وم، چې د هغه د ټولو ناچاپه شعرونو غټ جونگ چاپېږي. کله چې دا مجموعه چاپ شوه، نو زه به يې د الينگار د بنکلي شاعرانه درې د بسرام په کلي کې د ننگيال پر قبر کېدم او مبارکي به ورته

ورکړم. د هغه روح به خومره خوشاله شي او هغه ارمان چې دده پر ژوند پوره نه شو، وروسته تر مرگه به پوره شي. په همدې هيله مې د هغه شعري مجموعې چې په کور کې وې ترلاسه کړې. هغه يوه شعري مجموعه چې کاپي يې ده سره په کور کې وه انځور صاحب ته هم لېږلې وه، هغه هم ترلاسه شوه. دا شعرونه چې ما وکتل زما په نظر کم ښکاره شول ځکه ننګيال چې به کوم شعر وليکه نو د نورو شاعرانو په شان به يې خپلو ملګرو ته ضرور اوراوه.

حفيظ الله ګردش، صديق الله بدر، نور محمد لاهو او عبدالغفور لېوال ته مو د ننګيال صاحب د هغو شعرونو په باب چې په دې مجموعو کې نه وو او په ځينو اخبارونو کې په متفرقه ډول چاپ شوي وو، وويل موږ ټولو په اخبارونو او نورو خپرونو کې د ننګيال صاحب هغه شعرونه پيدا کړل چې په تيت و پرک ډول چاپ شوي وو او په دې مجموعو کې نه وو راغلي، بيا هم ماته د خپل اټکل له مخې دا شعرونه پوره نه برېښېدل. د کتاب د تورو لوستل بشپړېدو ته نږدې شوي وو، چې يو ځل بيا په لغمان کې د ننګيال صاحب کور ته لاړم. د هغه مشر زوی (ارش) ته مې د ننګيال صاحب د يو داسې عکس يادونه وکړه، چې تراوسه په خپرونو کې چاپ شوی نه وي او هم مې ورته وويل چې د ننګيال صاحب کتابونه او پاڼې يو ځل بيا وگوري، گوندې څه شعرونه يې ترلاسه شي. هغه ماته وويل: ((موږ څو ځله د خپل پلار

کتابونه او یادښتونه واپول راواړول، څه چې وو هغه مو تاسو ته درکړل خو موږ به یو ځل بیا هم ټول کور وگورو). په پېښور کې د مجموعې کار د بشپړېدو په وروستیو شېبو کې و، چې د ننګیال صاحب زوی (ارش) په ډېرې بیړۍ له لغمان نه ځان راوړساره او د ننګیال د شعرونو یوه بله کتابچه یې هم راوړه. ما چې د ننګیال صاحب دا شعرونه وکتل، دومره خوشاله شوم چې د ټولو ستریاوو بار مې یو ځل له اوږو لرې شو. بیا مې دا ټولې کتابچې له اخبارونو او خپرونو او په متفرقه ډول راټول شوي شعرونه سره پرتله کړې، تکراري شعرونه مې ترې لرې کړل، دغه راز مې دده له دوو چاپ شویو شعري مجموعو (هغه شېبې هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي) څخه یو شمېر شعرونه ورسره یوځای کړل. اوس تر زیاته بریده پر دې باوري یم چې د ننګیال نور شعرونه به نه وي پاتې. ده له خپل ناوډلي (نامنظم) ژوند دود سره سره د خپلو شعرونو د ثبت انتظام ته ډېره پاملرنه کړې وه. له دې څخه دا څرګندېږي چې ننګیال تر خپل ځاني ژونده هم له شعر سره ډېره مینه درلوده، ځکه چې هغه د خپل ژوند د ښېرازی مېړنۍ نه و، خو د ښکلې شعري شتمنۍ څښتن و. ده انځور صاحب ته د یو لیک په ترڅ کې لیکلي وو: ((څو شعرونه مې له ((سپنتا)) سپین ږيري سره پاتې شول او له ماسره یې اوس کوم نقل نه شته، هغه غوښتل څه پرې ولیکي خو حالاتو وخت ورنه کړ، که چېرې مې بیا وموندل نو دروبه یې لېږم)). له ((سپین ږيري)) څخه یې

مقصد (بناغلی سلیمان لایق) دی چې ننګیال ورسره د شاعری،
 بڼه ملګرتیا لرله. دا چې دا شعرونه به پیاوړي شاعر سلیمان لایق
 سره وي او که نه؟ زه خبر نه یم. د ننګیال صاحب د شعرونو د
 کتابچو او د شعرونو د نېټه لیک له تسلسل نه داسې ښکاري
 چې د ننګیال صاحب نور شعرونه به نه وي پاتې. دا لیک هغه
 انځور صاحب ته له کابل نه د ۱۳۷۱ ال کال د زمري پر ۱۲ نېټه
 لیکلی و. تر هغه وروسته د څو کلونو په ترڅ کې هغه خپل
 شعرونه له سره په نویو کتابچو کې لیکلي وو او د هغو شعرونو
 بل نقل هم ورسره موجود و، چې انځور صاحب ته یې لېږلي وو،
 نو کله چې انځور صاحب ته د لېږلو شعرونو نقل وروسته ترتیب
 شوی نو دغه راز به بناغلي سلیمان لایق ته ورکړل شوي شعرونه
 هم بیا له سره په کتابچو کې لیکل شوي وي. بیا هم که بناغلي
 لایق سره دا شعرونه موجود وي او هغه ددې مجموعې له شعرونو
 سره پرتله کړي او کوم چې په دې مجموعه کې راغلي نه وي،
 ترچاپ وروسته د هغو د خوندي کولو هڅه وشي، نو دا به پښتو
 ادب ته یو ډېر ګټور کار وي.

د ننګیال دا مجموعه (سیندونه هم مري) د هغه د (ښېرې په
 مالت کې، نه جام نه خادر، دا جل دا برسات، سیندونه هم مري،
 ځینې متفرقه شعرونو او د چاپ شویو دوو مجموعو هغه شېبې
 هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي) له څو شعرونو څخه جوړه ده.
 ددې مجموعې چاپ د پښتو شعر په ځانګړي ډول ازاد شعر په

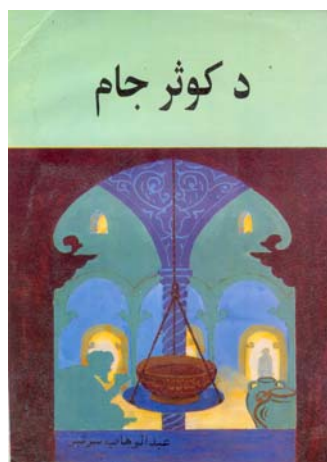
برخه کې یوه ډېره په زړه پورې، درنه او ارزښتمنه ډالۍ ده. خوله
دې درنې ډالۍ سره سره به موږ د ارمان تل په زړه کې پاتې وي
چې: ((کاشکې ننګیال ژوندی وای چې داسې نورې ښکلې او
ارزښتمنې ډالۍ یې خپلې ژبې ته وړاندې کړي وای)). ننګیال ته
دعاګانې.

په مینه او درناوي
محمد اسمعيل يون
۱۳۷۷ل کال - ليندۍ
پېښور - پښتونخوا

له ((خيرې گړپوانه)) تر ((کوثر جامه)) د اوښکو او اسو پليو مزل

تل مې له ځانه دا پوښتنه کوم
طواف به کله له وطنه کوم
زما کعبه زما جنت وطن دی
لمونځ به يې کله په لمنه کوم.

کله چې پر افغانستان دا تېر شلکلن ناوړين خور شو او بيا

يې بېل بېل بشپړتيا يې پړاوونه
وو هل، نو په هر پړاو کې د هېواد
زياته علمي پانگه تبا ه شوه، د
((مغزونو فرار)) پيل او د وخت په
تېرېدو سره په هېواد کې يو
فرهنگي تشيال (خلا) رامنځته
شو. شاعران او ليکوال چې د
ټولنې ذهني مخکښان دي، هېواد

پرې سور تنور شو، زيات شمېر يې نورو هېوادونو ته مهاجر
شول.

جرمني هم يو له هغو هېوادونو څخه دی، چې گڼ شمېر
افغان ليکوالو او شاعرانو ته يې پناه ورکړې ده. داسې اټکل
کېده چې دا افغان ليکوال به هم د وخت په تېرېدو سره د
همغو ټولنو په ژوند لوښي کې حل شي او خپل رنگ او اند به
بايلي.

خو شاعران او ليکوال د غم پر ورځ پيدا وي، خدای پاک
که له يوې خوا د ژوند د سختو ازمېښتونو په بټيو کې
ازمويلي وي، نو له بلې خوا يې پرې د مينې او عاطفې خوږ او
نرم باران ورولی وي، زړونو کې يې د مينې خزانې او يوه
بهانده چينه وي چې هېڅ وچېدا نه لري. بل ستر نعمت دا دی
چې خدای (ج) شاعر د خپل ټاټوبي، ولس او هېواد له مينې
سره داسې روږدی کړی وي، چې هر مهال او هر ځای کې چې
اوسي، د خپلې مينې لمنه يې نيولې وي. ځکه نو افغان
ليکوال او شاعران که پردي وطن ته هم لاړل، خو پردي نه
شول.

دوی اوس هم د گلو په بستر کې پر لمبو ژوند تېروي، جسم
يې هلته خوند او روح يې دلته دی. اوس پر هره مياشت د
لویدیځمېشتو افغان ليکوالو، شاعرانو او فرهنګپالو له
خوا په بېلابېلو برخو کې دومره علمي، ادبي او تاريخي
کتابونه چاپېږي، چې په هېواد کې تر حکومتي سطحې څو
ځله زیات دي. يوازې همدا جرمني به د بېلګې په توګه راوړو.

اوس په جرمني کې گڼ شمېر افغان لیکوال او فرهنګپال د افغاني فرهنګ د خدمت لپاره هلې ځلې کوي. په جرمني کې ((د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا)) ټولنه چې ښاغلی خلیل الرحمن رسولي، جمال الرحمن او ډاکټر خوشال روهي یې مخکښ هڅندویان دي، نور گڼ شمېر لیکوال او فرهنګیان یې سره راټول کړي، ځینې مهم آثار یې چاپ کړي او چاپوي یې. ((د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه)) چې د هېواد تکړه لیکوال زرین انځور یې مشردی- د شېرولي شېر، استاد محب، شېرین گردیوال او نورو گڼ شمېر لیکوالو هڅې یې سره یوځای کړي. مهم آثار یې چاپ کړي او چاپوي یې. د ډاکټر یحی وردگ په مشرۍ ((د افغانستان معلوماتي مرکز)) د افغانستان په اړه افغانانو او نورو ته په زړه پورې معلوماتي آثار وړاندې کوي. ښاغلی امام الدین ساپی په پېښور کې ((د پښتو څېړنو مرکز)) پرانیستی او هېواد ته د سترو فرهنګي خدمتونو جوگه دی. ښاغلی کبیر ستوري د خپلو سیاسي هڅو ترڅنګ یو لړ فرهنګي خدمتونه هم ترسره کړي او ترسره کوي یې. عبدالقادر ودان د کمپیوټري خدمتونو له لارې د هېواد ملي ژبه له تخنیک او علمي چارو سره غاړه غړۍ کړې. محمد ا جان یار، مبارز څاپي او ځینو نورو لیکوالو د خپلو او نورو شعري مجموعو د چاپ له کبله خپله فرهنګي مینه په زیات رسولي. ښاغلی

محمد اعظم عبیدي د ((اسمايي)) په شان د یوې ښکلې مجلې د چاپ له کبله خپله هېوادنۍ او فرهنګي مینه په ډاګه کړې. ښاغلي رمضان، اجمل روڼي او نورو افغان ځوانانو په خپلو منډو تر ډېره هېواد سره خپله مینه زبات کړې او داسې نورې ډېرې بېلګې چې دلته یې د ټولو راوړل د دې لیکنې اړتیا نه بولو.

ښاغلی عبدالوهاب سرتېر هم د دغه مهاجر فرهنګي بهیر یو بلبل دی. سرتېر په دې موده کې ګڼ شمېر شعرونه لیکلي، چې زیات شمېر یې تر هېواده بهر په افغاني خپرونو کې خپاره شوي دي. ((څیرې ګرېوان)) د هغه د شعرونو لومړۍ ټولګه ده چې د همدې کال په پیل کې په پېښور کې چاپ شوه او دا دی د همدې کال په پای کې ((د کوثر جام)) په نوم د هغه د شعرونو دویمه ټولګه چاپېږي.

سرتېر یو ښه پلوي، ښه پلوي، سرزوری او مستانه شاعر دی، هغه تل د حالاتو پر وړاندې ودرېدلی او په خپل کلام کې یې هغه څه انځور کړي چې ده لیدلي، حس کړي او درک کړي دي، د وخت واکمن ده ته ګواښېدلي او دی د شعر په وسله سمبال هغو ته. ده له هرې شپې او هرې تیاري سره ډغره وهلې او دا یې له خپلې مینې سره لوړه کړې ده:

زما ډغره چې له شپې سره دي وجه داده
مینی زما را اچولی دی قسم غاړه کې.

سرتېر په رښتيا هم يو سرتېرى انسان دى، هغه د ژوند
 زياته موده له حالاتو سره مخالف پاتې شوى، هر وخت يې د
 يو مست لېوني په شان د زمانې گريوان نيولى او د نورو
 خلکو په خبرو د مړه هوښيار نه دى، چې پر هر وخت له
 وختونو سره غاړه غړۍ شي. هغه څوك چې سرتېر له نږدې نه
 پېژني، هغه ته څرگنده ده، چې دى يو سرغندوى انسان دى؛
 د تنگو او سختو شرايطو پر وړاندې د بغاوت جذبه يې ډېره
 پياوړې ده. له همدې كبله خو بېلابېلو رنگونو بدل نه كړ او د
 هر زورواك او بې باك پر وړاندې د خپل مسووليت تر بريده
 ودرېد. ده په هېوادنۍ كچه د وخت هر گواډاگى د خپل قلم په
 تېره ژبه وغنده او د هغه د منفي شخصيت څرنگوالى يې
 خلکو ته څرگند كړ؛ له تېرو گواډاگيو رانيولى تردې دمه
 پورې:

يو د اخوند بل د چودري گواډاگى
 كه داسې ونه كړي خو مري گواډاگى
 ربه پناه وركړه ملت ته زموږ
 مرض نيولى دى ساري گواډاگى
 قانون او سوله په توپونو ولي
 غواړي له زړه نا كراري گواډاگى
 خالق خدايه ته خو وينې دا ټول

زموږ خو سترگې نه لري گوډاگي
د ځان او خپل بادار په گټه بولي
دا گډوډي او خودسري گوډاگي...

عبدالوهاب سرتېر د جگړې زياته موده په خپل هېواد کې
پاتې شوی، د کرکې، کينې، اور، وینو او ټولو ناخوالو ټپونه
يې هم ليدلي او هم حس کړي، نو ځکه خو د جگړې د اورنيو
شېبو د پای ته رسېدو هيله من دی. هغه مينه او عاطفه د
انسان د ذهني ستړيا د له منځه وړو يوه اساسي وسيله او دمه
ځای گڼي. د مينې غېږه داسې يو لامل گڼي، چې په هغه سره د
بشر د ژوند دوا تضمينېږي، ډېرې روانې غوټې پرې اوارېږي
او بيا په دې مينه کې ژوند کول او پر هغې کړېدل يو خوند او
لذت گڼي:

ساقی جام را جام د مینې
کره نظر او پام د مینې
چې ترلی پورې ژوند دی
دی لازم دوام د مینې
ساقی بیا سرتېر اخیستی
نن له تالهام د مینې...

xxx

یمه لېوال مصیرانه د مینې
 زړه چې زما دی خزانه د مینې
 له محتسبه گیله نه ده پکار
 چې شوه د بنمنه زمانه د مینې
 کړاو په مینه کې په خپله کیف دی
 په اور چې سوزي پروانه د مینې
 په چا به ښه په چا به بده لگي
 خو ماسر کړې ترانه د مینې
 له ما سرتېر سره یو زړه دی منم
 چې له پخوا دی نډارنه د مینې.

سرتېر پر ۱۹۹۳م کال د هېواد له غېږې لري؛ جرمني ته
 مساپر شو، دغه پردیس ژوند له هېواد او خپلو خلکو سره د
 هغه د مینې سوز او ولوله لا پسې زیات کړل. ده په همدې خو
 کلونو کې زیات شمېر شعرونه او نظمونه ولیکل، چې زیاته
 برخه یې د هېواد او ولس مینې او درد نیولې ده. په دې ټولګه
 (د کوثر جام) کې داسې شعرونه او نظمونه راغلي چې له خپل
 ولس او هېواد سره د شاعر رښتینې، بې تکلفه سپېڅلې او
 رڼه مینه په ډاګه څرګندوي. هغه هېڅ شي هم، دومره ځورولی
 نه دی لکه له خپل هېواد څخه لرېوالي. کله کله ځینو ته داسې
 فکر پیدا کېږي ((چې څه دوی خو ښه دي، ځانونه یې د اور او

وينو له خپو څخه ايستلي او د گلونو ديار ته يې پناه وروړې
((ده))، خو په حقيقت کې ډېر کم خلک پوهېږي، چې شاعر او
ليکوال دننه پر زړه داغلی وي؛ که په ظاهره هر څومره روغ
رمت ښکاري، خو زړه او روح يې ټکلی وي. سرتېر هم له
همدغو پر زړه داغلو شاعرانو څخه دی، چې يوه شېبه يې هم
خپل هېواد له ياده وتلی نه دی. هغه وايي: ما چې په المان کې
څه گتلي هغه يوازې همدا يو څو شعرونه دي او بس:
دا يو څو ساده شعرونه يې حاصل دي
ما سرتېر چې په المان کې گټه کړې

هغه پر اروپا مين نه دی، خو مجبورييت او قسمت پسې
اخيستی، دی د خپل وطن اغزي د نورو په گلانو نه بدلوي:

سرتېر مين په اروپا نه يممه
څو ورځې ژوند مې په قسمت دلته دی

xxx

خلکو زما يې له المان سره څه
سرتېر وطن لرم افغان يم ځمه

xxx

زما د خپل وطن اغزي ښکلي دي
د جرمني او د فرنگ له گلو

xxx

وطنه ډېر هره خوا وگرځېدم
بله خوږه نه وه له تانه غېږه
له دې درد سره کله کله بيا يو بل داسې درد هم مل شي، چې
په زوره دې يو څوک مجبوروي، چې ولولې دې راوپارېږي او
غبرگون وښيي، دا درد د ملي ژبې او هېواد گډ درد دی:

مخاطب چې په پښتو ژبه غليم کړم
اورېدو د خپلې ژبې مې حلیم کړم
خپل وطن زما د مينې مدرسه ده
زه سرتېر پکې سبق وایم تعلیم کړم.

((د کوثر جام)) شعري ټولگه کې داسې نور ښکلي غزلونه
او نظمونه شته چې لوستونکي به یې په خوند ولولي. شاعر د
خپل اند مرغلره د تخیل په وزرونو وړې، ((د کوثر په جام))
کې یې غوټه کړې، پرېوللې یې ده او بیا یې د الفاظو جامه ور
اغوستې، ده هغه څه په دې جام کې میندلي، لیدلي او نور
یې لاهم په لټه کې دی، چې ده ته د یوې ښکلې محبوبې
حیثیت لري او نور څوک پرې نه پوهېږي.

خلک په دې حقیقت پوه نه دي لا
کوم چې لټه د لبر په جام کې

د لوړو څوکو او اسمان په لوري
کومه الوزم سفر په جام کې

نړۍ او ژوند چې دواړه ښکلي گوري
سرتېر لمبلي د کوثر په جام کې.

لکه څنگه چې دمخه مو وویل، سرتېر داسې یو انسان دی چې د حالاتو او واکمنو هېڅ ډول پروا یې نه ده کړې، د بغاوت او بې پروايۍ یو ځانگړی ژوند لوبښی او ژوند دود لري او د اوډلي (منظم) ژوند ډېر جوگه نه دی، همداسې یې په شاعرۍ کې هم د ځينو کره کتونکو د شعري حدودو او پولو پروا ساتلې نه ده. هغه له ۳۲ کلونو راهیسې شعرونه لیکي او د دې مودې په شاعرۍ کې هم د خپل زړه پر لاره تللی دی. زه چې دا لیکنه کوم، نو ټول عمر مې ۳۱ کلونو ته رسېږي، یانې د سرتېر شاعري زما له عمر څخه ۵ کاله مشره ده. زه نه غواړم د هغه د شاعرۍ د جولیز اړخ څه شننه وکړم او یا هم پرې نیوکه! خو دومره وایم کېدی شي لکه څنگه چې په سیاسي او ټولنیزه برخه کې د سرتېر، حالاتو او د وخت د واکمنو ترمنځ د نظر اختلاف و، دغسې دده د شعرونو پر جولیز اړخ د ځينو کره کتونکو له خوا نیوکې وشي. خو څنگه چې سرتېر په خپله یو بې تکلفه انسان دی او له هر ډول تصنع

او ځان نبودنې څخه لرې دی، همداسې يې شعرونه او نظمونه هم بې تکلفه دي.

دده کلام ساده، روان او ټولواکمنه د پوهېدو وړ دی، هر څوک يې په لومړي ځل لوستلو او اورېدلو پر مانا پوهېږي، په ځانگړي ډول هغه وخت چې سرتېر صاحب يې په خپله اوروې. دده د کلام مانا په اني ډول د لوستونکي ذهن ته پرېوزي او ژر ترې خوند اخيستلای شي.

ځينې شعر پوهان فکر کوي، هغه شعرونه چې مانيز بار يې دروند او يا څرگند وي، هغې ونې ته ورته دي چې ژر رسېږي، ژر مېوه کوي، خو ژر بېرته له منځه ځي. مانا دا چې ونه دومره مېوه نيسي، چې يا د هغې شاخونه ماتوي او يا يې ژر زړوي، خو هغه شعرونه چې د مانا له وزن سره يې د لباس يانې الفاظو ظرفيت، بنکلا او قوت برابر وي هغه ونې ته ورته دي چې د خپل ځواک په اندازه مېوه نيسي او ډېر عمر کوي. هر کله چې پر الفاظو باندې مانيز بار زيات شي، نو د مانا هغه برخه چې بايد پټه او په پرده کې وساتل شي، د الفاظو د لباس له يوې څنډې څخه ځان څرگندوي، همدغه ځای کې تر ((شعريته)) د ((شعاريت)) تله درنېږي.

د سرتېر صاحب په يو شمېر غزلونو کې د شعر شعريت ته بڼه پاملرنه شوې، د شعر د هنري اړخ او مانا ټول يې برابر دی لکه دا غزل:

تورې مې لږې د خپگان گرځي په غرونو د زړه
لکه باران مې را اورېږي په داغونو د زړه

د مایوسی د ماتو او ښکوله کاروانه سره
اوړي مې خاورې په ناکامو ارمانونو د زړه
یو څو بې وسه اسوېلي به مې خواخوږي کړي خپل
که مې خبر چېرته یاران شول په رازونو د زړه...

خو په ځینو نورو نظمونو کې بیا د مانا بار یو څه دروند
شوی دی، خبره نېغ په نېغه او ډانگ پېيلي ډول بیان شوې ده.
زه خپلې خبرې نور نه اوږدوم او د سرتېر صاحب د
(وړانگې) په نوم د یو غزل په څو بیتونو خپلې خبرې پای ته
رسوم.

د لمر له سترگو راوړېږي وړانگې
د شپې رگو کې چې بهېږي وړانگې
لکه چې پای د انتظار وي زموږ
لمر غزونې کړي وینسېږي وړانگې
په موږ کې کوري تلوسه د مینې
چې مو خبرو ته هوسېږي وړانگې
زما سرتېر تورتم لوټلو خلکو
په تاسو ټولو مې لوړېږي وړانگې...

دا هم درانه لوستونکي او دا هم د کوثر جام

په مینه او درناوي

محمد اسمعیل یون

۲۰۱۱-۱۳۷۷

پېښور- پښتونخوا

د واقعیتونو یوه هنداره

دا خبره رښتیا ده چې تر جگړې وروسته له جنایاتو نه پرده پورته کېږي، په افغانستان کې د شوروي د ټولو ځواکونو د لوی پوځي سلاکار ستر جنرال الکساندر مایوروف دا اثر (په افغانستان کې رښتیا څه تېرېدل؟) هم د افغان او روس د جگړې د واقعیتونو، رښتیاوو، دردوونکو او زړه بوږنونکو پېښو یوه هنداره ده.

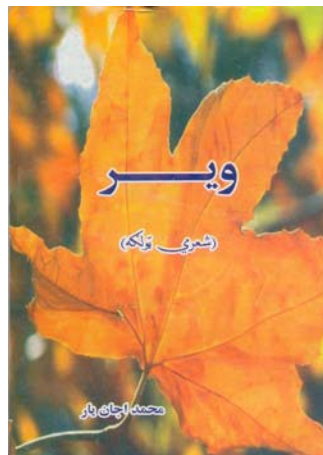
په دې اثر کې دا خبره څرګندېږي، چې څنګه یوه لوی لښکر په ډېر

غرور، تکبر او ښکېلاکګر اند سره زموږ پر هېواد یرغل وکړ او بیا دومره نملۍ، کمزورۍ او ذلیل شو، چې د خپل ځان د راټولولو وس یې هم پیدا نه کړ. مایوروف د ځینو نورو روسي لیکوالو خلاف په دې اثر کې پر افغانستان، د شوروي یرغل له بنسټیزو موخو پرده پورته کوي او هم د هغو روس پلوه افغان چارواکو او سیاسي شخصیتونو څېرې برېښوي چې له شورویانو سره یو ځای یې د خپل هېواد په وړاندې، ویجاړۍ او عامه وژنه کې برخه اخیستې ده.

شوروي ځواکونو څه غوښتل؟ د څه لپاره راغلل؟ څه يې وکړل؟ او څه پرې وشول؟ دې ټولو پوښتنو ته په دې کتاب کې ځواب ويل شوی دی. ليکوال اعتراف کوي، چې د شوروي يرغل موخه دا وه چې افغانستان د شوروي اتحاد شپاړسم جمهوريت کړي او روسان د هند سمندر گرمو اوبو ته ځان ورورسوي، خو د افغانانو سپېڅلي جهاد او ملي مبارزې دا هر څه په سيند لاهو کړل. ليکوال د جگړې پايله داسې ارزوي: ((د افغانستان جگړه د شوروي اتحاد له خوا ترسره شوې وروستۍ جگړه ده. دا له هغو وروستيو ځان وژونکو ماینو څخه يوه را وختله چې يو لوی دولت پرې والوت او درې ورې شو...))
په ټوليز ډول دا کتاب د شوروي يرغل او دهغه پروړاندې د افغانانو د مبارزې د څرنگوالي او څومره والي په باب د لومړي لاس اسنادو يوه غوره سرچينه گڼل کېدی شي.
ژباړن ته يې د نورو زياتو بريو هيله کوو.
په فرهنگي مينه
محمد اسمعيل يون
۱۳۷۸ کال پېښور، پښتونخوا

د لويديځمېشتي فرهنگي بهير يو (يار))

د هېواد احصايې د مرکزي ادارې د يوې شمېرنې له مخې په تېرو دوو لسيزو کې د افغانستان په دولتي ادارو کې تر (۵۰)

زرو تنو څخه زياتو هغو کسانو کار کړی چې تر څوارلسم ټولگي څخه بې لوړې زده کړې ترسره کړې وې. خو د همدې دوو لسيزو په بهير کې د ډول ډول سياسي سيلابونو او رنگارنگ غميزو له امله تر هېواد دننه کدریزه اډانه درې وړې او وپاشل شوه.

د بېلابېلو فني، پوهنيزو او فرهنگي څانگو کدرونه، کارپوهان او متخصصين هېواد پرېښودلو ته اړ او په بېلابېلو هېوادونو کې مېشته شول. داسې انگېرل کېدله او اټکېدله چې دا ټول کدرونه او د هغوی بل پښت به د هغو استوګنو ټولنو په اندود او ژوندود کې رنگ شي، خپله ملي او هېوادنۍ ځانګړنه به وبایلې، د بې هویتۍ په درياب کې به ډوب شي او بيا به خپل هېواد ته مخ هم راونه ګرځوي. د دې ډول بهر مېشتو

افغانانو دويم او په تېره بيا درېيم پښت په باب دا پورتنۍ
اندېښنه او انگېرنه کېدې شي، عملي شي، خود او سني پښت
په باب دا اټکل او انگېرنه درست ونه ختل. اکثره افغانان په
تېره بيا ليکوال، فرهنگيان، فرهنگپال او په يوه نومونه د
پوهې او قلم خاوندان له يوې لړۍ دمې او ساه ايستو وروسته
يو ځل بيا د خپل هېواد په مينه رامات شول. سره له دې چې
دوی له فزيکي پلوه له خپل هېواده لرې دي، خو له اروايي او
ذهني پلوه يې ځان له خپل هېواد او خلکو څخه لرې کړي نه دي.
تريوې ټاکلې وقفې (ځنډ) وروسته دوی يو ځل بيا مينه،
تخيل، ولوله او ملي اند سره يوځای کړل او د فرهنگي مبارزې
ډگر يې تود کړ. اوس به هېڅ داسې اوونۍ او ان ورځ نه وي چې
د هېواد په ملي ژبه يوه خپرونه يا کتاب چاپ نه شي. نننۍ
فرهنگي بهير په تېره بيا خپرنۍ برخه چې په کوم گړندي ډول
روان دي، دا زموږ په تېر فرهنگي او خپرنيز تاريخ کې ساری نه
لري.

بناغلی محمد ا جان ((يار)) هم د همدغه بهر مېشتي فرهنگي
او خپرنيز بهير يو هڅاند غړی او يار دی چې تراوسه يې په خپل
مټ د خپل اند واند (فکر او خيال) درې ثمرې (کوکارې)
شعري ټولگه، (سره ډولۍ) د لنډو کيسو مجموعه او (د کونړ
تاتري) خپرنيز اثر زموږ رنځېدلې افغاني ټولنې ته ډالۍ کړي
او دا دی (وير) يې د شعرونو دويمه ټولگه ده چې د ادب

مینوالو ته یې وړاندې کوي. دا چې د (یار) برخلیک له
(کوکارو) او (ویر) سره تړلی دا څه ناڅاپي خبره نه ده، بلکې دا
د هغې شلکلنې غمیزې زېږنده او پایله ده چې زموږ ټوله ټولنه
کړوي، پراوري یې اړوي را اړوي او دادی اوس یې لا عمر
درېیمې لسیزې ته هم اوږدېږي.

شاعر د ټولنې د یو ذهني ساتندوی او پالندوی په توګه کله
چې د خپلې ټولنې جنازه په خپلو سترګو وويني او مړی یې دده
پروړاندې پروت وي، نو پرته له چغو، کوکارو او ویرونو نور
څه کولای شي؟ خپله خو شاعر له ویر، فریاد او چغو پرته څه نه
شي کولای، خو دده چغې، فریادونه او کوکارې بیا کرار کرار
مېروارو او ویدو ذهنونو ته ساه ورکوي او له خوبه یې
راوینښوي.

د همدغې تودوخې په پایله کې د ټولنې غړي خوځون ته
چمتو کېږي بیا ټولنه حرکت کوي او خپل ژوند خوندي کوي.
یار صاحب هم د خپلې ټولنې د هغه سوي لوي بلبل په شان دی
چې بڼ او چمن یې چا ترې ترورلای، مروړلای او سپړلای دی او
دی یې ترې فراري کړی دی. سره له دې چې دی ډېرو ښو چمنونو
او ښوونو ته تللی، خو پر ديو ګلونو ته یې ټپې نه راځي، ځکه چې
دده د روحي او جسمي ژوند ترمنځ واټن رامنځته شوی دی. د
هغه په روح کې خپل طبیعت او طبیعي منظرو داسې غزونې
کړي چې د چا مصنوعي ښکلا او لاس جوړي چمنونه یې ذهن نه

شي خړوبولای. څوک چې د يار صاحب دا شعري ټولگه ولولي نو له يو داسې کونړي پښتون افغان سره به مخامخ شي، چې اوس هم د کونړ په (وټه پور) کې مېشته دی او د کونړ په غرو رغونو کې گرځي راگرځي.

ده په خپل کلام کې له هېڅ ډول تکلف او تصنع څخه کار نه دی اخیستی، بلکې څه يې چې زړه غوښتي هغه يې په ساده او صميمي ډول مطرح کړي دي. صميميت او ساده گي د کلام د ښکلا يوه برخه ده، که په ظرافت سره وپېيل شي نو کلام به ډېر ښکلی کړي.

يار صاحب د يورښتيني انسان په توگه ځان د تکلف او تصنع په زولنو نه دی تړلی، بلکې خپله خبره او موخه يې نېغه بيان کړې ده. ساده بيان سره له دې چې د يو شمېر کره کتونکو نه خوښېږي، هغوی يې د کلام هنري جوهر ته زيان رسوونکی بولي او وايي چې د هنري کلام عمر را لنډوي، خو د ساده کلام گټه داده چې د عام و خاص د پوهې وړ وي، په سملاسي ډول د لوستونکي او اورېدونکي مانيزه او ښکلا ييزه تنده خړوبوي او هغوی يې د مانيزې مرغلرې د پيدا کولو لپاره فکري هڅې او پلټنې ته نه اړوزي، د يار صاحب کلام په ساده رنگ کې يو ښکلی ارمان راڅښتنی، د ده د کلام مرکزي ټکی هېواد پالنه، ملت پالنه او له هغو سره مينه ده. که ده ژرلي نو هم د همدغه ارمان لپاره يې ژرلي او که کله خندېدلی هم دی، نو هم د

همدغي هيلې ځلا خندولی دی. هغه څوک چې د یار صاحب له
دې ملي او هېوادني ارمان سره گډ درد ولري، نو هغه دده له
کلام څخه ډېر خوند اخیستلای شي.

سندرې په ژړا شوې چې سازونه لېوني شول
مطرب شولاس ترزنې چې تارونه لېوني شول
دا ډېره موده چوپ دي په دې کلي کې سازونه
تپې شولې سرسامې مجلسونه لېوني شول
کږې وږې ځوانۍ تر خاورو لاندې شولې غلې
خالونه ځوانیمرگ شول وربلونه لېوني شول...

یار صاحب د هغې اوږدې غمیزې انځور باسي، چې زموږ
ټول ولس یې نهیلی کړی، خو چاته یې لا تراوسه د خلاصون
څرک نه لگي.

د زلفو تورې شپې اخیستی یم سبانه راځي
توره تیاره ده پروطن باندې رنه راځي
لارې سرې شوې دي چلېږي پرې تل سرې جنازې
ساندو وچ کړي ستوني، هېچاته خندانه راځي
وینو کې وزېږېده لوی شو او تباه شو نسل
رحم پر دې غریب ولس باندې د چانه راځي
وطن تالا شو خیر کړې (یاره) نور به کېږي لا څه

پر سیند لاهو شولو عزت چاته حیا نه راځي.

کله چې پر شاعر د ژوند د ارمانونو د پوره کولو ټولې لارې
بندې شي، نو یوازینی لاره چې پاتې کېږي، هغه الهي ځواک
ته پناه وروړل دي. شاعر هم خپل وروستی دمه ځای او تمځای
همدغه الهي دربار گڼلی او د خپل هېواد د نېسرازی، بنکلا او
سوکالۍ هیله ورڅخه لري:

ای د ټولوربه دا وطن راته بیا بنکلی کره
لمرد نوي ژوند زموږ اسمان کې راختلی کره
لږه شان موسکا خو هم زموږ پر شونډو راوله
هغه د پښتون شان او شوکت راته بڼا غلی کره
یو ځل خو زموږه دغه سترارمان ترسره کره
دا کنډواله ملک راته ناڅاپه غوړېدلې کره
تللې غرڅنۍ درسره غرونو ته بیا راوله
هر غدار زموږه په نړۍ کې شرمېدلې کره
ټول په خندا راوله چې مینه محبت وکړي
بس دی هر غماز د (یار) له کلي نه نور غلی کره.

یار صاحب سره له دې چې د پښتو ادب د اوسني پېر د نورو
شاعرانو په شان حالاتو سخت ځپلی او اسکیرلی دی او دې
دردوني او ځپنې له (کوکارو) نه تر (ویره) رارسولی، خود دې
ویر له ځپاندو څپو سره سره بیا هم د زړه په تل کې یوه پټه شان

مثبتہ هیله لري او په دې امید دی چې تیارې به لاړې شي او
زموږ پر مالت به بیا سحر وځلېږي، د شاعر دغه لوړ او پټ
ارمان د سړي په ذهن او زړه کې د راتلونکي سوکالۍ هیلې
راتوکوي او پر ژوند مو باوري کوي.

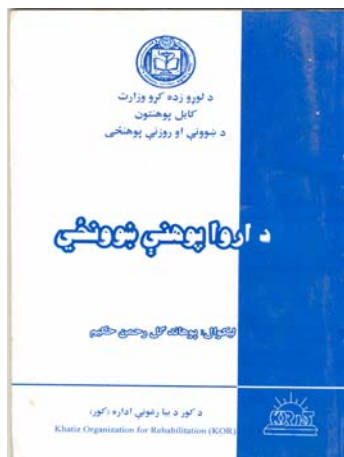
زموږه پر مالت به بیا سحر راوځېږي
سپوږمۍ به پر کنډو لوړ ماښگر راوځېږي
منگيه دا زما تنده خو ستا په زړه کې لامبي
کتار به هم د پېغلو په ګودر راوځېږي
دا تللې قافلې به بیا وطن ته راستنې شي
د دې ورېځو تورتم کې به لمر راوځېږي
خندا به د هر چا پروچو شونډو راخوره شي
ګلونه به په دښتو سمه او غر راوځېږي
په شوخو شانو سترګو کې به ماتې تلوسې شي
د (یار) زخمي سینې نه به خنجر راوځېږي.

زه د یار صاحب په پورتنۍ هیله من شعر پورې خپلې هیلې
ترېم، په داسې حال کې چې دده په (ویر) کې ځان شریک ګڼم،
کلام ته یې له مثبت لید لوري ګورم او د هر ډول کره کتنې غشي
پرې نه را وروم، دا هم د یار صاحب نوې شعري ټولګه او دا هم
تاسې درانه لوستونکي.

په ډېره زیاته فرهنگي مینه
محمد اسمعیل یون
پېښور-پښتونخوا

د اروا پوهنې بنسټونځي

د پوهنيزو اثارو خپرول، د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو اثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او

معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول پر تپه ودرېدل. د پوهاند صاحب گل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل بنسټونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسایلو بحث کوي، د کابل پوهنتون په بنسټونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدریسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا

مهم و. د دغې اړتیا له کبله ما له پوهاند صاحب گل رحمن حکیم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب یوه لاسکښلې نسخه ماته راکړه. ما د هېواد ځوان لیکوال او شاعر ښاغلي صدیق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مینه په وړیا ډول دا کتاب خطاطي کړ. د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه لیکوال او روغتیا پال ښاغلي ډاکټر محمد فرید بزگر څخه چې د علمي کتابونو له خپرولو سره ډېره زیاته مینه لري او تراوسه یې پخپله هم گڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنیز کتابونه چاپ کړي دي، هیله وکړه، ښاغلي ډاکټر فرید بزگر زموږ هیله پوره کړه او دا پوهنیز کتاب یې پخپل لگښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلینو او پوهاند صاحب گل رحمن حکیم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او له ښاغلي صدیق الله بدر او گران ډاکټر فرید بزگر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب یې د چاپ جوگه کړ.

په مینه او درناوي

د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي

بډاینې لپوال

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۷۸- لړم- ۱۸

ګام پر ګام له خوشال سره

لوی څښتن تعالی (ج) دوه لوی ستر نعمتونه پر پښتو ژبه او ادب لورولي دي؛ یو پښتو لنډی دي، چې د هر ډول اند

او انځور د وړاندې کولو او جوړولو ځواک لري او د نړۍ هېڅ شعور سره د پرتلنې او مقابلي وړتیا نه لري؛ که دنړۍ د هرې ژبې شعري جوله له پښتو لنډۍ سره وتلل شي، د لنډۍ د جذابیت ځواک، د افادې قوت او د انځورونې رنگینې به ترې درنه شي. دویم نعمت خوشال بابا دی چې لوی

څښتن پښتو ژبې او پښتو ادب ته په نصیب کړی دی. لوی خان د پوهې او هنر داسې یو کان دی، چې د اند او هنر له غمیو ډک دی. په نړۍ کې ګڼ شمېر لیکوال او شاعران تېر شوي، چې سیمه ییزې او ژبنۍ پولې یې ږنګې کړي، نړیوال شهرت او د انسانیت ستر مقام ته رسېدلي دي، خو د خوشال لور تیا یوازې د شاعر او لیکوال تربریده نه ده. لوی خان د ذهني ځواک یوه برخه شاعرۍ ته ځانګړې شوې ده او نوره یې د ژوند نورو برخو ته.

ویکتور هوگو او بلزاک د فرانسی لوی لیکوال وو، خو یوازې لیکوال وو، نه قومي مشران وو، نه سیاستوال او نه جرنیلان. شکسپیر د نړۍ نامتو لیکوال و، خو یوازې لیکوال اوبس، پوشکین د روسیې او نړۍ نامتو شاعر تېر شوی، شخصیت یې یوازې د همدې شاعرۍ په شا او خوا کې مطرح کېږي، خوزمورډ پښتنو خان بیا داسې نه دی، خان نه یوازې شاعر او لیکوال و، بلکهې ټولنپوه و، ژبپوه و، رنځپوه و، ارواپوه و، جګړن و، صوفي و، فلسفي و، ښکاري و، نقاد و، ګرځندوی و، سیاستپوه او سیاستوال و، روزنپوه و، ملتپال او ملت رغاند و، تاریخپوه و، خو ((څه نه وو، چې نه و)) د خان ذهني ځواک هم پر همدغو خواو وېشل شوی و، کله چې سړی د بابا هراثر لولي نو فکر کوي، چې ده به په بله برخه کې څه نه وي لیکلي. د ساري په توګه کله چې سړی (دستار نامه) لولي، نو فکر کوي چې خان یو سیاستپوه دی، کله چې (طب نامه) لولي یو رنځپوه او طبیب خوشال مو تر سترګو کېږي او کله چې (بازنامه) لولي نو فکر کوي چې خوشال له ښکار پرته بل هېڅ کار نه دی کړی، لکه چې خپله وایي: ((که د ښکار په چارو اخته نه وای، نو د دنیا هومره علمونه به زما وو)) کله چې د یو شخص ذهني ځواک تر شلو نه پر زیاتو بېلابېلو ډګرونو ووېشل شي او بیا په هره برخه کې د یوه غوره نظر او مقام خاوند وي، سړي ته پته لګي چې ددې شخص ټولیز ذهني ځواک څومره

دی. نو که موږ هم د لوی خان په باب قضاوت کوو او یا یې له چا سره پرتله کوو، نو د خان ټوله ذهني قوه باید په پام کې ونیسو. یو ایراني لیکوال او کره کتونکی دې ټکي ته متوجه شوی او ددې حقیقت جام یې پر سر را اړولای دی. دا لیکوال وایي: ((فردوسي چې په حماسي، سعدي چې په عرفاني او حافظ چې په غنایي برخه کې سره یو ځای شي، نو یو خوشال خټک ځنې جوړېږي.))

راورتي انگرېزد خوشال بابا د اثارو شمېر ۲۵۰ ټوکه (عنوانه) بنودلی دی. کله چې څوک د خوشال بابا ذهني شتمنۍ ته گوري، نو ددې اثارو پر شمېر پوره باوري کېږي. له نن څخه اټکل درې نیم سوه کاله او ان تر هغه را وروسته به د نړۍ په یوه هېواد کې هم داسې کومه بېلگه پیدا نه شي، چې د ورځني ژوند له سختو بوختیاوو سره سره یې د ژوند په بېلابېلو ډگرونو کې د څومره والي او څرنگوالي له پلوه دومره اثار لیکلي وي.

د خان نبوغ او د ذهني شتمنۍ رنګارنګي له دې څخه هم څرګندېږي، چې د ده د اند و ژوند په باب تراوسه پورې افغاني او بهرنیو لیکوالو تر یوزر عنوانه پورې بېلابېلې لیکنې کړي، خو بیا هم د خان د هنر په دریاب کې داسې مرغلرې پاتې چې د ډېرو نظرلا ورته نه دی رسېدلای، نو ځکه

خولا د خان اند وژوند او هنري نړۍ نورې خپرې او پلټنې ته اړتیا لري.

استاد محمد اصف صميم هغه افغان ليکوال دی، چې هم خوشالپوه دی، هم خوشال مين، ډېر کلونه کېږي، چې د بابا داثارو پر خپرنه او شننه بوخت دی. اوسنی اثر هم دده د ډېرو کلونو د ژورو خپرنو او پلټنو پایله او ثمره ده. استاد صميم په دې اثر کې هغه څه راټول کړي، چې تردې دمه لاد خوشالپوهانو لاس ورته نه و رسېدلای. (ګام پر ګام له خوشال سره) ددې اثر لومړۍ برخه ده، چې په خورا زیار او هڅه ترتیب شوې او داسې تاریخي اوډون يې ورکړی چې د بابا د ژوند سترو پېښو یوه رڼه هنداره ګڼل کېږي. ددې برخې اهمیت په دې کې هم دی چې په خپله د لوی خان له اثارو څخه په کې زیاته ګټه اخیستل شوې او خان هم د زمانې د یو ستر اندیال (مفکر) په توګه د خپل ژوند پېښې لکه د یو تاریخپوه په توګه ثبت کړي دي.

استاد صميم د بابا د فکر او هنر همغه لارې څارلي او د هغه د ژوند هره پېښه يې ورڅخه رابهر کړې ده. (خوشال او قران) د دې اثر بله غوره برخه ده چې په خوشالپوهنه کې یو بل څپرکی ګڼل کېږي. د بابا له قران لوستنې او گروهمنتیا څخه څرګندېږي، چې نه یوازې د قران د مطالعې خاوند و، بلکې پر قران باندې د یو گروهمن شخص په توګه د عملي ژوند په ډګر کې هم د الهي

لارښوونو پر پلي کولو بريالی شوی و. (د خوشال د ژبې ټوپک)
 د اثر بله په زړه پورې برخه ده، چې د خوشال ستروالي
 اوزرورتوب ورڅخه ښه ترا څرگندېږي. خوشال د خپلې ژبې د
 ټوپک خوله لومړۍ ځانته برابره کړې ده، نو هغه څوک چې د
 دومره اخلاقي او فکري جرئت خاوند وي، چې تر هر چا دمخه
 پر خپل ځان نیوکه او گوزار وکړي، پر ستروالي يې بايد څه
 شک ونه شي.

(خوشال کتابونه او شاعران) هم د دې اثر په زړه پورې برخې
 دي او څېړنه يې په کار وه. په دې برخه کې د بابا د خپل وخت
 فرهنگي چاپېريال، د ليکوال او کتابونو څومره والی او
 څرنگوالی په ښه توگه څرگندېږي، د بابا د لوستنې ساحه هم
 ورڅخه ښکارېږي، پر هغو فکري واکمني هم او له هغو څخه د
 جذب ځواک هم، که په ټوليز ډول د استاد صميم د زيار و ارزول
 شي نو په خوشالپوهنه کې يو ډېر گټور او ځيرمن کار گڼل
 کېږي، نه يوازې په خوشالپوهنه کې يوه نوې زياتونه ده او د
 بابا د مينوالو او لېوالو لپاره د لوستنې يوه نوې لاره ده، بلکې
 د مسلکي لوستونکو يانې د ژبو او ادبياتو پوهنځيو د
 محصلينو لپاره هم يو گټور اثر دی او کېدی شي د
 خوشالپېژندنې مضمون د يو مرستندوی کتاب په توگه ورڅخه
 گټه واخلي.

موږ استاد محمد اصف صميم ته د دې گټور كتاب د ليكلو
او چاپ له امله مبارکي وايو، مننه ورڅخه کوو، ستاينه يې
کوو او د لوی خداى (ج) له درباره ورته نورې فرهنگي بریاوې
غواړو.

په فرهنگي مينه
اسماعيل يون
۱۳۷۸ لمريز کال
پېښور، پښتونخوا

((لاهو)) شاعر

له نن نه پنځه ويشت کاله دمخه لوی څښتن(ج) د کابل د
لنډر په سيمه کې د رڼا يو ستايونکی او پالونکی گل
(نور محمد) وټوکوه، ورو ورو يې په رنگونو او ښکلاوو کې

داسې رنگ کړ چې يو وخت يې ځانته
پام کېده، نو بيا د مينې، عاطفې،
ښايست او رنگونو په سيند کې
((لاهو)) شوی و. دی د مينې او بو
دومره وړی و چې بيا ترې نه ده خپله
ځان را ايستلای شو او نه هم چا لاس
ورکولای شو. ((نور محمد)) د مينې
او رڼاگانو، اهو نو، اوسېلو، غمونو

او دردونو په يو ځای شوي سيند کې دومره غوټې ووهلې چې د
دې سيند له تله يې د ښکلو گړنيو مرغلو (شعرونو) ټولگه
راجوړه کړه.

اوس چې د نور په سيند کې د لاهو شوي ((لاهو)) شعرونه
لولو، نو د همدې رڼا، ښکلا، اه، درد، فرياد او د خپل سوي
لوي چاپېريال انځورونه مو په سترگو او ذهن کې راټوکېږي.
خدای(ج) پر لاهو ډېر مهربانه شوی، چې له نازک احساس او

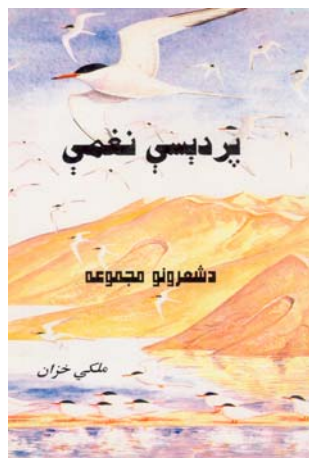
خوږمن زړه سره يې ورته د شعر بڼا پېړۍ هم په نصيب کړې ده. که د يو بشپړ عاطفي انسان (شاعر) د احساس غمونه د شعر الهه په خپلو وزرونو کم نه کړي، نو خدای خبر چې د هغه زړه به څومره حرکت وکړای شي؟ ((لا هو)) د يوه عاطفي موجود په توگه د ټولنې هر درد او غم دومره ځورولی چې له نا چارې يې شعر ته پناه وروړې ده. د ټولنې هر دردوونکی او خوشالوونکی انځور چې د ده په شعرونو کې گورو، نو هغه يو ځل د ده ذهن او زړه ته لاره کړې، هغه يې د خپل ذهن او زړه په پردو کې تاو کړی، د احساس په اوبڼکو يې وينځلی او بيا يې موږ ته په انځوريز ډول وړاندې کړی دی.

((بلال په وينو کې)) د ده د انځوريزې شاعرۍ لومړۍ ټولگه ده. دوه نورې شعري ټولگې يې هم د چاپ انتظار باسي. زه د لوی خدای (ج) له دربار نه هيله لرم، چې ((نور محمد)) دې نور هم د شعر او بڼکلاوو په سمندر کې ((لا هو)) وي او د بڼکلو مرغلرو د را ايستلو او ځلولو جوگه دې وي، خو داسې نه چې يو وخت د ژوند د مستۍ په سيند کې دومره ډوب شي، چې د ټولنې غمونه هېر کړي او د خونۍ په څپو کې يې هر څه له ياده ووځي.

د شاعر لاهو د لابي په هيله
اسماعيل يون

پردېس ژوند او ((پردېسې نغمې))

په تېره لسيزه (۱۳۶۰-۱۳۷۰ کلونو) کې په کابل کې د شعراو

شاعري بهير بڼه په خپو و. بناغلي
ملکي خزان هم د دې بهير يو فعال
غړی و. دی سره له دې چې يو پوځي
سړی و، خو ادبي ذوق او ولوله پرې
دومره غالب وو، چې له سختو
عسکري دندو سره سره يې هرې ادبي
غونډې او مشاعرې ته ځان رسوه.
همدغې مينې او لېوالتيا د ده ذهن له
اغزن پوځي چاپېريال څخه رابهر کړ

او د شعر په ورېښمين ټال يې وزنگوه. ملکي خزان په تېره
لسيزه کې ښايسته د پر شعرونه او نظمونه وليکل، چې گڼ
شمېر يې د هېواد د هغه مهال په خپرونو کې خپاره شوي، خو د
ځانگړې شعري ټولگې د چاپ مجال ورته ور نه کړ شو. د روانې
لسيزې (۱۳۷۰-۱۳۷۹ کلونو) په بهير کې چې د کابل ښار او د
هېواد د سياسي او پوځي نظام بڼه واپرول شوه، نو ملکي خزان
هم لکه د ځينو نورو په شان لومړی پېښور، بيا د پاکستان نورو
ښارونو او بيا ايران ته مهاجر شو. ملکي خزان د تېرې لسيزې د

ژوند معکوس دا ځل د قلم او مسلک د روزی پر ځای، د لاس مزدوری ته کېناست. سره له دې چې د هغه پر ژوند خزان راغلی و او د هیلو ډېر گلونه یې ورته مروړولي وو، خو د ده پر اند او همت د دې خزان زور ونه رسېده؛ هغه په هجرت کې هم قلم له گوتو ونه غورځاوه او بنایسته ډېر شعرونه او نظمونه یې ولیکل. ((پردېسې نغمې)) د ده د همدغې نږدې یوې لسیزې پردېس ژوند شعرونه دي، چې د ده د مهاجر ژوند د ناخوالو انځورنه په کې شوې ده. که چا ملکي خزان له نږدې نه لیدلی وي، نو ډېره ښه به ورته څرگنده وي، چې هغه د سپېڅلو ولولو یوه څپه ده. سپېڅلي خلک خپله ولوله او جذبه نېغ په نېغه بیانوي، نه د وېرې پروا لري او نه د خطر.

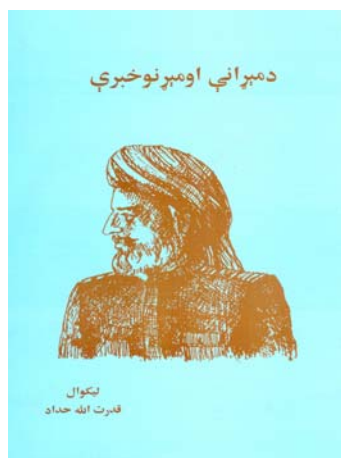
ملکي خزان هم په خپل دې کلام کې خپل احساسات نېغ په نېغه بیان کړي او خپل زړه یې ښه تش کړی دی. د شعر کره کتونکو د گواښونو او اخطارونو پروا یې هم نه ده کړې، خو د خپل زړه غوټه یې ښه اواره کړې ده. د یو شاعر روحي بارد کمولو او رواني ستړیا د له منځه وړلو لپاره ښه لاره داده، چې شاعر خپل زړه کې غوټه نه پرېږدي او وایي چې د خپل اند ناوې باید د گلویونو په پاڼو کې تاوه کړي او د تخیل رنگین شال ور په سر کړي، په ټولیز ډول د استاد الفت په وینا ((شاعران له قید و بنده بې پروا دي)) ملکي خزان هم داسې یو شاعر دی، چې د خپل اند په ازادۍ کې له قیده و بنده بې پروا دی. زه دا

شعري ټولگه د هجرت په ستونزمن او اغزن چاپېريال کې د
ملکي خزان د همت او بریا غټه نښه گڼم. دانش خپرندويي
ټولنې ته چې تل يې د چاپ په برخه کې د کموسو او بېوسو
ليکوالو او شاعرانو لاسنيوی کړی، د دې شعري ټولگې د چاپ
له امله شاباسي ورکوم او خپله شاعر ته يې زياته زياته مبارکي
وايم. خدای دې وکړي، چې هېڅکله هم د خزان صاحب پر
شعرونو خزان رانه شي او پر شعري يون يې تل پسرلی وي
پسرلی.

په فرهنگي مينه
اسماعيل يون
پېښور ۱۳۷۹ل کال د غبرگولي ۳۰مه

ددې اثر لیکوال او خپرندوی په باب خو خبرې

ښاغلی قدرت الله حداد په اوسنیو څو لسیزو کې د افغانستان د ملي مبارزې د فرهنګي او لیکنې ډګریو

نومیالی خبره ده. حداد صاحب د ځوانۍ له شپږو نه بیا تردې دمه قلم له ګوتو نه دی لرې کړی او د ګڼو لیکنو او ځانګړو اثارو په خپرولو سره یې خپله ملي، هېوادنۍ او فرهنګي مینه په زبات رسولې ده. دده په هره لیکنه د ملي اند و ارمان د ښمنانو خپل تندي

تریو کړی او دوستانو ورین کړی دی. د هېواد او خاورې شعوري دښمنانو او د هغو پلویانو وخت پروخت د حداد صاحب پر لیکنو نیو کې کړي او هڅه یې کړې چې هغه په افغاني ټولنه کې په ((فاشیستي)) هڅو تورن کړي. د ملتپالو افغانانو د مخالفینو یو مهارت په دې کې دی چې دوی تل هڅه کوي په تبلیغاتي فعالیتونو کې له تعرضي چلند نه کار واخلي. هر کله چې یو افغان د خپلې ملي ژبې، ملي حقوقو او د خاورې

د بشپړتيا او د ملت د سرلوړۍ خبره پورته کړې ده، نو دوی ژر تر ژره پرې د نشنليست او فاشيست، ژبپال او ملتپال تور پورې کړی دی. ملتپالنه او ژبپالنه يې زموږ په ټولنه کې په ځانگړي ډول د پښتنو لپاره يو جرم گڼلی او انگېرلی دی. په داسې حال کې چې دوی په خپله د بل چا د ژبې په غوڅولو او زېږېښلو د فاشيزم د وروستي پړاو پلي کوونکي دي. دې ډول کسانو په خپل تعرضي تبليغ سره يو زيات شمېر پښتانه روڼ اندي له دې کبله چې څوک ورته نشنليست او يا فاشيست ونه وايي له خپلې ملي لارې او تگلارې اړولي او د زيات احتياط سيوري ته يې خوښولي دي. خو داسې روڼ اندي پښتانه هم شته چې زموږ د ملي ژبې او ملي ارمان د دښمنانو د يرغليزو هڅو د دفاع ځواک هم لري او د متقابل گوزار قوت هم. ښاغلی حداد صاحب د همدغه ډول روڼ اندو پښتنو ليکوالو له جملې څخه دی.

ده په تېرو دريو لسيزو کې د نورو د ژبني او کينه ييز يرغل پر وړاندې هم دفاع کړې او هم يې د خپل قلم څوکه ښه تېره کړې ده. ځکه خو حداد صاحب لکه د يو شمېر نورو پښتنو ليکوالو په څېر افغان ضد ډلو ټپلو او اشخاصو ته د سترگو اغزی دی. (د مېړانې او مېړنو خبرې) د حداد صاحب يو بل مېړنی جرئت دی چې د خپل ملي ارمان لپاره يې ترسره کړ. په دې کتاب کې داسې مسایل راغلي چې مړ او ارواوو ته ځواک

وربښي او د سړي ملي ولوله او جذبه پياوړې کوي. له تاريخي پلوه هم داسې نوي مسایل په کې راسپړل شوي چې تراوسه پورې يې لا ډېرو ليکوالو او مورخينو ته څرک نه ولگېدلای. په ځانگړي ډول د ازاد خان سلېمانخېل او سرخاني خان الکوزي په باب معلومات او د هغو د مبارزو په باب څرگندونې ډېرې زياتې په زړه پورې دي. کله چې سړی د ليکنې لولي خپل ملت سره د سړي مينه زياتېږي او پر خپلو نيکونو او د هغو پر کړنو يې د باور روحیه پياوړې کېږي. دا فکر سړي ته پيدا کېږي چې زموږ څومره نور اتلان به د تاريخ د پېښو په گردونو کې پټ وي، کاشکې زموږ د تورې او قلم، د واک او ځواک اندول برابر وای، بيا به نو زماڼي زموږ د اتلانو پر څېرو د هېرېدا گردونه نه وو خپاره شوي.

د حداد صاحب دې کورودان وي، د تاريخ تياره گوټونو ته ننوت او په خپل ژورليد او لرليد يې په لعلونو سترگې ولگېدلې او هغه يې له ايرونه خلا ته راوايستل. (د مېړانې او مېړنو خبرې) کې د مېړنتوب او سړيتوب نورې ډېرې خبرې هم شته، چې د هر مېړني او نيم مېړني لپاره يې لوستل ډېر گټور دي. د کتاب پارکي په بيا بيا لوستلو ارزې.

کله چې د مېړنو خبرې کېږي نو طبعاً مېړني د سړي ذهن کې انځورېږي، هو همدا سې يو بل مېړنی هم د ستاينې او يادونې وړ دی. ښاغلی اقبال پښتونيار يادوم چې مينې، ولولې او

جذبې يې دى له خپل هېواد، ولس او ملي ژبې سره د مينې د سرتېرى او سرغندويي پورې ته رسولی دی.

ښاغلی پښتونيار د هغو افغانانو له جملې څخه دی چې دا ډېر کلونه کېږي غرب ته تللى خو غربي شوى نه دی. همغه پښتون دی او همغه پښتونيار. ده نه يوازې له روحي او فکري پلوه له خپل هېواد او خلکو سره خپله مينه پاللې، بلکې په عملي ډول يې هم د خپل ولس د ټپونو په درملونه کې ونډه اخيستې ده. د شوروي-افغان د جگړې په کلونو کې پښتونيار ډېرې هلې ځلې کړي چې د افغانانو غږ د نړيوالو غوږونو ته ورسوي. په دې ترڅ کې ده د ملگرو ملتونو د بشر د حقوقو له ځانگړي استازي ارمکورا سره ډېر منډې تررې کړي او هغه ته يې د افغانستان د خلکو د ژوند رښتينى انځور وړاندې کړی دی. پښتونيار نه يوازې د افغانانو د سياسي غمونو په درملونه کې تر خپله وسه ونډه اخيستې، بلکې د خپلو هېوادوالو د فزيکي ټپونو د درملونې لپاره يې هم د خپلو خولو محصول رالېږلى دی. ښاغلی پښتونيار له ۱۹۸۹م کال راهيسې په کندهار، ننگرهار، ميدان وردگو، غزني ولايتونو، کوټې، پېښور او د پېښور اسلام اباد د لارې په اوږدو کې د افغان مهاجرو په کمپونو کې يوزيات شمېر مهاجرو ته دارو درمل رسولي او له يو شمېر بېوزلو افغانانو سره يې مالي مرستې کړي دي.

د دغو ملي، اسلامي او انساني هڅو ترڅنګ پښتونيار له
 څو کلونو راهيسې په يو لړ فرهنگي هڅو هم لاس پورې کړی
 دی، له يو شمېر فرهنگيانو سره يې مالي مرستې کړي او د
 ځينو فرهنگي اثارو خپراوي ته يې په يوازې ځان ملا ترلې ده. د
 دې اثر خپراوي هم د ده د فرهنگي هڅو يوه بېلګه ده. په نږدې
 وختونو کې به يې نورې بېلګې هم ووينو. لنډه دا چې پښتونيار
 د يو ملي هېوادني ارمان او د پښتونولۍ يو سرغندوی او
 سوی لوی پټنګ دی او په دې لاره کې يې د عملي او نظري
 قربانۍ ثبوت وړاندې کړی دی.

په ټوليز ډول د حداد صاحب او پښتونيار صاحب په باب دا
 ويلاى شو چې دوى دواړه د يوه ملي ارمان او فکر خاوندان،
 لارويان او هڅونديوان دي. د همدغې مينې مزي يو بل سره
 داسې تړلي چې يو په امريکا کې او بل په جرمني کې اوسي،
 خو د زړونو مينې او ولولې يې دا واټن له منځه وړی دی او دا
 دی د يوه فکر او د بل ملي ولوله په دې کتاب کې سره راټول
 شوي او لوستونکو ته وړاندې کېږي. زه د همدې ملي لارې يو
 درېيم لاروی او لېوال په داسې حال کې چې د دې کتاب په
 ليکلو او خپرولو کې د دواړو هڅې ستايم، د نورو ملي او
 فرهنگي خدمتونو په لار کې ورته لاس زيات برياليتوب غواړم.
 په ټوله افغاني او فرهنگي مينه

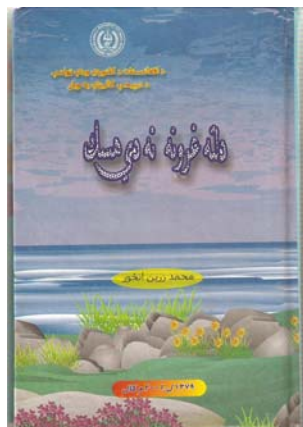
اسماعيل يون

۱۳۷۹ کال

پېښور-پښتونخوا

زرین انځور او دده د لنډو کیسو دا انځوریزه ټولګه

اته کاله کېږي چې د هېواد پیاوړی لیکوال محمد زرین
انځور له هجرت نه د یو بل مهاجرت لمن نیولې (له پېښور

نه اروپا ته تللی دی.) اصلاً خو هغه
پر ۱۳۲۹ل کال مهاجرت ته اړ شوی
او تر پېښور یې ځان رارسولی و،
خو پېښور له فرهنګي پلوه دومره
افغاني ځانګړنې لري، چې سړی په
کې نه پردی کېږي. نو ځکه انځور
صاحب د کابل په شان په پېښور

کې هم خپلو فرهنګي هڅو ته دوام ورکړ او پر لنډ تنګ
وخت یې څلور عنوانه اثار خپاره کړل. کله چې یې د اوږده
سفر لمن ونیوه، د قاف تر غرونو واوښت او جرمني ته
ورسېد، نو ښایسته ډېره موده؛ کابو پنځه کاله دده په
فرهنګي کار کې خنډ او ځنډ پېښ شو. په دې موده کې دده
زیاتې تخليقي او کره کتنیزې لیکنې خپرې نه شوې، نو
ځکه خو زموږ له هېواد مېشتې فرهنګي چاپېریال سره

داسې اندېښنې او فکرونه پيدا شول، چې خدای (ج) مه
کړه گنې لويديز کلتور د جاذبې دومره ځواک لري، چې د
انځور غوندې يوه پخه ادبي سټه يې هم په ځان کې دل او
حل کړه (!)

په دې موده کې دده ذهني او فزيکي واک و ځواک،
فرهنگي مينې او ولولې د لويديز فرهنگ له خوږو تودو
سره يوه سترې او نا اندوله مبارزه وکړه، خو په پای کې
څرگنده شوه چې انځور د خپل فکري، فرهنگي بلوغ او ملي
ولولې له کبله د نورو تر فرهنگي يرغل او اغېز لاندې
رانغی، بلکې هلته لا زيات خپلې ټولنې ته د فرهنگي
خدمت جوگه شو. تر ټولو غوره فرهنگي خدمت يې په
جرمني کې د يو شمېر نورو افغان ليکوالو، فرهنگيانو او
فرهنگپالو په مرسته د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې
جوړول و، دا کتاب د همدې فرهنگي ټولنې (۲۵) مه مېوه
ده، چې خپلې ټولنې ته يې ډالۍ کوي ((زموږ د کلي
پاڼې)) تر داستاني ټولگې څخه وروسته دا د انځور
صاحب د کيسو بله ټولگه ده چې درنو لوستونکو ته
وړاندې کېږي. ددې ټولگې په خپرېدو سره ليکوال له خپلې
ټولنې سره نور هم خپل ذهني او رواني پيوستون څرگند کړ.

هغه که له جسمي پلوه له خپلې ټولنې څخه ډېر لرې دی، خو ذهن او روان یې د خپلې ټولنې غمونه او دردونه شمېري. په دې لنډو کیسو کې که لیکوال له یوې خوا په زیاته کچه د خپلې ټولنې انځورونه باسي، له بل پلوه د لیکوال ذهني، فزیکي او کیسه ییز چاپېریال او نړۍ لید هم په کې پراخ شوی دی.

د اکثر و کیسو لپاره داسې پېښې ټاکل شوي او یا پر داسې پېښو کیسې لیکل شوي، چې هغه زموږ په ټولنه کې ډېر ځله پېښې شوې دي. د دې کیسو پېښې په حقیقت کې د هغو گڼو او بېلابېلو پېښو نچوړ او بېلگې دي، چې زموږ ټولنه یې خپلې او اسکېرلې ده. که چېرې زموږ کوم هېوادوال د دې ټولگې کومه کیسه ولولي، نو هغې ته ورته ډېرې نورې پېښې به یې په ذهن کې تداعي شي او ان په خپله به هم ځان په هغه پېښه کې د یوه پوره او نیمه ښکېل، خپل شوي او استعمال شوي کرکټر په توګه احساس کړي، د یو لیکوال مهارت هم، په همدې کې دی چې د هغه د اثر په هنداره کې د ټولنې هر وګړی په یوه نه یو ډول خپل ځان وويني. که یو بهرنی شخص دا کیسې لولي نو بیا هم زموږ د

ټولنې له څو لسيزو ستونزمن او ترڅه ژوند څخه يو عيني
او ټوليز تصور اخيستلاى شي.

په لويديزه ټولنه کې د ليکوال مېشتېدنې هغه ددې وړ
کړې چې د دوو سره لرې، متفاوتو او ان متضادو کلتوري
ټولنو کلتوري قضاوتونو او پر انساني ژوند د هغو اغېزو
ته متوجه شي.

هغه د ((گلونه گودرونه)) په کيسه کې د يوې پېښې په
باب د دوو متضادو کلتورونو د چلند تصوير او تصور
وړاندې کوي، چې څنگه د يوې ټولنې خلک په يوه کلتوري
چاپېريال يوې پېښې ته د کرکې په سترگه گوري خو په بل
کلتوري چاپېريال کې بيا تر هغې څخه څو ځله سخته پېښه
د خوشالۍ په جشن نمانځي.

((گلونه گودرونه کيسه)) کې احمد خان د حيات خان د
يوې جزيي تېروتنې له کبله خپله توره د هغه په وينو سره
کړه، خو په دې يې هم د احساساتو لمبې غلې نه شوې او بيا
يې همدا په وينو سره توره د خپلې مېرمنې (مينو) په وينو
هم سره کړه او خپل زوی ((منور)) يې بې موره کړ. يو وخت
منور لوی شو، ډاکټر شو، لويديزه ټولنه کې د کار او برخې
خاوند شو، ډاکټر منور احمدي يوه ورځ يوې داسې خونبۍ

غونډې ته بلل شوی و چې ((د کاترين)) د واده په وياړ جوړه شوې وه، کاترين د ډاکټر احمدي همکاره وه او په يوه طبي موسسه کې يې سره کار کاوه، دا د کاترين درېيم واده و، دا ځلې يې له يو شتمن سره واده کړی و.

د واده د محفل په منځ کې يو څوک جام په لاس درېدلی و، چې ددې واده له امله کاترين او د هغې نوي مېړه ته مبارکي ووايي. دا د کاترين لومړنی مېړه و. دی د کاترين درېيم مېړه دوست هم و او دواړو په ګډه دې واده ته رابللی و.

ډاکټر منور احمدي هم همدې واده ته رابلل شوی و، خو لکه ډاکټر منور احمدي ته چې د واده په ځوږ، شرنگ او وږمو کې هغه د خپل کور پخوانۍ پېښه ورياده شوه، د خپل پلار د تورې ګوزارونه او د خپلې بې ګناه مور چغې او فريادونه، نو د خوښۍ له غونډې څخه ووت. دا تقريباً د سره ورته پېښو په باب د دوو متضادو ټولنو کلتوري چلند څرګندوي، چې ليکوال په ډېر مهارت سره د هغو ژور او روڼ تصوير وړاندې کړی دی.

((دلته غرونه نه دي هسک)) کې هم همدا سې د دوو ټولنو د ارزښتونو پرتله شوې او ليکوال په کې د يوې

وروسته پاتې ساتل شوې او يوې پرمختللې ټولنې د
 انساني او کلتوري ارزښتونو ارزونه او تلنه کړې ده. که
 څوک له لويديز ژوندانه سره هېڅ اشنا هم نه وي او يوازې دا
 لنډه کيسه ولولي او په هغې کې د ((بناغلي فيشر)) د ژوند
 وروستي برخليک ته نظر وکړي، نو ټوله غربي ټولنه او د
 هغې انساني ارزښتونه د همدې يوې کيسې له مخې
 ارزولای شي. ((دلته غرونه نه دي هسک)) کيسه په ټوليز
 ډول په ښکلي بڼه د يوې لويې ټولنې د ژوندانه د ژورې
 انځورنې له کبله يو ادبي شهکار گڼل کېدی شي.
 ((هډوکي)) لنډه کيسه د جگړه ييز مهال او تر هغه
 وروسته پېر د يوه جنگيالي انځورنه کوي، چې حالاتو پرې
 په پای کې د خپل پلار هډوکي هم وپلورل او په دې ډول د
 يوې ټولنې ماضي او حال د جگړې ترستوني تېر شول.
 ((عريضه)) لنډه کيسه هم زموږ د شل کلنې غميزې د
 يوې اساسي برخې داسې يو دردوونکی، خو روښانه
 تصوير باسي چې څوک په کې په رښتينې مينه د گروهمنې
 جگړې په نامه د خاورو تل ته ورسېدل، لکه د (صابري ترور
 زامن) او ځينې نور بيا پاریس او نورو ځايونو ته ورسېدل،
 لکه (يماجان).

په ((ډول د کلي سندرېول او غلا)) لنډو کيسو کې هم د
گروهي په نامه د نغمو او سندرو پرستوني د يو تېر شوي
کينه ييز ناتار او يرغل انځور ايستل شوی او د يو يرغمل
شوي او تالا شوي کلتور انځورنه گڼل کېږي.

د دې ټولگي زياتره لنډې کيسې ددې وړدي چې ډېرې
خبرې پرې وشي، خو دا چې خپله دا ټولگه د درنو
لوستونکو مخې ته پرته ده، نو زه نه غواړم چې خپلې خبرې
تر دې اوږدې کړم، باور لرم چې د دې مجموعې زياتره لنډې
کيسې به د لوستونکو په ذهن کې تر ډېره وخته پاتې شي او
هغه به ښکلي او ښې و ارزوي.

قدرمن ليکوال ته يې د لا زياتو برياوو او نورو فرهنگي
هڅو هيله کوو.

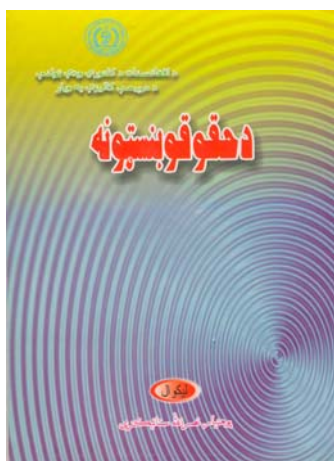
په مينه او درناوي
محمد اسمعيل يون
۱۳۷۹ لمريز کال-سلواغه
پېښور

((د حقوقو بنسټونه)):

د استاد ستانیکزي يوه ګټوره

پوهنيزه هڅه

لکه څنګه چې څرګنده ده د اوږدې جګړې له امله کابل پوهنتون او د هېواد نورو پوهنيزو مرکزونو ته ډېر زیات زیان اړول شوی، زیات شمېر پوهنیز کتابونه یا سیزل شوي او یا

لوټ شوي دي. ددغه پوهنیز تشیال (خلا) د ډکولو لپاره د نورو زیاتو پوهنیزو کتابونو چاپ او خپراوي ته ډېره اړتیا ده.

له نېکه مرغه یو شمېر افغانان په تېره بیا فرهنگیان او فرهنگپال که تر هېواد دننه دي که بهر، ددغه پوهنیز تشیال د ډکولو لپاره هاند و هڅه کوي.

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه چې په جرمني کې دیو شمېر افغان لیکوالو او فرهنگیانو له خوا جوړه شوې او یو شمېر غړي یې د همدغه کابل پوهنتون فارغان او استادان دي،

په ټينگه پتېيلې چې هېواد ته وړ فرهنگي او پوهنيز خدمتونه وکړي. دې ټولنې تراوسه پورې په لسگونو، پوهنيز، تاريخي او ادبي آثار خپاره کړي دي او دا لړۍ لا دوام لري. کابل پوهنتون سره ددې فرهنگي ټولنې د يادونې وړ مرسته دا وه چې د کابل پوهنتون علمي مجلې د لومړۍ گڼې تر خپراوي وروسته يې تر دې دمه ددې مجلې چاپ لگښت ته اوږه ورکړې ده. ددې کتاب (د حقوقو بنسټونه) خپراوي ددې ټولنې بله ډالۍ ده چې د کابل او د هېواد د نورو پوهنتونو محصلينو ته يې وړاندې کوي.

څو مياشتې وړاندې د کابل پوهنتون د حقوقو پوهنځي رئيس ښاغلي ملا محمد فاروق جالزي صاحب او استاد نصرالله ستانيکزي د حقوقو پوهنځي د محصلينو د يوې مهمې اړتيا په توگه ددې کتاب د چاپ هيله څرگنده کړه. ما د دوی هيله په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې ته د ليک له لارې ولېږله او دا دی تر څو مياشتني ځنډ وروسته دا اثر چاپ شو.

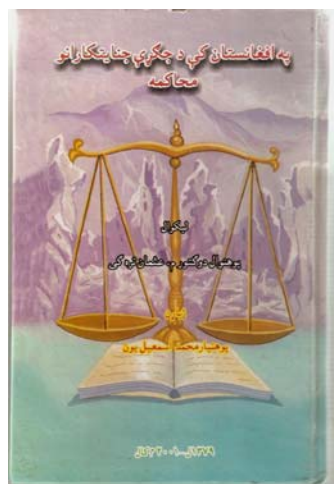
موږ هيله من يو، ټول افغانان د خپل هېواد د فرهنگي رغونې او بډاينې لپاره همدا شان يو بل ته لاسونه سره ورکړي. يو ځل بيا د خپل هېواد تالا شوې فرهنگي شتمنۍ راټولې او د خپل هېواد فرهنگ د بډاينې لپاره گټور گامونه پورته کړي. زه د کابل پوهنتون د کدرونو په استازولي د افغانستان کلتوري

ودې ټولنې څخه مننه کوم، کورودانی ورته وایم او قدرمن
استاد پوهنیار نصرالله ستانیکزي ته د کتاب د چاپ له امله
مبارکي ورکوم.

په فرهنگي مینه
پوهنیار محمد اسمعیل یون

د جنگي جنايتکارانو محاکمه يوه ملي اړتيا ده

کله چې په افغانستان کې د ۱۳۵۷ کال د ثور پر اوومه نېټه سياسي بې ثباتي پيل شوه، نو ورسره ((عقيده يي بحران او

د معنويت سقوط)) هم رامنځته شول، د ټولنې ټولې خواوې په لږ زېږدو شوې. د ۱۳۵۸ کال د مرغومي پر شپږمه نېټه د بهرني يرغل په پيل سره، د هېواد کورني کرکېچ نړيواله بڼه ونيوه او نور پراخ اړخونه يې پيدا کړل. لنډه دا چې ټول هېواد پر داسې يور سور تنور او اورنۍ بټۍ بدل شو، چې

افغانان په کې لکه د نينې وريټېدل او نورو بې ننداره کوله. تراوسه پورې چې بشر او په ځانگړي ډول د بشري ټولنې هر ځانگړي ملت څومره جگړې او زيانونه زغملي، د څومره والي،

پېچلتيا او څرنگوالي له پلوه د افغانانو له درنې غميزې سره د پرتلې وړ نه دي. ددې غميزې او ستر ناورين له امله زموږ اولس خپله زياته مادي او مانيزه شتمني بايلوده، ان دا چې پر هغو ارزښتونو يې هم ډول ډول سيوري خواره شول چې دوی يې د دومره قربانيو په بيه گټلو ته حاضر شوي وو. دا زيانونه کولای شو په لنډيز سره دلته ياد کړو:

■ **اقتصادي:** د ۲۲ کلنې جگړې په ترڅ کې په هېواد کې تر (۲۰۰۰) څخه زياتې لويې او وړې فابريکې، کارخايونه، کارخونې، لاسي صنعتي دستگاوي او نور توليدي وسايل له منځه وړل شوي دي.

■ **بنسټونيز:** د ټول هېواد په کچه (۳۵۰۰) بېلابېل بنسټونځي تباه شوي او د لس مليونه افغانانو د لوستوالېدو مخه نيول شوې ده.

■ **پوهنيز:** د لوړو زده کړو څوارلس موسسې، پوهنتونونه، پوهنځي او د بنسټونکو د روزنې موسسې يا په نسبي او يا بشپړ ډول زيانمن شوي دي. د ټول هېواد په کچه تر (۵۰) زرو زيات لوړو زده کړي افغانان د هېواد او مسلک پرېښودلو ته اړ شوي دي.

■ **وگړنيز:** يو نيم مليون افغانان شهيدان شوي، يو نيم مليون معيوب او معلول شوي او شپږ مليونه مهاجرت ته اړ

شوي، يانې تر (۱۵) مليونه اټكلي نفوس څخه (۹) مليونه په
بنکاره ډول له خپلې ټولنې بېل شوي دي. هغه پاتې هم تر
هېواد دننه نل شوي او خپل شوي دي.

■ ټولنيز: د همدغو ناتارونو له کبله د ټولنې اډانه
نبورول شوې، هڅه شوې چې د افغاني ټولنې د ټولنيز نظام
د گډوډۍ له لارې د واک د طبيعي او اصلي سرچينو پر
ځای نوې او مصنوعي سرچينې د ټولنې لارښوونه وکړي
او په دې ډول سياسي-ټولنيز بحران لاسپسې سخت کړي،
ځکه نو د اقليت او اکثريت پر بنسټ په هېواد کې د
سياسي واک وېشلو شعارونه زيات شوي دي.

■ خپرنيز: په خپرنۍ برخه کې د (۱۵) لويو چاپخونو په
گډون د هېواد ټول چاپي امکانات له منځه وړل شوي. تر
(۲۰) مليونه زيات کتابونه، لوټ او سپزل شوي دي.

■ تاريخي: د هېواد ملي موزيم، د اردو موزيم، دهلي
موزيم او نور سيمه ييز موزيمونه لوټ شوي او سپزل شوي
دي. د ملي موزيم ديولک تاريخي اثارو له جملې څخه په
سلو کې اويا قيمتي اثار غلا شوي دي.

■ کلتوري: د هېواد اصيل افغاني فرهنگ د مسخه کولو
لپاره ((سره، شنه او سپين)) شعارونه راولېږل شول، ټوله
افغاني ټولنه پرې مسمومه شوه، اوسنۍ هېواد مېشتۍ او

بهر مېشتی ځوان پښت په ډېره مشکله پر دې پوهېږي، چې: ((زه څوک یم او دکوم توک یم)) د یو هېواد او قوم رغنده فکري توکي؛ هېواد پالنه، ژبپالنه او دینپالنه د اقتصادي ټیک او د نشتوالي او نورو ستونزو له کبله ډېره ځلا او غورېدا نه لري.

■ پوځي: د تېرو دوو سوو کلونو به بهیر کې په هېواد کې له خپلو گټورو تجربو سره یوه مسلکې اردو رامنځته شوې وه، ددې اردو جوړښت او اډانه هم له خپلو ټولو وسایطو سره له منځه ولاړه او نور داسې زیانونه رامنځته شول، چې دیوې واحدې ټولنې د روغې سټې لپاره ناسورتېپ گڼل کېږي.

خوراڅو دېته چې دا ټول کارونه په خپله وشول او که چا وکړل او یا چا د چا په واسطه تر سره کړل؟ پرته له دې چې ددې یا هغې ډلې او یا ددغه او یا هغه شخص نوم واخیستل شي، هر څوک چې په دې پورتنیو زیانونو کې په یوه یو ډول شریک وي، خپلو خلکو، هېواد او انساني وجدان ته ملامت دي او باید محاکمه شي.

لکه څرنگه چې څرگنده ده، په هره ټولنه کې ددې ډول اشخاصو د سزا او محاکمې لپاره ځانگړي اصول وي، زموږ ټولنه هم غواړي د ټولې انساني ټولنې دیوه هڅې په توگه له دغو

اصولو څخه گټه پورته کړي او جنايتکاران محاکمه کړي، خو په خواشينۍ سره بايد ووايو، چې زموږ ولس د يو داسې ستر ايډيالوژيک جنگ قرباني شو، چې زحمت يې موږ وليد او راحت يې نورو...

زموږ په هېواد کې ددې ۲۳ کلنې غميزې په پيل کې داسې هيله کېده چې د هېواد دا جنايتکاران به هېڅکله هم له محاکمې نه خلاص نه شي، خو کله چې جگړه پراخېده او بهرنۍ يرغلگر پر شا تمبول کېدل، د سياسي لوبو ليدلوری هم ورسره بدلېده، بيا داسې وخت راغی، چې نويو ارزښتونو د پخوانيو ارزښتونو ځای ونيو او په پای کې په وجدان او ژوند گټلې هيله د سياست د بازار ښکار شوه.

د روس پلوي او روسپالي ببرک کارمل په واکمنۍ کې ديو زنداني د خولې خبره ده، چې موږ زندانيانو ته يې (۹۳) ډوله سزاگانې راکولې او موږ يې پرې کړولو، موږ ته يې ((د امپرياليزم گوډاگيان)) ويل، خو يو وخت بيا داسې راغی، چې همغو ((امپرياليزم دښمنو)) د امپرياليزم غېږې ته پناه يوره. زموږ ولس ته د خواشينۍ خبره دا ده چې روس پلويو کمونيستو ډلو لويديځ ته پناه يوره او يو شمېر جهادي ډلو بيا دروس غېږې ته ځان گوزار کړ.

ښاغلی سلطان علي کښتمند چې لس کاله د کارمل د روس پلوي کمونيست حکومت صدراعظم و، د

امپرا ليزم (انگلستان) غېږې ته پناه يورپه او بڼا غلي رباني او بڼا غلي احمد شاه مسعود چې د ځينو د ادعا او گومانو له مخې يې لس کاله د روسانو پر ضد جگړه کړې وه، د کمونېزم مور (روسيې) له گروانه سر راو کښه. دا بېلگې ډېرې زياتې دي، له دې دوو بېلگو څخه ښکاري، چې د افغانستان د شل کلنې غميزې اکثره سياسي ډلو او دهغوۍ مشرانو هېڅ ډول سياسي اخلاق او سپېڅلي بشري وجدان نه درلود او که درلودلای يې نو داسې نه کېدل.

دهېواد ملي مبارز استاد پوهنوال محمد عثمان روستار تره -کې د هغو مليونو افغانانو يوه بېلگه او استازی دی، چې د سياسي جنايت قرباني شوی او زيات کلونه يې د سره ښکېلاک سور زندان گاللی دی. هغه د يو ژور او ځېرم لیکوال او سياستپوه په توگه داسې وخت او حالاتو کې خپل گټور اثر (په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه) وليکه، چې نږدې ده د افغانستان جگړې او بدمرغيو د جنايتکارانو موضوع دنړۍ له ذهنه او زموږ د اوسني پښت له ياده ووځي. استاد تره کي د خپل دې اثر په ليکلو سره خپل ملي، هېوادنی او انساني رسالت ترسره کړ او دا ستره موضوع يې له هېرېدو څخه وژغورله. استاد خپل اثر د پوهنيزو اصولو له مخې په دومره سره سينه ليکلی، چې هېچاته په کې د کينې له مخې گوته نه ده نيول شوې، بلکې ده د جنايت څرنگوالی تشرېح

کړې دی. هغه څوک چې د جنایتونو د تشریح په دې هنداره کې خپل ځان او څېره دیو عامل په توګه وویښي، طبعاً به جنایتکار وي او دخپل ولس پر وړاندې مسئلې په دې کتاب کې د ناپېیلتوب اصول په ټینګه مراعت شوي، دملې او نړیوالو اصولو او معیارونو له مخې جنایتونه ډلبندي شوي او د جګړې حقوق او د بشر حقوق تشریح شوي دي. هر چا چې دا حقوق تر پېښو لاندې کړي وي، هغه جنایتکار ګڼل کېږي.

ددې کتاب بله نېټېګنه داده، چې د جنایتکارانو د نیونې اویوې ملي او یا نړیوالې محکمې ته د هغوی د سپارنې په باب هم لارې چارې په کې په ګوته شوي دي.

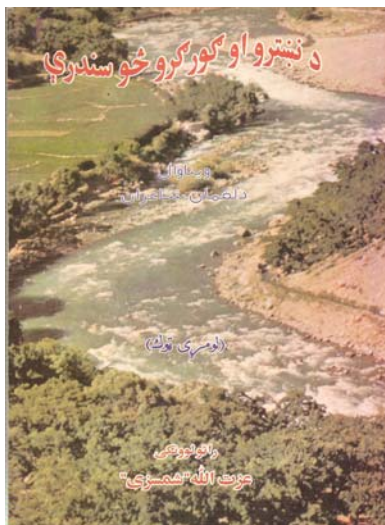
که چېرې ددې کتاب پر محتوا تو عمل وشي، پوره باور دی چې جنایتکاران به د خپل عمل سزا وویښي، که چېرې دا جنایتکاران محاکمه نه شي، نو ددې مانا به دا وي چې زموږ په ټولنه کې د نورو جنایتونو لپاره هم لاره خلاصه ده، ځکه چې راتلونکي جنایتکاران به د خپل ژوند برخلیک له تېرو هغو سره یو شان وګڼي او که چېرې محاکمه شي، نو ګټه به یې دا وي چې د راتلونکو جنایتونو مخه به ونیول شي او هغه غصه او عقده چې د ملت په زړه کې ددې جنایتکارانو له لاسه پیدا شوې، هغه به هم اوره شي، ټولنه به د نظم او سالم ژوند خواته روانه شي او د سوکاله ژوند هیله او ډاډینه به یې پیاوړې شي.

زه د هېواد تکره ملي مبارز، څېرمې لیکوال او سیاستپوه
ښاغلي استاد پوهنوال محمد عثمان روستار تره کي ته ددې
ارزښتمن کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او د نورو
بریالیتوبونو هیله یې کوم.
ښاغلي محمد حیدر اقبال پښتونیار هم د زیاتې مننې او
ستاینې وړ بولم، چې ددې کتاب د پښتو او دري دواړو متنونو
چاپ لگښت ته یې اوږه ورکړه او خپل ملي او فرهنګي رسالت
یې یو ځل بیا په زبات ورساوه.

په فرهنګي مینه او درناوي
پوهنیار محمد اسمعیل یون

لغمان او اوسنی فرهنگي بهير

کله چې موږ د پښتو ولسي شاعرۍ او په تېره بيا معاصرې شاعرۍ ته گورو، نو د لغمان ونډه مو په کې ډېره زياته سترگو

سترگو ته کېږي، په ولسي شاعرۍ کې له شيخ احمد خان، ملا عبدالحنان، محمد نور، حيا خان، الينگاري، پټان، حيران، عاشق الله فرياد، عسکرچالاک، مختار، بسم الله گلکاريوال، عارف گاډيوان، غمخور، بسم الله چلمتيوال او نورو په سلگونو ولسي شاعرانو له ادبي

مرغلرو رانيولی، بيا د بڼايسته گل تر لوڅو نظمې ټوټو پورې ټول هغه څه دي، چې د کلونو په اوږدو کې يې د لغمان د خلکو زړونه او ذهنونه خړوب کړي او کله چې بيا له دې خوندورې اوبې تکلفه شاعرۍ سره د لغمان د ولسي سندرغاړو، گلکي استاد، ملاکي استاد، پاينده محمد، شاگل، روژه گل، عزيزالله، نصرالله، اشرف او نورو د سندرو شور هم ملگری

شوی، نو نه یوازې یې د لغمان ولسي شاعري ځلولې، بلکې د ټول لغمان نوم یې هم ښه ځلولی او روښانه کړی دی. د لغمان د طبیعي ښکلا شاعرانه او ښکلاییز چاپیریال تر څنګ ښایي د لغمان د ولسي شاعري او موسیقي پاڅنه بنسټ او ګډ امتزاج علت به وي، چې د لغمان په زیاترو او یاکه ووايو د ټولو او سپدونکو په ذهن او خیال کې د شاعري تومنه پرته ده.

په ټول لغمان کې به داسې ډېر کم څوک پیدا شي، چې د هغه دې د شاعرانو خوبیتونه له یاده نه وي زده او داسې خلک خو په لسگونو زره دي چې یو ځل یې د شعر لمن نیولې، تر یوه ځایه یې ورسره مزل کړی دی. که دا تېر درې ویشتم کلنه غمیزه نه وای راغلې او د لغمان ولسي شاعري او ولسي موسیقي هم داسې غاړه غړۍ تر دې دمه رارسېدلې وای، نو پوره باور دی، چې نن به د لغمان شاعري نوره هم ښه شوې وه.

که له ولسي شاعري راتېر شو، نو د پښتو په معاصره شاعري کې هم لغمان ونډه ډېره پخه او درنه ده، د پښتو د معاصرې شاعري له پنځو ستورو یو ستوری (استاد الفت) د لغمان پر اسمان ځلېدلی، له غلام حسن خان ساپي، استاد گل پاچا الفت، سعید افغاني، منان ملګري رانیولې بیا داوسني پړاو تر کاوون توپاني، اسحق ننگیال، شمسوار سنگروال، عزیز تحریک او په سلګونو نورو ټولو د پښتو لمن ډکه کړې او ښه په مینه او اخلاص یې ورته خدمت کړی دی.

د خپرنې او پلټنې په ډگر کې که موږ يوازې د سرمحقق زلمي هېوادممل خدمتونه ياد کړو، نو خوله مو پرې ډکېږي او د وياړ وزوننه مو پرې غوړېږي او کله چې بيا د چاپ او خپرونې خبره کوو، نو هلته خوبيا هم لغمان يو زمرې خپرنډوې (اسدساپی) لري، چې تر اوسه يې په لسگونو، نه په سلگونو عنوانه کتابونه خپاره کړي او که خدای کول يو وخت به يې شمېر زرگونو ټوکو ته هم ورسېږي.

د تمثيل په هنر کې بيا (ممنون مقصودي) يو بل نوښت وکړ او د کونډې زوی په سريال کې د مرکزي رول په لوبولو سره يې په تمثيلي ډگر کې هم د لغمان تله درنه کړه. که په هنري ډگر کې د لغمانيانو د ونډې په باب هر څومره وغږېږو او ډېر څه هم وليکو بيا به هم کم وي. اوس زما د قلم څوکه دې خبرې ډېره نيولې، چې زه خپله لغمانی يم او موږ بيا دهغو سپاهيانو په شان نه يو چې خپل ځان خپله ستايي، خو که زه د گران هېواد د بلې سيمې وای نو بيا خو به مې زموږ د پېښوريانو ورونو په اصطلاح د لغمان خلکو د هنري خدمت حق ادا کړی وای، خو اوس يوازې غواړم په لغمان کې د تاندادبي بهير او ددې تذکرې په اړه څو لنډې څرگندونې وکړم:

څلور کاله د مخه له ډېراغزن سياسي او ذهني چاپېريال سره سره د لغمان يو شمېر ځوانو ليکوالو او شاعرانو وپتېيله چې په لغمان کې يو ازاد او خوځنده ادبي غورځنگ پيل کړي، دوی

که هر خومره هڅه وکړه، چې د ټول لغمان په کچه د یو ادبي خوځون هسته جوړه کړي، خو دهغه وخت د لغمان او په تېره بیا د کابل فرهنګي چارواکو ددې کار مخه ونیوله او ډېر سخت مخالفت یې وښود، وروسته بیا همدا لیکوال اړ شول چې د یوې ولسوالۍ له کچې خپل ادبي تحریک راپیل کړي، په دې کار کې دوی بریالي شول، هماغه و چې د ((الینګار فرهنګي یون)) په نامه یې یوه فرهنګي ټولنه جوړه کړه، په پیل کې واکمنو هم په دوی پسې دومره سرونه ګراوه او د فعالیت اجازه یې ورکړه، الینګار فرهنګي یون په ډېره لږه موده کې وکړای شول د خپلو غړو شمېر یو سلو شلو تنو ته ورسوي. د یوه کال په بهیر کې یې تر لسو زیاتې فرهنګي، ادبي غونډې، مشاعرې او څو سپورتي لوبې جوړې کړې، د الینګار ولسوالۍ په کچه یو مناسب کتابتون جوړ شو، چې له پېښور او نورو بېلابېلو سیمو څخه ورسره یو زیات شمېر لیکوالو د کتابونو مرسته وکړه، په سیمه کې د کتاب لوستلو یو نوی پړاو پیل شو، دې ادبي تحریک ولسي او اصلاحي بڼه ونیوه او ډېر خلک یې لېوال او مینه وال شول، خو بل کال لا د بره شوی نه و، چې د واکمنو د صبر کاسه نسکوره شوه او پر الینګار فرهنګي یون یې یرغل وکړ، کتابتون یې لوټ کړ او د الینګار فرهنګي یون د مشرتابه پر نیولو یې پیل وکړ، د مشرتابه جرګې دوه غړي ښاغلی سید حبیب شاه ملتمل (پاچا صیب) او عمر وفا یې لاس

ترلي بوتلل، لومړي يې ننگرهار، بيا يې کابل ته انتقال اود
 استخباراتو په اووم رياست کې يې بنديان کړل، د مشرتابه بل
 فعال غړی (روښان) پېښور ته پراوښتو بريالی شو او نورو غړو
 يې درې مياشتې جېل وگاله او بيا خوشې شول، تر هغه وروسته
 په لغمان کې فرهنگي کار يو څه ټکنی شو، خو بيا هم شخصي
 هڅې روانې وې، خو کله چې لغمان کې ملا خيرالدين
 حقپال (ياد دې يې په خپروي) د لغمان د اطلاعاتو او کلتور د
 رئيس په توگه وټاکل شو، نو سره له دې چې د واکمنو ذهنونه
 بيا هم د پخوا په شان وو، خو ده په شخصي او خصوصي توگه
 د ليکوالو هڅولو او فرهنگي خدمت ته ملا وتړله، دا ځل د
 لغمان په کچه يو داسې ادبي انجمن جوړ شو، چې د واکمن
 نظام تر پاليسۍ دننه يې کار کاوه. خو بيا هم د ځوانو
 استعدادونو د غوړېدو لپاره يوه گټوره هڅه وه، دوی غوښتل
 چې د لغمان لپاره (د لغمان) په نوم يوه مجله چاپ کړي، خو
 تر پايه بريالي نه شول.

ښاغلي عزت الله شمسزي د لغمان د همدغه ادبي بهير يوه
 مېوه ده، سره له دې چې ده لا د عمر ډېر پسرلي نه دي تېر کړي،
 خو د فرهنگي زيار او کار تجربه يې ډېره پخه ده، ده درې
 څلور کاله د مخه هوډ کړی و، چې د لغمان د هغو ځوانو
 شاعرانو يوه تذکره چاپ کړي، چې تراوسه يې د ځانگړې
 مجموعې په توگه شعرونه نه وي خپاره شوي، ځکه نو په دې

تذکره کې له یو دوو استثنایي بېلگو (ارشاد صیب او هاشمي صیب) پرته ټول هغه شاعران راټول شوي، چې تر اوسه یې د شعرونو ځانگړې مجموعه نه ده چاپ شوې.

هسې خو په لغمان کې شاعران تر شمېره وتي او د ټولو د شعرونو چاپ هم په یوه تذکره کې ناشونې خبره ده، نو ځکه خو شمسزي صیب ددې شاعرانو لپاره یو برید وټاکه، مانا دا چې ولسي شاعر نه وي، عمر یې ډېر لوړ نه وي او ځانگړې شعري مجموعه یې نه وي چاپ شوې. د لغمان د پخوانیو او ځوانو ولسي شاعرانو لپاره بنایي نورې تذکرې په پام کې نیول شوي وي، خو د شاغلي شمسزي ددې برید دننه بیا هم ډېر شاعران پاتې شوي دي، چې دیوې بلې ځانگړې تذکرې د خپراوي غوښتنه کوي، زه هیله من یم چې دی د بلې تذکرې لپاره هم ملا وتړي او هغه شاعران چې له دې تذکرې پاتې وي، هغه په بله کې خوندي کړي.

کله چې شمسزي صیب ددې تذکرې په ترتیب او لیکلو پیل کړی و، نو هماغه وخت موږ ددې تذکرې د چاپ لگښت د راټولولو په فکر کې وو، په پای کې موږ په دې بریالي شو، له دغو ښاغلو سره چې ددې تذکرې د چاپ لگښت یې برابر کړی خپلې اړیکې ټینګ کړو، دوی ته مو ددې تذکرې د چاپ د لگښت یادونه وکړه او دوی په ورین تندي ومنله، نو ځکه زه لومړی د ځان او بیا ددې تذکرې د شاعرانو په استازولي له دغو

بناغلو څخه د زړه له کومي مننه کوم، چې ددې گډې شعري
ټولگې د چاپ لگښت يې برابر کړ.

لکه څنگه چې مو ددې تذکرې د بربډ په اړه څرگنده کړه، نو د
شعرونو په اړه يې هم دا ټکي د يادونې وړ دي: ددې تذکرې ټول
شعرونه دومره لوړ هم نه دي، چې سپړی ورته د (خو) گوته ونه
نيسي او دومره کمزوري هم نه دي چې هېڅ په چاپ نه اړزي.

د ځينو شاعرانو داسې شعرونه هم په کې راغلي چې د پښتو
د اوسنۍ شاعرۍ ښې پخې بېلگې او په اصطلاح لوړ معياري
شعرونه دي، خو ځينو شعرونو کې بيا ځينې کمزوري ټکي او
نيمگړتياوې تر سترگو کېږي او دا طبيعي خبره ده، ځکه چې
دې شاعرانو ته لا ډېر مزل پاتې دی او دا يې لومړنۍ تجربې
دي، د بېلگو له راوړول څخه ځکه ډډه کوم چې تذکره خپله
ستاسو په لاس کې ده.

په ټوليز ډول دې تذکره کې د منځنۍ کچې او معيار
شعرونه ډېر زيات دي.

بناغلي شمسزي صيب پر داسې وخت ددې تذکرې چاپ او
خپراوي ته ملا وتړله چې نور گڼ شمېر فرهنگي بوختياوې هم
ورترغاړې شوي دي، خو له دې سره سره بيا هم پر دې بريالی
شو، چې دهر شاعر پر ژوند ليک سربېره دهغه د شعرونو پر
څرنگوالي هم يو څه رڼا واچوي.

زه بناغلي شمسزي اوپه دې تذکره کې ټولو راغليو شاعرانو
ته ددې تذکرې د چاپ له امله مبارکي وایم ، پښتو ادب او
تذکره لیکنه کې یې یوه ګټوره زیاتونه بولم.

په فرهنگي مینه
اسمعیل یون
۱۳۸۰ل کال، پېښور-پښتونخوا

پښتو غږ پوهنه او ويپوهنه

استاد پوهنوال محمد صابر خویشکی د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې یو پخوانی او تجربه کار استاد

او له ۲۵ کلونو راهیسې په پښتو څانگه کې پر تدریس بوخت دی. استاد خویشکي د خپل تدریس په بهیر کې زیات وخت پښتو فونولوژي-مورفولوژي (غږ پوهنه او ویپوهنه) او (صرف) او (نحو) تدریس کړي دي. ده نه یوازې په پښتو څانگه، بلکې د کابل پوهنتون د نورو پوهنځیو په ځینو څانگو کې چې پښتو په کې د یو

مضمون په توگه تدریسېږي، اوږده موده تدریس کړی او د پښتو تدریس ښه پخه تجربه ورسره مل ده. دا کتاب یې هم د پوهنوالۍ علمي رتبې ته تیسس او هم د همدغه ۲۵ کلن تدریس او گڼو تجربو نچور دی، چې پښتانه او نا پښتانه محصلین ترې ښه گټه اخیستلای شي.

په دې کتاب کې پښتو غږونه، د هغو شکلونه، وییونه، وییکی، تاری، د نوم گردان اړخونه، د نومونو وېش، ضمیرونه،

قيدونه، فعلونه، د جنس او زمانې له مخې د فعل حالتونه، لنډه
دا چې د (غږ) او (کلمې) ټولې خواوې په ښه مفصله توگه خپرل
شوي دي.

د اثر د پښتو (صرف) په برخه کې يو بل منظم، سستماتيک او
گټور کتاب دی، چې په ډېره روانه او پسته ژبه ليکل شوی او هر
چاته ترې گټه اخيسته شونې ده. هيله ده استاد پوهنوال
محمد صابر خویشکی د پښتو گرامر دا لړۍ د جمله پوهنې (نحو)
تر برخې پورې ورسوي او د پښتو گرامرونو په لړۍ کې يوه بله
غوره زياتونه وکړي.

په فرهنگي مينه
پوهنيار محمد اسماعيل يون
۱۳۸۰ل کال

په ((زړه کلا)) کې یو عالم خبرې

په اوسني پښتو ادبي بهیر کې ښاغلی وکیل شینواری د هغو لیکوالو له جملې څخه دی چې قلم یې ځواکمن او فکري پوخ خو شهرت یې کم دی، د دې کار یو لامل شاید دا وي چې د ده ذهني دایره له ځاني کچې څخه یوې ملي او انساني کچې ته پراخه شوې ده.

د همدغه ملي، هېوادني او فرهنگي ارمان د پالنې او ځلونې لپاره یې له فرهنگي بلهاری نه نیولې تر مالي قربانۍ پورې ټولو ته اوږه ورکړې،

پېښور مېشتو او هېواد مېشتو لیکوالو د ستونزو کمولو او د هغو د اثارو د خپرولو لپاره یې مالي مرستې کړي، د هیلې مجلې د پرله پسې (۲۳) مې گڼې چاپ لگښت یې ورکړی، په بهر کې یې افغاني فرهنگي ټولنو د خوځون، پیوستون او د کار د اغېزې لپاره هلې ځلې کړي او د یو شمېر نورو خپرنیزو فرهنگي کارونو په هڅونه کې یې ونډه اخیستې ده. خو تر ټولو ستر او غوره فرهنگي خدمت چې شینواری صاحب د هغه پر تر سره کولو بریالی شوی، هغه د کال غوره ادبي، سیاسي،

تاریخي او ټولنیزو دریو عنوانو غوره پښتو کتابونو ته د جایزو ورکول دي، دا کالنی جایزې (د استاد الفت، استاد حبیبی او استاد شېرزاد یعقوبی) په نومونو دي، چې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا هر کال ورکول کېږي. د دې مانیزو جایزو مادي ملاتړ د همدې له خوا برابرېږي، هرې جایزې سره به (۱۲) ملیونه افغانۍ یا (لس زره کلدارې) ملې وي. د استاد الفت په اند په یوه ټولنه کې د یو انډیال (مفکر) په انډول د فکر پالونکي او روزونکي مرتبه ځکه لوړه ده چې فکر پالونکی د ټولنې نور وگړي هم روزي او ټولنې ته یې وړاندې کوي.

د وکیل شینواري دا روزنیز او هڅندوی کار له دې کبله هم د زیاتې ستاینې وړ دی چې هغه نه کوم لوی پانگوال دی، نه هم کوم سوداگر، یو عادي بهر مېشتی افغان دی چې د خپل تندي د خولو په محصول، خپل ملي فرهنگ پالي او غوړوي یې. په داسې یو اقتصادي دریځ کې د داسې یوه غوره فرهنگي خدمت ترسره کول خپله پراقتصادي لېوالتیا باندې د لیکوال د فرهنگي مینې او جذبې غلبه او واکمني څرگندوي. دلته یو شمېر لیکوالو سره دا وېره وي، چې لیکوال یو ځل له خپل چاپیریال څخه لرې او پردی شو، بیا نو بېخي پردی شو او راخپلول یې ډېر گران دي، خو زموږ یو زیات شمېر لیکوالو لکه عبدالملک بېکسیار، زرین انځور، لطیف جان بابي او په

لسگونو نورو دا ثابتہ کره، هغه څوک چې د ملتپالنې او ژبپالنې په څم کې رنگېدلي وي که هغه د دنيا هر گوټ او هرې ټولنې ته لار شي، د بلې ټولنې رنگ او خوند يې د زړه او ذهن چاپېريال، مينه او ولوله نه شي بدلولاى.

وکیل شينواری هم د خپل ذهني بلوغ په داسې يو پړاو کې بهر مېشتی شو، چې پردي کلتور او د هغو مصنوعي بڼکلا او ځلا يې پر هېوادنۍ مينې او ولولې د بدلون اغېز شيندلای نه شو. ځکه نو همغه هنرمند او همغه وکیل شينواری چې و همغه پاتې شو.

(زړه کلا) د ده د لنډو کيسو لومړنۍ ټولگه ده چې زموږ د ټولنې د بېلابېلو اړخونو په تېره بيا د شلکلنې جگړې او د هغې د بدمرغيو ژوره انځورنه په کې شوې ده.

دا چې د دې لنډو کيسو يو شمېر کرکټرونه رواني ناروغان دي دا هم څه ناڅاپي خبره نه ده، دا هم په ژور او رواني ډول د هغې رنځورې ټولنې تصوير دی، چې په څه کم دويم لسيز ژوند کې له هر ډول ناروغيو سره مخ شوې، وگړي يې د مختلفو گروهو په ځېل کې راټاله شوي او يو د بل مرگ ته روزل شوي دي.

ليکوال په ډېر مهارت سره په دې بريالی شوی، چې په (زړه کلا) کې د خپلې ټولنې او خپل هېواد او پر هغو د تېر شوي ناتار تصوير وړاندې کړي. په دې ليکنه کې ليکوال څرگندوي

چې کله په ټولنه کې د هغې وگړي پر بېلابېلو متضادو افکارو وېشل شي، لومړی ذهني او بیا فزیکي تکرار منځته کېږي او ټولنه له گډوډۍ سره مخامخېږي او د هغې د ارزښتونو د له منځه تلو سبب کېږي. په (زړه کلا) کې هم د کلي د خلکو او ان د یوې کورنۍ د غړو ذهني اختلاف د دې سبب شو چې ټوله کلا ونړوي او بیا د یو بل پر ضد مورچلونو جوړ کړي، پلار د زوی او زوی د پلار پر ضد ودرېږي. په (بدې) لنډه کیسه کې لیکوال د (احساس) او (مجبوریت) ترمنځ د مقابلي انځور وړاندې کړی او دا ښيي چې که په ټولنه کې د مجبوریت عامل ختم شي، نو د ټولنیزې ناروغۍ او فساد مخه نیول کېدی شي. دی په دې کیسه کې د کیسې د مرکزي کرکټر د احساس وروستی مقاومت څرگندوي چې له خپل مجبوریت سره سره یې د بدو په مقابل کې څرگندوي، خو هغه ته هم په گران قیمت پرېوزي.

په (زړه کلا) کې د راغلو لنډو کیسو یوه ښېگڼه دا هم ده چې اکثره لنډې کیسې یې مثبت پیغامونه لري، لیکوال د پېښو کټ مټ بیان پسې نه دی تللی، بلکې پېښې یې داسې غځولي چې لوستونکي ترې د ژوند لپاره یو مثبت پیغام ترلاسه کړي. د لیکوال اساسي رسالت او د یوه ادبي اثر ښېگڼه هم په دغه ځای کې ده چې لیکوال په دې بریالی شي چې هم د پېښې انځور وکارې او هم داسې یوه پایله د لوستونکو مخې ته کېږدي چې هغو ته د خلاصون او ژغورلاره وروښيي.

وکیل شینواری په (باران او بنیادمان) لنډه کیسه کې لوستونکي ته دا څرگندوي، چې د یوې ټولنې خلک که په ډله

بيز ډول پر ټولنې باندې د يوه راخوړ شوي غم او ناتار درملنې ته ورو دانگي، نو د خلاصون لاره يې شته او که نه يو د يو هيلې او بل د بلې هيلې ته ناست وي، د عمل پر ځای پر خبرو بوخت وي نو د ټولو مخ به د ژوند او کور پر ځای د هديرې پر لوري شي. په (ماران او بنيادمان) کيسه کې همدا مفهوم وړاندې شوی، هلته مارانو د کلي باغ کې ځای نيولی او هر کليوال چې باغ ته ورځي بېرته ترې ژوندی نه شي راوتلای، نو ځکه خو په پای کې د ټولو کليوالو هديرې ته مخه شوه.

په (کلي او موټر) کې هم همدا شان يو ستر ټولنيز او هېوادنی آرمان نغښتل شوی او د ټولنې د پرمختيا او هوساينې لپاره يې لاره په گوته کړې ده، په دې لنډه کيسه کې موټر د يو هېواد، موټروان د يو لارښود يا مشر او سورلي د خلکو لپاره سمبول ټاکل شوي. د لارې او سرکونو ويجاړي د هېواد ناوړه سياسي حالات گڼل کېږي، چې که چېرې موټر زوړ وي، لارې هم خرابې وي او موټروان هم نوی او تنبل وي او بيا لا دا چې د يوه زاړه موټر لپاره خو نوي او بې تجربې موټر چلوونکي راټول شوي وي او هريو د موټروانۍ د عوه کوي نو خداى خبر که سورلۍ تر خپله ځايه ورسوي. له دې کيسې نه داسې پيغام ترلاسه کېږي چې که پر يو هېواد جگړه تېره شوې وي او هېواد خپل شوی وي، نو د هغه لپاره يو انډيال (مفکر) او مدبر لارښود ته اړتيا ده چې خپل هېواد له اغزن سياسي چاپېريال او ناخوالو څخه راوباسي.

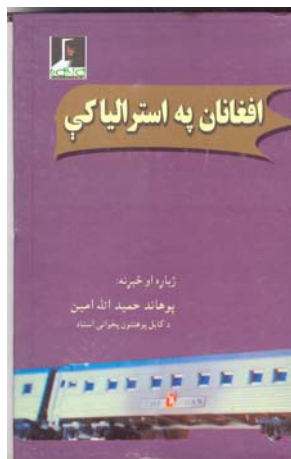
(ترلي غوټه) او د (ډولۍ) د جگړه ييز مهال د پېښو دروونکي انځورونه وړاندې کوي. په دې لنډو کيسو کې ځينې داسې لنډې کيسې هم شته چې هغه د انسانانو (وگړو) رواني حالت څرگندوي لکه (خوب، پښېمان، څپرې او اندېښنې). په دې کيسو کې لوستونکي د کيسو د کرکټر د رواني حالت تل ته ورننوي او له هغه څخه يوه ټوليزه نتيجه او پيغام ترلاسه کوي. په پښتو ادب کې داسې لنډې کيسې چې د انسان روحي حالت انځورنې ته زياتې ځانگړې شوې وي، ډېرې نه دي. د دې ټولگې يوه بڼېگڼه دا هم ده چې دا برخه هم په کې رانغښتل شوې ده.

د دې ټولگې پر هره لنډه کيسه ډېرې خبرې کېدې شي، د گڼو بڼکلاوو ترڅنگ به ځينې نيمگړتياوې هم ولري، خو پر هراړخ به يې درانه لوستونکي او کره کتونکي تر چاپ وروسته خپله قضاوت وکړي او وبه يې ارزوي، خو زه د دې کيسو د يو لوستونکي او د ادب د يوه مينوال په توگه د ژبنې بيان، د فکر د پوخوالي او د مثبتو پيغامونو له پلوه دا ټولگه يوه بريمنه او شتمنه مجموعه بولم، ليکوال ته يې مبارکي وایم او د نورو بريو هيله يې کوم.

په ټوله فرهنگي مينه
پوهنيار محمد اسمعيل يون
۱۳۸۰ل کال
پېښور- پښتونخوا

((افغانان په استرالیا کې)) زموږ د تاریخ یوه بله پاڼه

افغانانو د تاریخ په اوږدو کې له ویار په ډکه ډېرې کارنامې کړي، خو دا کارنامې لکه څنګه چې دې هغسې د لیک په دایره کې نه دي راغلي او له خپل شان او کیف سره سمې نه دي ځلول شوي. نه یوازې تر هېواده بهر د افغانانو د اتلولیو د تاریخ ډېر ګوټونه ناڅرګند پاتې، بلکې په کور دننه کې هم داسې سترې تاریخي پېښې او تاریخي شخصیتونه شته چې پوره او کره څرګندتیا او ځلا یې لا اوس هم ډېر کار اوزیار غواړي.

له نېکه مرغه په دې تېرې یوې یوې نیمې لسیزې کې د افغانانو د تاریخ په تېره بیا معاصر تاریخ په باب ګڼ شمېر اثار چاپ شوي، دې اثارو کې د بهرنیو افغانپوهانو او خپله د افغان لیکوالو دواړو اثار شامل دي، چې د افغانستان د تاریخ ډېر تیاره ګوټونه یې روښانه کړي دي. دا دی ((افغانان په استرالیا کې)) تاریخي اثر ددې لړۍ یوه بله مهمه کړۍ ده، چې

د هېواد پياوړي ليکوال استاد پوهاند حميد الله امين ليکلی دی.

دا تاريخي اثر لکه څنگه چې له نامه څخه يې ښکاري په استراليا کې د افغانانو ژوند، مهاجرتونو، کار، فعاليت او تجارت ته مختص شوی دی. په دې کتاب کې استراليا ته د افغانانو د لومړي مهاجرت، د لارې د ستونزو، هلته د مېشته کېدنې، په استراليا کې د دوی پروړاندې د تبعیضي چلند، د افغانانو د کار، فعاليت، تجارت او په مجموعي ډول د افغانانو د کارنامو په باب هر اړخيز معلومات وړاندې شوي.

ليکوال په ډېر دقت سره د هغو بهرنيو ليکوالو اثار چې په استراليا کې د افغانانو په باب ليکل شوي، له نظره تېر کړي او خپله يې هم د معلوماتو د راټولولو لپاره استراليا مېشتو پخوانيو او اوسنيو افغانانو ته د لومړي لاس اخځ په توگه مراجعه کړې او کره معلومات يې ترې راټول کړي دي. د استراليا بېلابېلو سيمو ته چې کوم ځای کې د افغانانو د ژوند څرک لگېدلی يا ترې د کورونو او مسجدونو په څېر ژوند نښې پاتې، ورغلی او په تصويري او نقشه ييز ډول يې دا اسناد په کتاب کې خوندي کړي دي. د دې کتاب له لوستو څخه سړی دا نتيجه اخيستلای شي، لکه څنگه چې افغانان په جنگ، توره او مېړنتوب کې مشهور دي، تر هغه زيات په زغم، تحمل، فرهنگ جوړونه او تمدن جوړونه کې ښه استعداد لري، خود

افغانانو د استعداد دې اړخ ته لیکوالو خصوصاً بهرنیو لیکوالو ډېره پاملرنه، نه ده کړې. له نېکه مرغه چې په دې اثر کې پردې اړخ باندې هم زیاته رڼا اچول شوې. لیکوال په استرالیا کې د افغانانو په باب لیکي: ((دوی د پینځو کلونو لپاره د استرالیا په لویې وچې کې د ترانسپورتي نظام بشپړ کنترول په لاس درلود، ځکه نو د نولسمې پېړۍ په دویمه نیمايي او د شلمې پېړۍ په لومړیو شلو کلونو کې په استرالیا کې د تجارت او اقتصاد وده او همدا شان د استرالیا په مرکزي برخو کې د علمي څېړنو پرمختګ ټول د دوی د زیار او هاند نتیجه ده.))

لیکوال زیاتوي:

((اوس د استرالیا حکومت هغه جوماتونه چې دوی (افغانانو) جوړ کړي وو، د دوی یو شمېر کلي او حتی هدیرې د هېواد د تاریخي اشارو په توګه پېژني او د هغو ساتنه کوي، ځینې پارکونه، سړکونه او حتی د غرونو څوکي د دوی په نومونو یادېږي او هغو اورګاډو چې په جنوبي استرالیا کې د دایلاید له ښار څخه په شمالي استرالیا کې د Alice Springs ښار ته په پخوا وختونو کې تګ راتګ کاوه او د افغانانو په نوم یادېده، یو ځل بیا یې (Ghan Express) په نامه چې هماغه تاریخي نوم دی په فعالیت پیل کړی دی.))

((افغانان په استرالیا کې)) اثر پر یوې پیلیزې او سریزې
سربېره یوولس څپرکي لري، چې ((اوبان په استرالیا کې)) پر
موضوع پیل او د ((افغانانو کلتوري انحلال)) پر موضوع پای
ته رسېږي. لیکوال د هرې موضوع په باب مستند شواهد،
تصویرونه او اسناد وړاندې کوي او لوستونکو ته د افغانانو د
ژوندانه په هکله یو روښانه تصویر وړاندې کوي.
د کتاب اوچتې معیاري ژبې او کسه ییز بیان د اثر خوږلني
نوره هم زیاته کړې ده او لوستونکی تر پایه له ځانه سره ساتي.
زه قدرمن استاد پوهاند حمید الله امین ته د دغه خورا مهم
کتاب د لیکلو او چاپ له امله مبارکي وایم او رڼا علمي مرکز
ته کورودانی وایم، چې دا قیمتي اثري چاپ کړ او درنو
لوستونکیو ته هم ددې مهم کتاب د چاپ مبارکي وایم او د
لوستو بلنه ورکوم.

په مینه او درنښت
اسمعیل یون
جلال اباد

د فریاد سوي فریادونه

کله چې څوک د افغانستان په تېره بیا ختیزې سیمې او په هغې کې بیا د لغمان ولسي شاعرۍ ته نظر کوي، نو فریاد ورته د یوې نامتو او یادې خبرې په توګه په نظر ورځي.

د فریاد شعر له نږدې درې نیمو لسیزو راهیسې د محلي او وطني سندرغاړو له خولې زمزمه کېږي او خپله سندریزه فضا پرې ګرموي. په ختیزو سیمو، د افغانستان په نورو ډېرو برخو، ان په لږې پښتونخوا کې به داسې خلک کم وي، چې هغه دې موسیقي په تېره بیا ولسي

موسیقي اوري او د فریاد له نامه سره دې اشنا نه وي. دا خبرې ددې ښکارندويي کوي، چې دفریاد شعرونه د موسیقۍ په ټول پوره او کره دي او د ولس ذهن یې منلو او هضمولو ته تیار دی.

د ولسي شاعري يوه غټه بښکښه همدا ده، چې د ولس له ذهني کچې سره سم حرکت کوي، د هغوی شوق، ذوق، انگېرنې او خوښونې په کې منعکس کېږي او د مانا باريکي دومره دروند نه وي، چې د چا پر ذهن بار شي.

ولسي شعر ته ځکه ولسي وايي، چې د ولس په ژبه ويل کېږي اولیکل کېږي، د هر لغت له لغوي او اصطلاحي مانا سره د ولس ذهن روږدي وي، د وزن او اهنګ له پلوه هم ولسي شعر هماغه اهنګ تعقيبوي چې د ولسي ژبې له اصلي سکېنت او رغېنت څخه راټوکېدلی وي. ولسي شعر ځکه د ولس خوښ وي، چې د تصنع او تکلف باريکي نه وي زغملی لکه څنګه چې په خپله بې تکلفه او بې ریا ژوند کوي، د غسې بې هنري پنځونې هم بې ریا او بې تکلفه وي.

کله چې موږ د فرياد صيب شاعري مطالعه کوو، نودده شاعري کې هم د رښتينولۍ او ناتکلفۍ دا عنصر له ورايه معلومېږي، فرياد په خپله شاعري کې هېڅ وخت داسې نه دي کړي چې کلمې واړوي راواړوي، مفهوم په کې ورک را ورک کړي، تصنعي وزن او اهنګ جوړ کړي او د خلکو په اصطلاح ځان داسې وښيي چې وگورئ زما شعر دومره ژور او دقيق دی، چې له ډېرې مانا بې څوک پر مانا نه پوهېږي، زموږ په اوسني روان شعري بهير کې يو شمېر شاعران د مانا د فقر پر رنځ اخته دي، بيا نو کوښښ کوي پر کلمو باندې د فشاري او تحميلي

اهنگ له تپلو او د کلمو د نامناسب ادلون بدلون له لارې خپل معنوي فقر پټ کړي او بیا داسې تظاهر کوي، چې گنې زما شعر خو دومره ژور دی چې هر څوک یې پر مانا نه پوهېږي، حقیقت دا وي چې په دا ډول تکلفي او تصنعی شعرونو کې چې اصلاً د احساس جوهر نه وي، نو څوک به یې پر مانا څنگه پوه شي.

له نیکه مرغه چې د فریاد شعرونو ته د تکلف او تصنع ناروغۍ لاره نه ده پیدا کړې، دده شعر چې سړی لولي نو په یو ځایي ډول یې یوه پوره مانا ذهن ته وړانتقالېږي او چې یې د (بخت زمینی) په شان نامتو سندرغاړې، په سندرو کې وایي نو سړی ترې لا پوره مانا او خوند اخیستلای شي.

زه د فریاد ددې ټولگې د شعرونو په سربیزه کې له هماغه پیل په ولسي ادب او له هغه سره په تړاو کې دده پر شعرونو وغږېدم او هغه خوند چې تل ماترې اخیستی دی مجبور یې کړم دا پورته کړنې ولیکم، دا خبره مې له یاده ووتله چې ووايم اوس زما مخې ته دده د غزلونو یوه ټولگه پرته ده، څرنگه چې دده غزلې هم ډېرې د سندرغاړو له خواله موسیقۍ سره گډې ویل شوي دي، نو کوم رنګ او خوند چې دده په شعرونو کې شته او ما ورڅخه یادونه وکړه، غزل یې هم له هماغو صفاتو یا تر هغه زیات خوندور دی، نو ځکه مې دا یادونه ضروري وبلله چې که ما یې دغه ټولگه لوستلې هم نه وای د نورو ټولگو له

مخې مې ليکنه پرې کولای شوه، ځکه دلته زما موخه دده ټوله شاعري ده.

فرياد چې څه شعرونه ليکلي که هغه عشقي بڼه لري يا حماسي او يا يې هم هېوادني مسايل بيان کړي، نو په ټولو کې دې په خپله د يوه کرکټر په توگه صادق او رښتيني دی، ځينې ادبپوهان په دې نظر دي، چې هر هنري اثر په تېره بيا ادبي اثر خپله د ليکوال د ذهني او عيني ژوند يوه تابلوه ده. بريالي ليکوال همغه دي، چې خپل ټاکلی روح، درد او احساس او د ژوند واقعي حالت د الفاظو د اعجاز په زور خپل هنري اثر ته وړانتقال کړي، دا چې فرياد ترکومه حده په دې کې بريالی دی چې د الفاظو ډېرې ښکلې تابلوگانې لوستونکو ته وړاندې کړي، په دې برخه کې به په خپله لوستونکي قضاوت وکړي، خود خبره ډېره څرگنده ده، چې فرياد هر څه ليکلي د صداقت او درد له مخې يې ليکلي دي، وگورئ د (لور) په نامه يوه غزل يې، دده د فردي ژوند يو رښتيني انځور وړاندې کوي:

راته ياد پرې ډېره ډېره نازولې لورې
تانه مې زار کړې په زرواره زمانې لورې
دا ستا په ياد زه په پردي وطن کې شپې تېروم
د پسرلي ښکلې وږمه يې زما ښکلې لورې
دلته په دې وطن کې هر څه هر څه ډېر دي مگر
چوپه چوپتيا ده ته به شوخه گرځېدلې لورې

هر څه به هېر کړم خوستا اوښکې مې شوې داغ د
زرگي
چې د راتلو په وخت کې تاراته ژړلې لورې.

همدارنگه دده هغه بل شعر چې (مور) يانې د ژوند تر ټولو
مقدس موجود ته يې ليکلی دی، هم له ډېر زيات سوز او درد نه
ډک دی:

چې ظالمانو ځورولې مورې
په دې حال مانه وای ليدلې مورې
مقام دې لوړ دی تر اسمانه رسي
ای درد بدلې ځور بدلې مورې
ستاله زخمي زخمي ټټره لوگي
په کړاوو کې لوبېدلې مورې
څوک به دې وپوښتي چې څه تېر شوي
له خپل تقديره ژړېدلې مورې.

د فرياد غزلونه نه يوازې د موسيقۍ د اهنگونو په ټول پوره
او کره دي او سندرغاړو ته تيار ديو کمپوز شوي شعر بڼه لري،
لکه څنگه چې مويادونه وکړه له ځانگړي فردي او اجتماعي
سوز او درده هم ډک دي، وگورئ دا غزل يې:

ماد ځان په ویر کې دواړه سترگې سرې کړي
 په ژړا ژړا مې دا سوې نارې کړې
 مومنانو که په داد مې ورسېږئ
 ظالمانو مې له تنه غوښې پرې کړې
 نه مې خپل شته، نه مې دوست چې مې پکار شي
 رقیبانو ځکه ټوکې مسخرې کړي
 په زړگي مې د هجران تورې تیارې شوې
 تا چې زلفې پر سپین مخ خور ورې کړې
 د گلونو په دیدار مشغول او مست وم
 هره خوا مې د گلونو نندارې کړې
 تور بانه لکه خنجر په زړه رابښخ شو
 زړه زخمی شو تورو وینو فوارې کړې
 خاص د مینې تقدس او احترام و
 چې ما ځان باندې قبولې غرغړې کړې
 مفلسي او بېکسي دې دواړه ورک شي
 گنې یار به په ما کله دا نخرې کړې
 ای فریاد عاشق الله سزا دې همدا ده
 چې بې رحمه بې وفاته دې اسرې کړې

بله بېلگه یې هم وړاندې کوو:

زه د يار په درد و غم کې لېونی شوم
کور او کلی رانه پاتې سارانۍ شوم
محبت دې په ماهسې چارې وکړې
د مجنون غوندې د خلکو خندنی شوم
رانبکاره شه په مکېز او په نخرو کې
د بېلتون له لاسه سوی سپېلنی شوم...
همداسې تر پايه..

په دې شعري ټولگه کې د فرياد د شاعرۍ د دېرش کلن بهير
متفرقه شعرونه راغلي دي، البته تر دې دمخه هم د فرياد د
شعرونو دوه ټولگې چاپ شوي دي. خو دده د ټولې شاعرۍ
پرمختيايي بهير ته چې موږ وگورو، شعري پرمختيايي بهير
يې لکه د سمندر گيو د اوبو د بهير په شان آرام آرام روان دی،
داسې نه دی لکه د سيلاب د اوبو په څېر چې یو ناڅاپه
راپيدا شي، چټک سرعت سره بېرته ختم شي. دده په شاعرۍ
کې دده فطري ذکاوت او شاعرانه طبيعت ډېر موثر ښکاري،
هغه شاعري چې ورو خو متداوم پرمختگ کوي، عمري يې هم
زيات وي نظر هغې شاعرۍ ته چې يو دم وده وکړي.

فرياد نه يوازې يو شاعر دی، بلکې يو ټولنيز، سياسي او
فرهنگيالي شخصيت هم دی، ليکوال دی او اديب، د رزم او
بزم د دواړو مجلسونو لېوال او گډونوال دی. سندريز محفلونه
يې تر هر چا زيات خوښېږي، لکه څنگه چې د شعر پر صورت او

خیال پوهېږي، دغسې د موسیقۍ په سُر او تال هم ډېر ښه
پوهېږي، روزنیزه خوا یې هم ډېره غښتلی ده او تر اوسه یې په
سلگونو ځوان شاعران او لیکوال روزلي او تشویق کړي دي،
ملتپالنه یې تر هر چا زیاته خوښېږي او پښتو پالنه کې خو
دومره زړور دی چې ډېر امتیازونه یې د پښتنو له سره قربان
کړي دي.

پر ځان متکي او باوري شخص دی، د ژوند هرې ناخوالې ته
یې اوږه ورکړې او ورکوي یې او د ژوندانه مایوسی ته یې ځان
نه دې تسلیم کړی، زه نور د درنو لوستونکو وخت نه نیسم، د
هوډمن ژوند او پر ځان باوري شاعر فریاد صیب ته دده د
درېیمې شعري ټولگې د چاپ له امله د زړه له کومي مبارکي او
د نورو هنري پنځونو په هیله یې یم.

په مینه

اسمعیل یون

کابل

۲۲۱۱۱۳۸۴

افغانستان د مکياويلي په سياسي فورمولونو کې

سياسي او ټولنيزې چارې د سياسي هغو په شان نه دي، چې د رياضي او کيمياوي فورمولونو په واسطه حل او اوارې شي، د سياسي او اجتماعي پېښو په ډلبندۍ او پايلو کې

وخت او شېبې، ځای او ځایګی، احساسات او عواطف، ضوابط او روابط، استثنا او واقعات او نور ډېر مسایل خپل خپل اغېز لري، خو ساينسي مضامين او مسایل بيا د خپلو ټاکلو علمي فورمولونو تابع دي، چې پورتنی یاد شوي مسایل په کې اساسي نقش نه لري، خو هغه

ټولنيزې پېښې چې په متواتر ډول د تجربو له لابر اتوار او تلې وي، د يو لړ اجتماعي فورمولونو تابع ګرځي، متلونه او ځينې ولسي اصطلاحګانې، چې د ولسي او ټولنيز ژوند لپاره د پرله پسې تجربو نچور دی، د اجتماعي ستونزو، لانجو او مسایلو د حل او ثبات لپاره غوره اجتماعي فورمولونه دي. سياسي

مسایل ، پېښې او کړکېچونه ، چې د ټولنیز ژوند یوه اساسي برخه ده ، هم د پرله پسې تکرار او ورته والي له مخې مشخصو فورمولونو ته ورداخلېږي. سیاستوال د سیاسي پېښو له ورته والي څخه د خپلو سیاسي موخو د ترلاسه کولو لپاره د یوې تجربې په توګه په آنې ډول ګټه پورته کوي ؛ د پېښو تحلیل ، شننې ، شالید او مخ لید ته دومره زیات فکر نه کوي ، خو سیاستپوهان بیا د پېښو تل ته ورننوزي ، ژور فکر کوي او په پای کې د ګڼو سیاسي پېښو له ورته والي څخه د راتلونکو پېښو او لاندو د حل لپاره یو سیاسي فورمول جوړوي. ددې سیاسي پېښو د فورمول ځانګړتیا دا وي چې نه یوازې په یوه واحده ټولنه کې د تطبیق وړ وي ، بلکې د نورو ټولنو سیاستوال هم ترې ګټه پورته کولای شي. سیاستپوهان د مقدوني سکندر د بریالیتوب راز په دې کې ګڼي ، چې د ارستو په شان د یو ژور فکري سیاستپوه افکار یې تر شا پراته وو ، سکندر د ارستو له سیاسي فورمولونه څخه په ګټې اخیستنې ، د نړۍ پر فتحې بریالی شوی و ، د هر هېواد د نیولو او ایلولو لپاره د لویې بریتانیا د سیاستپوهانو سیاسي فورمول همغه و ، چې : ((تفرقه واچوه ، حکومت وکړه او یا هم ((بېل یې کړه ایل یې کړه)) د نړۍ هر بریالی سیاستوال چې ګورئ ، د بریالیتوب راز یې په همدې کې دی چې د سترو سیاستپوهانو سیاسي تیوري یې عملي کړي دي.

نيكولو مكيلاوييلي د نړۍ د ډېرو سترو سياستپوهانو په جمله کې هغه سياستپوه دی، چې نوم يې تر هر چا زيات ځلېدلی او د نړۍ پر سياسي چاپېريال خور دی.

مكيلاوييلي د ۱۴۲۹م کال د مې مياشتې پر درېيمه نېټه په فلورينس کې زېږېدلی او د ۱۵۲۷م کال د جون پر ۲۲ مې يې د ۵۸ کلونو په عمر له نړۍ څخه سترگې پټې کړي دي، د عمر ډېر کلونه يې په دربار کې په سياسي چارو، سياسي مطالعې او درباري لانجو کې تېر کړي دي، همدې عواملو دی په سياسي چارو کې د پوره تجربې او ذکاوت خاوند کړ. کله چې يې د درباري غوره مالانو په وجه خپله دنده له لاسه ورکړه، نو لازيات سياسي تفکر او ژورتيا ته متوجه شو او په نتيجه کې يې مهم اثر ((ټولواک)) رامنځته کړ، چې نژدې د ۴۸۰ کلونو په بهير کې يې د نړۍ پر سياسي فضا فکري واکمني وکړه او کوي يې. دا کتاب د مكيلاوييلي د پرله پسې مطالعې او تجربې يو داسې نچور او غورچاڼ دی، چې د متن هر پراگراف، هره جمله، هره کلمه او هر توري يې په ډېر دقت ليکل شوی دی. کله چې سړی دا کتاب لولي، نو هېڅ جمله او هېڅ ترکيب ورته زيات نه ښکاري، چې سړی فکر وکړي دا يو زياتي ترکيب دی او بايد نه وای په کې راغلی، داسې لکه د رياضي د عددنو او فورمولونو په شان چې هر عدد ځانته خپل خپل ځای ډکوي او له حذف سره يې مطلوبه نتيجه له منځه ځي.

ددې کتاب د لیکلو یو هدف دا و، چې د ایټالیا د هغه وخت واکمن له سیاسي تېروتنو وژغوري او په ایټالیا کې د یوه مضبوط نظام د جوړولو لارې-چارې په ګوته کړي، خو په دې کتاب کې شل شوي او افاده شوي سیاسي مسایل دومره ژور، دقیق او پراخ وو، چې نه یوازې د یوې واحدې ټولنې د واکمنو لپاره ښې لارښوونې وې، بلکې په ټوله نړۍ کې یې د سیاسي ستونزو، کرکېچونو او ناروغیو د اوارۍ اودرملنې لپاره د ښو کاري نسخو کار هم ورکړ، په همدې وجه دا اثر د نړۍ په یو زیات شمېر سیاسي کړیو کې مشهور شو، ان تردې چې یو زیات شمېر سیاستوالو او سیاستپوهانو په سیاسي چارو کې یو شمېر ناعاطفي او جابرانه مسایلو ته د جواز په پلمه ناسم او د ولسواکۍ خلاف بللی دی، خو بیا هم هغه سیاستوال چې سیاست، اخلاق او عواطف سره بېلوي او سیاست یوازې د ګټو د ترلاسه کولو وسیله ګڼي او د اخلاقي ایډیالونو تابع یې نه ګڼي، دا کتاب یو مهم تیوريک اثر ګڼي، ددې اثر یوه لویه ځانګړنه دا ده چې تیوري او نظریات یې د زمان او مکان تابع نه دي؛ دا اثر چې د هرې ټولنې یو سیاسي وګړی په ځیر سره لولي، نو دخپلې ټولنې د ګڼو پېښو او ګڼو سیاسي کرکټرونو انځورونه به په کې وګوري، سړی فکر کوي چې دا پېښې اودا کرکټرونه د دوی په ټولنه کې تېر شوي او ده په خپلو سترګو لیدلي دي. موږ چې کله دخپلې ټولنې

سیاسي پېښې گورو او بیا په هغو کې بېلابېل کرکټرونه مطالعه کوو او بیا دا کتاب گورو، نو فکر کوو لکه مکياويلي چې دا کتاب د افغاني ټولنې لپاره لیکلی وي، مکياويلي چې د مختلفو واکمنو کوم مختلف خصوصیتونه په گوته کړي او له هغو څخه راتوکېدلو پایلو ته یې اشاره کړې، د هغو هره بېلگه موږ په خپله ټولنه کې موندلای شو، مکياويلي وايي: ((ناورین به د ډېر لږ وخت لپاره د خلکو په ذهنونو کې پاتې شي او ډېر کوچنی بلل کېږي، خو که ممکن ژر تر ژره خپلو شویو خلکو ته مرستې ورسوي، دا مرستې به تر ډېره د خلکو په ذهن کې پاتې شي او له امله به یې د واکمن نوم په ډېر درنښت یادېږي)).

د پورتنۍ جملې د عملي تطبیق بېلگه موږ په خپله ټولنه کې گورو، په کابل کې مختلفو تنظیمونو ډېره مرگ ژوبله وکړه او پر خلکو یې یو ستر ناوړین خور کړ، د همدې ناوړین په نتیجه کې دوی د زیاتې شتمنۍ څښتنان شول، کله چې ناوړین پای ته ورسېد، همدا ناوړینوال اوس پر هغو خلکو د خپلې شتمنۍ په زور حکومت کوي او په پارلماني ټاکنو کې یې هم د همغې نامشروع شتمنۍ په زور تر ټولو زیاتې رایې راخپلې کړي دي. مکياويلي وايي: ((سخت او زړه سوی واکمن د حقارت او کرکې خواته راکارې)) دلته له ((سخت او زړه سوی واکمن د مکياويلي مقصد هغه سخت دی، چې واکمن یې یا له خپله

جېبه اويا هم د بېت المال له کڅوړې کوي، چې دا ډول سخاوت په پای کې واکمن له فقر سره مخامخوي او کله چې يو واکمن د فقر مرحلې ته ورسېد، په سخاوت بلد ولس بيا له فقير واکمن څخه ملاتړ نه کوي. مکياويلي د يو واکمن لپاره تر حده زيات زړه سوی هم مضر بولي او وايي له هغه واکمن څخه چې خلک دوېرې احساس ونه کړي، د هغه ملاتړ نه کوي. همدا نظر خوشال بابا هم ورکړی او وايي: ((حاکم چې قهر او مار چې زهر ونه لري)) مانا دا چې خپل جوهر او خصوصيت نه لري.

مکياويلي هغه واکمن بريالي گڼي، چې په بېلابېلو لارو له خلکو پانگه راټوله او بېرته يې خلکو ته خبرات کړي. دا ډول سخاوت دوراني حرکت لري، چې تمامی يې نه شته، ځکه نو واکمن ټول عمر د خلکو په زړونو کې محبوب پاتې کېږي، موږ په خپله ټولنه کې دا ډول ډېرې بېلگې لرو، چې د خلکو د شتمنۍ لوټوونکي او بېرته پر خلکو د هغې د يوې برخې مصرفوونکي ته خلک (ځوانمرد) او (ډوډۍ مار) وايي او له ځانگړي درناوي څخه برخمن وي.

مکياويلي د دې پوښتنې په ځواب کې چې خلک بايد له واکمن څخه وېره ولري او که له هغه سره مينه؟ وايي چې وېره تر مينې غوره ده. دده په نظر له واکمن څخه وېره په ټولنه کې د سولې او ثبات سبب گرځي، عامه شتمني په کې خوندي کېږي

اوله واکمن سره مینه یو اختیاري کار دی، چې ورو ورو انارشی او گډوډۍ ته لار اواروي، له واکمن څخه د وېرې او له هغه سره د مینې بېلگې موږ په خپله ټولنه کې لرو، د امیر عبدالرحمن خان او سردار محمد داوود خان شخصیتونه او حکومتونه هغه بېلگې دي، چې خلکو ترې وېره احساسوله، ځکه نو پر دې وخت عامه نظم ټینګ و، داسې حکومتونه او واکمن چې خپل پرستیژيې له لاسه ورکړي و او خلکو ترې ویره نه احساسوله، ورو ورو په انارشی بدل شوي دي، مکیاویلي وايي: ((څوک چې د نویو قوانینو او اصلاحاتو د پلي کولو مشري پر غاړه اخلي، په حقیقت کې د هغو خلکو دښمني پر غاړه اخلي، چې په تېرو قوانینو کې سوکاله وو)).

کله چې په افغانستان کې د هر نوي متمدن قانون د تطبیق لپاره هڅه شوې ده، نو دودیزوالو یې د ځاني گټو له امله مخالفت کړی دی، او غوره بېلگه یې د غازي امان الله خان اصلاحات وو، چې ارتجاعی ځواکونو یې مخالفت وکړ.

مکیاویلي وايي: ((د بخت په زور حکومت ته رسېدل اسان دي خو د واکمنۍ ټینګول یې سخت کار دی)).

د استاد کاندید اکاډیمیسن محمد صدیق روهي په وینا ((افغانستان د استثناتو هېواد دی، دلته د سیاسي پېښو وړاندوینې نه کېږي، یانې ځینې سیاسي پېښې او

شخصیتونه په کې په استثنایي ډول رامنځته کېږي، چې د خلکو سیاسي برخلیک ټاکي)).

که موږ خپله ټولنه د مکياويلي او استاد روحي په پورتنیو فورمولونو کې واچوو، نو له پوره واقعیت سره به مخ شو، په افغانستان کې د سقاو زوی واک ته رسېدل، ځکه یوه استثنایي پېښه ګڼل کېدی شي، چې دا سې خلک هېڅ ډول تګلاره او فکر نه لري، نو څنګه واک ته رسېدلای شي؟ دغه راز که په امرېکې کې د سپټمبر د یوولسمې نېټې پېښه نه وای رامنځته شوې، کېدی شي په افغانستان کې د لنډ مهالي، منځمهالي او انتخابي حکومت په نامه اوسني سیاسي اصلاحات اصلاً هېڅ رامنځته شوي نه وای. د بخت په زور واک ته رسېدلي خلک په رښتیا هم تر هغه پورې په واک کې وي، چې بخت ورسره ملګری وي، ځکه دا ډول خلک تر واک د مخه او وروسته د واک د نیولو او ساتلو لپاره کوم دقیق پلان او ستراتیژي نه لري. مکياويلي د وینو څښونکو او هغو واکمنو په باب، چې د برچې پر زور حکومت کوي وايي: ((څوک چې تل وینې تویوي، تل دې ځان لپاره توره ولري، ځکه ولس پرده او دی پر ولس باور نه کوي)).

موږ په افغانستان کې د داسې واکمنو بېلګې هم لیدلي، چې ټول عمر یې د خپلې واکمنۍ لپاره تر ځان د تورو د پوالونه

تاو کړي او هر کله چې دا د پوښتو له منځه تللي، نو واکمني او واکمنان هم له منځه تللي دي.

مکياويلي سياستوالو ته وړاندیز کوي او وايي چې بايد د خپل حکومت بنسټ ټينګ جوړ کړي، دی د يو مستحکم حکومت لپاره ښه قانون او ښې لښکرې اساسي عناصر بولي، دی اجيرې او مرستندويې لښکرې د يوه حکومت او واکمن لپاره بې ګټې ګڼي، د مکياويلي په نظر ((اجيرې او مرستندويې لښکرې د دښمن پر وړاندې بې زړه وي، بې نظمه وي، د جنګ پر وخت ميدان پرېږدي او د سولې پر مهال خزانۀ لوتوي))، موږ په خپل هېواد کې مرستندويې (رابلېل شوي او راغلې لښکرې) اجيرې ملېشې او نورې ډول ډول لښکرې وليدې، چې نه هېواد او نه هم هغه واکمن ته په ګټه تمامې شوي چې رابللي يې وي، بېرک کارمل پر شوروي لښکرو ډډه ولگوله، خويو وخت داسې راغی چې همدې شوروي لښکرو په پای کې له واکه څنډې ته کړ، ډاکټر نجيب الله د شمال پر بېلابېلو ملېشو ډډه ولگوله، خو په پای کې پر هغه برخليک اخته شو.

مکياويلي واکمنو ته توصيه کوي چې: ((د ولس شتمنۍ ته لاس ونه غځوي، ځکه خلک د پلار مړينه هېروي خو له پلاره ورپاتې شتمني يې له زړونو نه وزي)).

د پورتنۍ خبرې عملي بېلګې هم موږ په خپل هېواد کې وليدې، په افغانستان کې ډېر مرګونه او ظلمونه وشول، زياتره

عامه زیانونه او ظلمونه د خلکو له یاده ووتل، خو د نور محمد ترکی د (۷) او (۸) ګڼه فرمانونه، چې د خلکو د شخصي ځمکو د وېش او ولورپه باب صادر شوي وو او دواړه د خلکو په شخصي ملکیت او ژوندانه کې د مداخلې ستر عاملونه ګڼل کېدل، تر اوسه پورې د خلکو له یاده نه دي وتلي او آن یو شمېر سیاستپوهان یې په افغانستان کې د بحران د اوږدېدو ستر لاملونه ګڼي.

د مکيا ویلي دا کتاب (ټولواک) د سیاسي او ټولنیزو پېښو د شننې او تحلیل په باب ډېرې ژورې او پخې خبرې لري، چې هره یوه یې د کاني کرښه ګڼل کېږي، د کتاب د ټولو خبرو تحلیل او بحث پر ځای به ښه دا وي چې خپله د کتاب اصل ته وروګرځو.

په ټولیز ډول دومره ویلای شم لکه څنګه چې د حسابي معاملاتو د حل لپاره د ریاضي فورمولونو ته اړتیا ده، دغسې د دې کتاب محتویات د سیاسي ستونزو د شننې او حل لپاره د سیاسي فورمولو په توګه کار کوي، هر څوک چې په سیاسي چارو او معاملاتو کې ګوتې وهي، نو ورته بویه چې دا کتاب یو حل ضرور ولولي. ځوان او هڅاند لیکوال ښاغلي داوود حبیبزي چې د هېواد د سیاسي او ټولنیزو پېښو د شننې او د هغو په باب د یوه غوره او دقیق دریغ نیونې ښه لېوال او مینه وال دی، په افغانستان کې د سیاستپوهنې د علمي اثارو

کمنبت ته متوجه شوی او د همدې تشې د ډکولو په نېټه یې دا خورا مهم اثر له انگریزي ژبې څخه پښتو ته ژباړلی دی. دا اثر په خورا معیاري او کره پښتو ژباړل شوی او سړی یې له لوستلو څخه ډېر خوند اخلي، زه په داسې حال کې چې د ښاغلي داوود حبیبزي دا کار ستایم او دا په پښتو کې د ژباړل شویو اثارو په جمله کې له ژبني پلوه یو ښه پوره او کره اثر گڼم، د کتاب د چاپ له امله ده او میوند کلتوري ټولنې ته، چې دا کتاب یې خپورکې، مبارکي وایم، دغه راز له حبیبزي څخه هیله من یم، چې د نورو دا ډول مهمو اثارو ژباړې ته هم ملا وتړي، که چېرې دا اثر د هېواد راتلونکي سیاستوال ولولي او له گڼو سیاسي ستونزو څخه دیوې په حل کې هم ورسره مرستندوی شي او ستونزه په عادلانه ډول حل کړي، نو حبیبزي صېب به یې په ثواب کې شریک وي، د همداسې هیلې د بري په هیله.

په درناوي

اسمعیل یون

کابل پوهنتون

د ۱۳۸۵ ل کال د لړم ۱۰ مه

((يوه شپه دوه خوبونه)) او د هغو

تعبیرونه

په هره ټولنه کې چې اختناق خور شي، نو د ټولنې د نورو خواوو تر څنګ يې هنر او ادبيات هم خپل رنګ بدلوي، عموماً

د اختناق د دورې ادبيات د همغه اختناق تصوير انځوروي.

دا ادبيات زياتره، د خوند، خوښۍ او خوشالۍ لپاره نه وي، بلکې د اکثرو همغو ډول، ډول بدرنگيو انعکاسوونکي وي، چې د همدې ستم له امله راتوکېدلې وي.

((يوه شپه او دوه خوبونه)) هم په

افغانستان کې د اختناق د دورې د يوه مشخص پېر يا بهير انځور دی، چې شاعري يې د خوب په بڼه انځوروي.

شاعر خپل کلی د خپلې ټولنې د حال او ماضي ژوندانه د يو سمبول په توګه کارولی او په هغه کې يې د ژوند دوه بېلابېل پړاوونه او رنګونه (تر اختناق دمخه پړاو، تر اختناق وروسته مرحله) سره پرته کړي دي، شاعر يا ليکوال په کلي کې دواړه

حالتۀ انځور کړي دي او دا يې مجسم کړي، چې پخواني حالت تر اوسني هغه په هر ډول ښکلی او سوکال و.

د ليکوال په نظر په پخواني حالت کې د کلي يا ټولنې مانيز او نور مادي ارزښتونه خوندي وو، د مشر او کشر، خان او ملا او نورو دريځونه او صلاحيتونه مشخص وو، د همدغو صلاحيتونو د مناسب وېش له امله د کلي د متوازن پرمختګ او هوساينې چارې سمبالېدې، خو کله چې د يوه اختناق او بهرني فشار په نتيجه کې په کلي کې کشر د مشر، ملا د خان او بې مخه د مخور ځای ونيو، نو په کلي کې گډوډي رامنځته شوه، د ليکوال هدف له کلي څخه خپل هېواد دی، خو ده خپل کلي د خپل هېواد لپاره د يوه سمبول په توګه کارولی دی.

د خوب ددې کيسې په لړ کې بېلابېل کرکټرونه د سړي ذهن کې ژوندي کېږي، چې اکثره يې منفي رنگ لري او ددې علت هم طبيعي دی، دا ځکه چې د اختناق لوبغاړي طبعاً بدرنگ کرکټرونه دي، د کيسې د شخصيتونو د بيان لپاره ولسي يا بزګري ژبه کارول شوې او داسې بزګري ترمينالوژي يا اصطلاحات کارېدلي، چې که چاکليوالي ژوند نه وي تېر کړی يا يې بزګري نه وي کړې او يا هم له بزګرانو او کروندګرو سره نږدې پاتې شوی نه وي، پر مانا يې په اسانۍ سره نه شي پوهېدلای.

((يوه شپه دوه خوبونه)) ليکنه دخپل هنري او کيسه ييز ارزښت ترڅنگ دا ارزښت هم لري، چې ښه لويه بزگري پانگه ((ژبني اصطلاحات)) يې په کې خوندي کړې ده.

د شکل له پلوه اساساً دا ازاد نظم دی، چې داستاني ښه لري، خو که په ليکنۍ ښې سره يې سم ليکلای وای، نو کېدی شول هغه بندښت او ماتوالی چې اوس د ځينو مسرو په لوستنه کې رامنځته کېږي، له منځه تللای وای.

پر ليکني ناسموالي سر بېره ځينو ځايونو کې وزني تېروتنې هم لري، چې شاعر کېدی شي، په خپل زړه همدا سې پرې ايښي وي او داسې يې گڼلې وي، چې پر خپلې ليکنې وزني قيد تحميل نه کړي.

ښاغلي ليکوال او شاعر محمد حسن حسام د دا ډول نويو ليکنو چې پخوانۍ بېلگې يې ډېرې نه دي ليدل شوي، خپله تجربه لري، تر دې دمخه يې (زه کابل يم) (سپينې وينې) او (سر خلاصې ليکونه) کې هم دا ډول تجربې کړي دي، خو په هر ترتيب نوې زمانه، نوي ادبي بهيرونه، په خپله نوې ادبي تجربې راتوکوي او ((يوه شپه دوه خوبونه)) هم له همدغو نويو تجربو څخه يوه تجربه ده. له ښاغلي ليکوال څخه يې زموږ هيله ده چې دا انفرادي تجربې نورې هم پسې وغځوي او لا يې پخې کړي.

زه نور د لوستونکو او د لیکنې تر منځ د پوال کېرم نه، ((یوه
شپه دوه خوبونه)) لوستونکو ته پرېږدم، چې له خپلو تعبیرونو
سره سم یې تعبیر کړي.
د اختناق د بنامارانو د له منځه تلو په هیله

اسمعیل یون
کابل-افغانستان
لومړی مکروریان
۱۳۸۵ ل کال، د کب میاشت

((حقيقت)) او د کوچنيانو ادبيات

لکه څنگه چې زموږ په ټولنه کې کوچنيان له خپلو ډېرو حقونو څخه محروم دي، دغسې له خپلو ادبياتو څخه هم بې برخې دي. په پښتنو شاعرانو کې يوازې په شمار شاعرانو د کوچنيانو لپاره شاعري کړې ده، مرحوم محمد عثمان نژد او خدای بښلی غلام حضرت روغمن هغه کسان دي چې بايد په

دې برخه کې ترې په قدردانۍ سره یادونه وشي. د دوی شعرونه په پښتو تعلیمي کتابونو کې راغلي او زموږ د کوچنيانو پر ذهنونو او عواطفو یې ښه تاثیر ښندلی دی. ښاغلی محمد نواز حقيقت په پښتو ادبیاتو کې بله هغه څېره ده چې خپل قلم یې تر هر بل کار زیات د کوچنيانو ادبیاتو ته وقف

کړی، حقيقت صاحب تراوسه ((لس شعري ټولگې)) يوازې د کوچنيانو لپاره چمتو کړي، چې له هغو څخه يوازې دوه یې ((سپینه کوتره او د لمر ترانې)) چاپ شوي او نورې یې لا د چاپ انتظار باسي.

زموږ نرواکه او پلارواکه ټولنه کې ((بنځینه شاعري)) او د
 ((کوچنیانو لپاره)) شاعري کمه ده. د ((بنځینه شاعري)) د
 کمښت وجه شاید اقتصادي او علمي شاته پاتېوالی، مذهبي
 او کلتوري بندیزونه او له هغو څخه ناسم تعبیرونه وي، خو دا
 چې د کوچنیانو لپاره ولې کم ادبیات رامنځته شوي، په دې
 برخه کې څه کلتوري او مذهبي بندیزونه او ناسم تعبیرونه نه
 وو، خو کېدی شي د ټولنې عام شاته پاتېوالی او د تعلیم د
 کچې ټیټوالی یې غټ عامل وي. خو خیر عوامل چې هرڅه وي،
 وي به، خو اوس موږ عملاً د کوچنیانو لپاره د ځانګړو ادبیاتو
 په برخه کې ډېر غریب یو.

کله چې سړی په لومړي ځل د کوچنیانو لپاره له ادبیاتو او یا
 هم شاعري سره مخامخېږي، نو دا خبره ورته ساده او بسیطه
 ښکاري او داسې فکر کوي، چې تر ټولو ساده او اسانه
 لیکوالي یا شاعري همدا د کوچنیانو لپاره ده، ځکه چې نه
 زیاتو تصویرونو، نه نادرو تشبېهاتو او استعاراتو ته په کې
 اړتیا شته او نه هم نورې سپېڅلتیا ته، خو که کله عملاً د
 کوچنیانو لپاره پر شاعري پیل وکړي، نو ورته معلومېږي، چې
 څومره سخت کار دی. واقعیت ددی چې څوک د کوچنیانو
 لپاره شاعري کوي که هغه خپله یو ځل ځان د کوچني په رول او
 کرکتر کې وانه چوي، ځان په تخیلي او فکري لحاظ د

کوچنیتوب مرحلې ته ونه رسوي، شاعري به یې د کوچنیانو تر
 کچې پورته وي، خو هغو ته به خوند ورنه کړي.
 د کوچنیانو لپاره شاعري د خپل کوچنیتوب د تجربو په رڼا
 کې کېدلای شي، شفاف، خواږه، بې تکلفه عواطف او نا
 سیاسي تفکر هم د کوچنیانو د ادبیاتو په رامنځته کولو کې ښه
 رول لري.

ښاغلی محمد نواز حقیقت که څه هم اساساً یو سیاسي سړی
 او لیکوال دی، خو د ماشومانو لپاره په شاعرۍ کې یې خپل
 سیاسي دریځ یوې خواته پرې ایښی او یا هم ډېر کم ترې څرگند
 شوی دی. ماشومان معمولاً له هغو شیانو سره ډېره علاقه لري
 چې دوی یې مجسمولای، لمسولای او تشخیصولای شي او
 عملاً یې په ورځیني ژوند کې گوري، حقیقت صیب دغه
 پدیدې ډېرې ښې درک کړي او هغه یې بیا په خپلو نظمونو او
 شعرونو کې دوی ته تعریف کړي دي. لکه پيشو، هلیکوپتر،
 طوطي، بلبله، تلفون، ښکاري سپی، بیزو، مېړۍ، غوا او
 نور...

دې ډول مسایلو سره ماشومان په طبیعي او فطري ډول مینه
 او علاقه لري، نو که ددې شیانو په تعریف کې اخلاقي، روزنیز
 او ښوونیز عناصر ځای شي، ماشومان یې بې فشاره او په
 نامستقیم ډول هضموي او د هغوی په وده کې اساسي رول لري.
 د ښوونې او روزنې د پوهانو په اند بې فشاره زده کړه د

ماشومانو لپاره تر ټولو ښه زده کړه. ښاغلی حقیقت د
کوچنیانو لپاره په خپله کړې شاعری کې په دې بریالی شوی
چې یو زیات شمېر روزنیز، اخلاقي، وطني، ټولنیز او نور
ژوندني مسایل په خپلو نظمونو او شعرونو کې ځای کړي او
کوچنیان پرې وپوهوي.

د کوچنیانو لپاره شعرونه باید زیاتره په تعلیمي کتابونو کې
ځای شي، په دې ډول ترې کوچنیان ښه گټه اخیستلای شي. زه
نه غواړم چې پر دې ټولگې خپله لیکنه نوره وغځوم، غواړم د
کوچنیانو لپاره د حقیقت صیب دا یو نظم د بېلگې په توگه
راوړم، چې د تلیفون پر تعریف سربېره د هغه څومره نورې گټې
بیانوي. نور نظموڼه یې هم همدا گټې لري:

د تلیفون خبرې

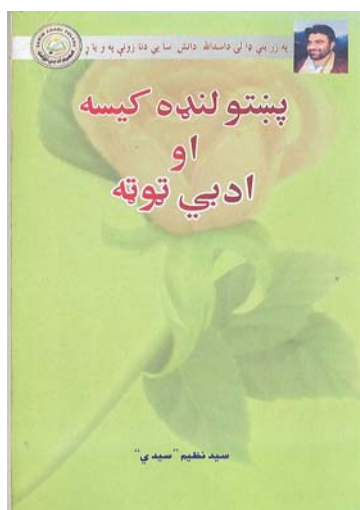
ورور مې وکړو تلیفون
ویلې څنگ مو دی ژوندون
ما ویل شکر خیر خیرت دی
ته به کله شي راستون
خپل دیدن دې راوړه ماته
درېسې یم ځیگر خون
ده ویل زه په خیر درځمه
چې رخصت شي پوهنتون

و کړې ما خپله خبرې
ښې خوږې ښې خوندورې
ورور مې شوله ما خوشال
ورکړ ما د کور احوال
ماته وویل زما ورور
کړه سلام په پلار او مور
تلیفون یوه ښه اله ده
د خبرو وسیله ده
لنډوي اوږدې مزلې
چې زنگ راغی وایه بلې.
د گلالیو افغان ماشومانو د نېکمرغه راتلونکي په هیله

په مینه
محمد اسمعیل یون
کابل، ۱۳۸۶-۲-۱

ترپایلیک پورته هڅه

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په وروستي سمستر کې د مونوگراف یا (پایلیک) په نامه یو مضمون په درسي نصاب کې شامل دی. محصلین د لیسانس دورې په پای کې، مکلف دي یوه رساله یا کتابگوټی ولیکي.

دا کتابگوټی پر یوه مشخصه موضوع د یوه ټاکلي لارښود استاد تر نظر لاندې بشپړېږي، چې مونوگراف ورته وایي. د پایلیک یا مونوگراف د لیکلو مخونو شمېر معمولاً تر دېرش مخونو کم نه وي. له هغه وخته چې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی تاسیس

شوی دی، نژدې او یا کاله کېږي، د دې نژدې اوو لسیزو په بهیر کې په زرگونو عنوانه مونوگرافونه لیکل شوي دي. د پښتو خانګې د محصلینو له خوا د منظمو لیکل شویو پایلیکونو شمېر هم نژدې پنځوسو عنوانونو ته رسېږي. یو

وخت ما په پښتو څانگه او د کابل پوهنتون په عامه کتابتون کې د خوندي شویو مونوگرافونو لټون کاوه، هلته مې ولیدل چې یو زیات شمېر مونوگرافونه داسې وو، چې په خورا زیار او زحمت لیکل شوي وو او لازمه وه، چې چاپ شي او گټه یې ټول ولس ته ورسېږي؛ خوداسې مونوگرافونه په کې هم وو، چې نه یوازې په چاپ نه ارزېدل؛ بلکې د مونوگراف لیکنې پر معیارونو هم برابر نه وو او ځینې یې پر تکراري موضوعگانو لیکل شوي وو.

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پنځوسمې کالیزې په ویاړ، ما د نوموړي پوهنځي د پښتو کتابونو او مونوگرافونو یو کتابښود ترتیب او چاپ کړ، له دې کارڅخه زما هدف دا و، چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي کړی کار او شتمني راټوله او خوندي کړم او بل محصلینو ته د ادب پوهنځي د ماضي د مطالعې لپاره یو کتاب په لاس ورکړم او بل هدف مې دا و، چې که په راتلونکي کې نور مونوگرافونه لیکل کېږي؛ نو پر زړو او تکراري موضوعگانو نه لیکل شي، سره له دې چې اوس هم پر یو شمېر سولېدلو او کلیشه یي موضوعگانو مونوگراف لیکل کېږي؛ خو زیاتره پایلیکونه له دودیزې بڼې راوتلي او نوې موضوعگانې یې خپرلي دي.

((پښتو لنډه کيسه او ادبي ټوټه)) د همدغو مونوگرافونو له جملې څخه دی، چې دوديزه بڼه نه لري او پر يوې وړې موضوع يانې د کوم شخص د تعريف پر محور نه راڅرخي او يوه داسې عامه موضوع، چې ارزونه او شننه يې زموږ ځوان ليکوال پښت ته ډېره ضروري او گټوره ده خپرل شوې ده. ((ادبي ټوټه)) زموږ په ادبي ټولنه کې يوه هغه موضوع ده، چې تر اوسه يې پر تعريف او فورم د ادبپوهانو ترمنځ پوره توافق نه شته، ځينې يې يو ادبي فورم گڼي او ځينې يې له فورم څخه منکر دي او ان وايي له چا څخه، چې لنډه کيسه خرابه شي او يا هم شعر ترې بې وزله او کم وزله شي؛ نو د ادبي ټوټې نوم پرې کېږدي؛ نو د داسې موضوعگانو شننه او سپړنه د ادبياتو نويو لارويانو ته ډېر څه سپينوي.

ښاغلی سيدنظيم (سیدي) پر لنډې کيسې هم هراړخيزه رڼا اچولې، له تاريخچې او تعريفه نيولې بيا د هغې رغنده توکونه ټول يې تشرېح کړي او شنلي دي. د ده دا کار ځوانو ليکوالو ته سمه او رڼه لاره په گوته کوي.

د دې پايلېک بله غوره ښېگڼه دا ده، چې د لنډو کيسو او ادبي ټوټو دواړو بېلگې يې راوړي او تحليل کړي يې دي. د دې مونوگراف بله ځانگړنه داده، چې تر اوسه پورې د پښتو لنډو کيسو کوم اثار چاپ او يا هم ليکوال ته يې پته لگېدلې ده، د ليکوالو په گډون يې د هغو نومښود هم

وړاندې کړی دی، دا کار له ځوانو لیکوالو سره مرسته کوي، چې د پښتو لنډو کیسو له عمومي زېرمې خبرشي او په دې اړه یو عام جاج ترلاسه کړي. د لنډې کیسې رغنده عناصري، لکه: اډانه څېره یا کرکټر، تلوسه، زمان او مکان (چاپېریال) دیالوګ، لیدلوری او نور په ساده او روانه ژبه تشریح کړي دي.

د دې اثر عمومي نښېګڼه داده، چې لیکوال ټول پرخپلې ټاکلې موضوع راڅرخېدلی، له موضوع څخه لرې شوی نه دی، د لنډې کیسې او ادبي ټوټې بېلګې یې راوړي او تحلیل کړي دي. له موضوع تېښته د لیکوال کمزوري ده او دا کمزوري په دې اثر کې نه شته، لیکوال په خپل شوق خپل اثربشپړ کړی او دې پسې نه دی ګرځېدلی، چې یوازې د پایلیک دېرش مخه پوره کړي او خپل کار بشپړ وګڼي. لیکوال دومره زیار ایستلی، چې خپل کړی کار یې د پایلیک تر دودیزه بریده اوړي او د یو ښه تحلیلي او څېړنیز اثر ښه خپلوي.

کاشکې پښتو څانګه، خپلې ټولنې ته نور زیات داسې ګلالي او فرهنګیالي فارغان وړاندې کړي، چې خپلې ټولنې ته تر خپل ټاکلي معیار او بریده زیات کار وکړي او خپل هېواد ته زیات ثمر وړاندې کړي.

زه د ښاغلي سيدنظيم سیدي دا پايليک په پښتو ليکل شويو پايليکونو کې يو غوره
پايليک گڼم او ان د پايليک تر معياره يې لوړ ارزوم او د لوی رب (ج) له درباره ورته د
نورو بريمنو فرهنگي هڅو غوښتنه کوم.

کور يې ودان او ژوند يې سوکال
پوهنمل محمد اسمعيل يون

د محمد اسماعيل يون لنډه پېژندنه

محمد اسماعيل
يـون د حاجي
محمد خان زوى پر
۱۳۴۲ل كال، د
لغمان ولايت د
الينگار ولسوالۍ
دنيا زيو په يوې
روښنفكرې
کورنۍ كې
زېږېدلى دى.

لومړنۍ زده کړې يې د الينگار ولسوالۍ د سلينگار په لومړني
ښوونځي كې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته كابل ته راغى او په
خوشال خان لېسه كې شامل شو. پر ۱۳۲۲ل كال له نوموړې لېسې
څخه په دويم نومره بريالى او پر ۱۳۲۷ل كال د كابل پوهنتون د ژبو او
ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل كال له
نوموړې څانگې څخه اول نومره بريالى او پر همدې كال بېرته
د پښتو څانگې د كدر غړى شو. پر ۱۳۸۵ل كال په نوموړې څانگه

کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بريالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پورې ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او ((شمشاد)) مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکي غړی هم و. همدارنگه د یو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرگې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرگې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرگې غړی، بیا د جرگې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرگې د لومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وږه خپل ملي او تاریخي مسوولیت ادا کړ او د هېواد د ښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرگې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرگې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه

کې د نوموړې جرگې د دارالانشاد غړي په توګه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنگسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تردې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادی ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادی سربېره لا تر اوسه دا دنده پرمخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلويزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خونبوي، خو يو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

گټورو نظرياتو ته هم غلط رنگ او تعبير ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره يې زورواکي او د سياسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي گټو ته خطر بولي، نو ځکه يې په ټينگه مخالفت کوي. زه د دې شاهد یم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پروړاندې يې مثبت او منفي غبرگونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرگونونه اکثره وخت د غو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع گټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي. مثبت غبرگونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنگو شرايطو کې بيا هم خپل فرهنگي، سياسي او ټولنيز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنگي کار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول گورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېريو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته ايښودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنگي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنگي کارونو سربېره د گڼو فرهنگي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توگه هم خپل فرهنگي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنگي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې

ٽولني) او (د پښتني فرهنگ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توگه د بېلابېلو ليکوالو په لسگونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي دغه راز يې په سلگونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيسته ده، خپله يې هم په لسگونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يوزيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړي ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثر

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنگوالی	چاپکال
• متکور	لومړۍ شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• نيمگړي ارمانونه	د حيران شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د نازوانا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• استاد الفت نثري کليات	د استاد الفت نثرونه	درېيم ۱۳۸۷
• سيندونه هم مري	د اسحق ننگيال شعري منتخبات	دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
 - د پوهنوال روستار تره کي اثر دويم ۱۳۸۷
 - د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه
 - د نينسي دوپرې اثر دويم ۱۳۸۷
 - په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه
 - د پوهنوال روستار تره کي اثر دويم ۱۳۸۷
- د- يونليکني:
- د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷
 - که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷
 - د پنتاگون ترخڼو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- ه- خپرنې او شننې:
- د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷
 - استاد زيار د پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷
 - د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷
 - د افغانستان فرهنگ ته اوبښتي زيانونه دويم ۱۳۸۷
 - د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
 - له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
 - ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
 - بېړنۍ لويه جرگه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
 - انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
 - هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
 - کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
 - فرهنگي فقر لومړی ۱۳۸۷

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library